

วารสารญี่ปุ่นศึกษารวมศาสตร์

ปีที่ 42 ฉบับที่ 2

กรกฎาคม - ธันวาคม 2568

บทความวิจัย

The Decline of Alcohol Consumption in Japan (1990-2024): An Analysis of.....1
Socio-cultural Changes in Japanese Society

Frichilia Grace Stahlumb, Kurniawaty Iskandar and Jeremy Ivander

アニメを学習素材とした口頭表現能力向上を目指した授業実践とその成果に関する研究報告.....24
田島 一整

กลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารผู้สูงอายุจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย.....39

สิริขวัญ สงวนผล

การทูตเศรษฐกิจและความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม : กรณีศึกษาการลงทุนของญี่ปุ่นและจีน.....57
ในประเทศไทย

พรภวิชัย หล้าพีระกุล และวีรภัทร พุทธสวัสดิ์

บทความวิชาการ

The Intensification of the Mekong Subregion-Japan Relations Amidst Global.....90

Interregnum: Strategic Co-operation, Regional Dynamics and Implication for Thailand

Narut Charoensri

บันทึกการจำอดีตชาติของคัตสึโงโร : การวิเคราะห์คุณค่าหลักฐานทางราชการในสมัยเอโดะ.....120

เกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิด

ฉัตรฉัตรณ์ แสงอุไร

บทวิจารณ์หนังสือ

Tales of Plague and Pestilence: A History of Disease in Japan.....145

Benjamin Ivry

เจ้าของ	สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 99 หมู่ 18 ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12121
Owner	Institute of East Asian Studies, Thammasat University 99, Paholyothin Road, Klong-loung District, Pathumthani Province, 12121, Thailand
กำหนดออก	ปีละ 2 ฉบับ (ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – มิถุนายน/ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม)
Issued Time	2 issues per year (No. 1 January – June/No. 2 July - December)

ที่ปรึกษา (Advisory Board)	
ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ไชยวัฒน์ คำชู Professor Dr. Chaiwat Khamchoo	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Faculty of Political Science, Chulalongkorn University
ศาสตราจารย์ ดร.นภดล ชาติประเสริฐ Professor. Dr. Nophadol Chartprasert	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Faculty of Liberal Arts, Thammasat University
ศาสตราจารย์ ดร.กิติ ประเสริฐสุข Professor. Dr. Kitti Prasirtsuk	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Faculty of Political Science, Thammasat University
รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ มีสินฐาน Associate Professor Dr. Chaiwat Meesantan	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Faculty of Liberal Arts, Thammasat University
บรรณาธิการ (Editor)	
นายจันทวัฒน์ ศิริรัตน์ Mr. Jintavat Sirirat	สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Institute of East Asian Studies, Thammasat University
รองบรรณาธิการ (Associate editor)	
Mrs. Eriko Manomaiphul	Institute of East Asian Studies, Thammasat University
กองบรรณาธิการ (Editorial Board)	
รองศาสตราจารย์ ดร.นิภาพร รัชตพัฒนากุล Associate Professor Dr. Nipaporn Ratchatapattanakul	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Faculty of Liberal Arts, Thammasat University
รองศาสตราจารย์ ดร.พีระ เจริญพร Associate Professor Dr. Peera Charoenporn	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Faculty of Economics, Thammasat University
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ มานศรีสุข Assistant Professor Dr. Chaiwatt Mansrisuk	คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Faculty of Political Science, Thammasat University
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีวินท์ สุพุทธิกุล Assistant Professor Dr. Teewin Suputtikun	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Faculty of Political Science, Chulalongkorn University
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สลิลรัตน์ กวีจามงคล Assistant Professor Dr. Salilrat Kaweejarumongkol	คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Faculty of Arts, Chulalongkorn University
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วาราลี จันทร์โร Assistant Professor Waralee Juntaro	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ Faculty of Humanities, Kasetsart University
อาจารย์ ดร.ผณิตา ไชยสร Dr. Panita Chaisorn	คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา School of Political and Social Science, University of Phayao
อาจารย์ปิยาภรณ์ จันทร์สวย Piyaporn Chanasuay	คณะสื่อสารสากล สถาบันเทคโนโลยีไทย-ญี่ปุ่น Faculty of Global Communication, Thai-Nichi Institute of Technology
อาจารย์ธิดิสรณ์ แสงอุไร Thitisorn Saeng-urai	คณะศิลปศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง School of Liberal Arts, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang
ฝ่ายจัดการและประชาสัมพันธ์ (Managing and Public Relations Team)	
นางวรรณิษา ไวยฉายี Mrs. Wannisa Vaichayee	สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Institute of East Asian Studies, Thammasat University
นางสาวกตมน เทพเสีตา Ms. Katamon Thepsida	สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Institute of East Asian Studies, Thammasat University

IEAS
Thammasat University
since 1984

วารสารญี่ปุ่นศึกษารวมศาสตร์

Thammasat Journal of Japanese Studies

ISSN 2821-9627 (Online)

ปีที่ 42 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2568 Vol. 42 No. 2 July - December 2025

บทความวิจัย

- The Decline of Alcohol Consumption in Japan (1990-2024): An Analysis of Socio-cultural Changes in Japanese Society 1
Frichicilia Grace Stahlumb, Kurniawaty Iskandar and Jeremy Ivander
- アニメを学習素材とした口頭表現能力向上を目指した授業実践とその成果に関する研究報告 24
Survey and Practical Report on improving the skills of an oral presentation using Anime as learning materials
Kazuyoshi, Tajima
- กลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารของผู้สูงอายุจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย 39
สิริขวัญ สงวนผล
- การทูตเศรษฐกิจและความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม : กรณีศึกษาการลงทุนของญี่ปุ่นและจีนในประเทศไทย 57
พรวิชัย หล้าพีระกุล และวีรภัทร พุทธสวัสดิ์

บทความวิชาการ

- The Intensification of the Mekong Subregion-Japan Relations Amidst Global Interregnum: Strategic Co-operation, Regional Dynamics and Implication for Thailand 90
Narut Charoensri
- บันทึกการจำอดีตชาติของคัตสึโงโร : การวิเคราะห์คุณค่าหลักฐานทางราชการในสมัยเอโดะ 120
เกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิด
ธิตติสรณ์ แสงอุไร

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

- Tales of Plague and Pestilence: A History of Disease in Japan 145
Benjamin Ivry

เกี่ยวกับวารสารญี่ปุ่นศึกษารวมศาสตร์

วารสารญี่ปุ่นศึกษารวมศาสตร์ สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นวารสารวิชาการ ราย 6 เดือน (ปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม - มิถุนายน, ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม - ธันวาคม) เริ่มจัดพิมพ์ เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2527 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิจัย และนักวิชาการ ทั่วไป มีโอกาสเสนอผลงานวิชาการ เพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในด้านญี่ปุ่นศึกษา และนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติในเชิงบูรณาการ ยินดีรับพิจารณาบทความที่ส่งเสริม องค์ความรู้ทุกด้านของญี่ปุ่นศึกษา โดยเฉพาะด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ภาษา ปรัชญา วรรณกรรม ศิลปะ วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศ เป็นต้น

ต้นฉบับเพื่อพิจารณาตีพิมพ์เผยแพร่อาจเป็นรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งต่อไปนี้

1. **บทความวิจัย** หมายถึง บทความที่มีการศึกษาหรือค้นคว้าอย่างเป็นระบบด้วยวิธีวิทยาการวิจัยที่เป็นที่ยอมรับในสาขาวิชานั้น ๆ และมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล คำตอบหรือข้อสรุปที่จะนำไปสู่ ความก้าวหน้าทางวิชาการหรือเอื้อต่อการนำวิชาการนั้นไปประยุกต์ ตัวบทความต้องประกอบด้วยการกำหนดประเด็น ปัญหา วัตถุประสงค์ การทำวรรณกรรมปริทัศน์ สมมติฐาน การเก็บรวบรวมข้อมูล การพิสูจน์สมมติฐาน การวิเคราะห์ ข้อมูล การประมวลสรุปผลและให้ข้อเสนอแนะ การอ้างอิง และอื่น ๆ

2. **บทความวิชาการ** หมายถึง บทความซึ่งมีการกำหนดประเด็นที่ต้องการอธิบายหรือวิเคราะห์อย่างชัดเจน ทั้งนี้การวิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวตามหลักวิชาการ โดยมีการสำรวจวรรณกรรมเพื่อสนับสนุนจนสามารถสรุปผล วิเคราะห์ในประเด็นนั้นได้ อาจเป็นการนำความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประมวลร้อยเรียงเพื่อวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยที่ผู้เขียนแสดงทัศนะทางวิชาการของตนไว้อย่างชัดเจนด้วย ตัวบทความต้องประกอบด้วยการนำความที่แสดง เหตุผลหรือที่มาของประเด็นที่ต้องการอธิบายหรือวิเคราะห์ กระบวนการอธิบายหรือวิเคราะห์และบทสรุป มีการ อ้างอิงและบรรณานุกรมที่ครบถ้วนและสมบูรณ์

3. **บทความรับเชิญ** หมายถึง บทความวิจัยหรือบทความวิชาการที่กองบรรณาธิการวารสารติดต่อขอรับ บทความมาจากผู้เขียนที่มีความรู้หรือประสบการณ์ชั้นสูงในทางวิชาการหรือวิชาชีพ ทั้งนี้บทความดังกล่าวจะเข้าสู่ กระบวนการพิจารณาคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิเช่นเดียวกับบทความอื่น ๆ

4. **บทวิจารณ์หนังสือ หรือบทปริทัศน์หนังสือ** ซึ่งจะถูกพิจารณาโดยบรรณาธิการวารสาร

5. **บทความสัมภาษณ์หรือรายงานการประชุมสัมมนา** ซึ่งจะถูกพิจารณาโดยบรรณาธิการวารสาร

ทั้งนี้ บทความนั้นจะต้องไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น บทความทุกประเภทยกเว้นบทความสัมภาษณ์หรือรายงานการประชุมสัมมนา จะถูกส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่ เกี่ยวข้องกลั่นกรองอย่างน้อย 3 ท่าน โดยใช้ระบบ Double-blind peer review (ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้เขียน และ ผู้เขียนไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา) โดยหลักการกองบรรณาธิการจะแจ้งผลการพิจารณาบทความให้ผู้เขียนทราบภายใน 1 เดือนหลังจากได้รับบทความ บทความที่ผ่านการกลั่นกรอง อาจต้องปรับแก้ก่อนได้รับอนุมัติให้ตีพิมพ์ ผู้เขียนจะมีสิทธิ์ ตรวจสอบแก้ต้นฉบับก่อนพิมพ์ ซึ่งจะต้องตรวจทาน แก้ไข และส่งผลกลับภายในเวลาที่กำหนด กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ ในการปรับแก้ถ้อยคำตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับรูปแบบของวารสาร

About Thammasat Journal of Japanese Studies

Thammasat Journal of Japanese Studies is an academic journal of Institute of East Asian Studies, Thammasat University, and is published half yearly (2 issues per year). The Journal has following policy:

1. To provide a channel for dissemination of research outputs related to Japanese studies in all aspects and establish a platform for scholars, practitioners and graduate students to share knowledge and experiences and utilize the journal as a valuable resource to increase the body of knowledge that benefit society and national integrated development.

2. To inform readers about academic activities of Japanese Studies Program to enhance cooperation between the network of partner organizations.

The Journal will publish original and quality articles related to Japanese Studies in field of History, Economics, Politics, Business, Sociology, Anthropology, Language, Philosophy, Literature, and Arts.

1. Research Article is an article that has been studied or researched systematically using the reliable method in related field. The article should comprise statement of research problem, objective, literature review, analysis, conclusion, and standard reference.

2. Academic Article is an article that author analyzes issue or research problem. The article is comprised of explicit issue, literature review, critical analysis, conclusion, and standard reference.

3. Invited Article is a research or academic article that editor board invited a professional and prominent writer in field of Japanese studies. However, the article is required to be reviewed in the double-blind peer review system by professional readers as well.

4. Book Review will be reviewed by journal editor.

5. Interview Report or Seminar Report will be reviewed by journal editor.

The paper must have never been published in any journal before, nor is under consideration of another journal. **Every paper will be assigned to three experts for peer review, except interview and seminar report. This journal uses the system of double-blind peer review**, in which author(s) and reviewers' identities are concealed from each other.

After screened by editorial board, author will be informed technically within 1 month. The reviewed paper may be revised before final approval to be published. The author is also eligible to adjust pre-published version within the prescribed time. The editorial board reserves the rights to adjust wording as appropriate and consistent with the journal's format.

บรรณาธิการแถลง

วารสารญี่ปุ่นศึกษาศาสตร์ ปีที่ 42 ฉบับที่ 2 มีความหลากหลายด้านญี่ปุ่นศึกษาทั้งในเชิงการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา ได้แก่

1. บทความวิจัยเรื่อง “The Decline of Alcohol Consumption in Japan (1990-2024): An Analysis of Socio-Cultural Changes in Japanese Society” โดย Frichicilia Grare Stahlumb และคณะ บทความนี้มีความน่าสนใจจากการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคแอลกอฮอล์ที่ยังรากลึกในสังคมญี่ปุ่น ซึ่งกำลังเผชิญจุดเปลี่ยน การปรับตัว และการหลอมระหว่างวัฒนธรรมกับกระแสสุขภาพ

2. บทความวิจัยเรื่อง “Survey and Practical Report on Improving the Skills of an Oral Presentation Using Anime as Learning Materials” โดย Tajima Kazuyoshi บทความนี้เป็นอีกหนึ่งงานวิชาการที่สะท้อนถึงความพยายามของนักวิชาการเพื่อพัฒนาสื่อการเรียนการสอนให้มีความทันสมัยเหมาะกับเยาวชนเจนเนอเรชัน Z โดยบทความนี้เลือกพัฒนาทักษะการพูดด้วยอนิเมะซึ่งเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน เพราะเป็นสื่อบันเทิงที่นักเรียนนักศึกษาชื่นชอบเป็นทุนเดิม

3. บทความวิจัยเรื่อง “กลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารของผู้สูงอายุจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย” โดย สิริขวัญ สงวนผล เป็นงานศึกษาความนิยมของแนวทางการแปลคำศัพท์งานบริหารจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย เช่น การแปลแบบตรงตัว แปลโดยคำนิยมที่ใช้ในไทย และแปลโดยเสริมคำอธิบาย โดยเฉพาะการบริหารผู้สูงอายุ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่องานบริการทางการแพทย์ในปัจจุบันของไทยไม่น้อย เนื่องจากไทยมีเป้าหมายเป็นศูนย์กลางทางการแพทย์ของภูมิภาค กอปรกับการย้ายมาอยู่ไทยมากขึ้นของผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่น

4. บทความวิจัยเรื่อง “การทูตเศรษฐกิจและความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม : กรณีศึกษาการลงทุนของญี่ปุ่นและจีนในประเทศไทย” โดย พรภวิชัย หล้าพีระกุล และวีรภัทร พุทธสวัสดิ์ เป็นการศึกษเปรียบเทียบมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่สำคัญต่อทั้งไทยและประเทศในภูมิภาค ซึ่งทั้งสองประเทศมีจุดเน้นการลงทุนที่แตกต่างกัน ประโยชน์ของงานศึกษานี้จะช่วยเสริมข้อมูลทั้งด้านความร่วมมือด้านการลงทุนและพัฒนาศักยภาพด้านเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานของไทยเพื่อเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคอย่างยั่งยืน

5. บทความวิชาการเรื่อง “The Intensification of the Mekong Subregion-Japan Relations Amidst Global Interregnum: Strategic Co-Operation, Regional Dynamics and Implication for Thailand” โดย นรุตม์ เจริญศรี บทความนี้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงพลวัตทางการเมืองภายในและระหว่างประเทศที่กระทบต่อทุกตัวแสดงในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นสมรภูมิการแข่งขันจากชาติมหาอำนาจที่มีทั้งความเสื่อมถอยเชิงอำนาจและการรุ่งโรจน์ของสหรัฐฯ จีน และญี่ปุ่น โดยเฉพาะญี่ปุ่นที่เป็นกรณีศึกษาหลักของบทความนี้ การศึกษานี้ยังมีนัยสำคัญต่อไทยทั้งในแง่ของโอกาสและความท้าทาย

6. บทความวิชาการเรื่อง “บันทึกการจำอดีตชาติของคัตสึโกโร : การวิเคราะห์คุณค่าหลักฐานทางราชการในสมัยเอโดะเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิด” โดย ธิติสรณ์ แสงอุไร ความน่าสนใจของบทความนี้ไม่เพียงแต่เรื่องราวน่าเหลือเชื่อที่เคยเกิดขึ้นจริงในสมัยเอโดะ แต่ยังเป็นการนำเสนอคุณค่าของวรรณกรรมที่ถูกบันทึกไว้อย่างมีแบบแผน รวมถึงเป็นงานที่สะท้อนวิถีสังคมและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นก่อนการก้าวสู่ยุคใหม่ของประเทศ

นอกจากนี้ ยังมีบทวิจารณ์หนังสือเกี่ยวกับญี่ปุ่นที่น่าสนใจอย่างเรื่อง Tales of Plague and Pestilence: A History of Disease in Japan ความน่าสนใจของหนังสือเล่มนี้คือ การมองพลวัตทางประวัติศาสตร์ผ่านโรคภัยไข้เจ็บซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิต การเมือง เศรษฐกิจ และมิติต่าง ๆ ของญี่ปุ่น การวิพากษ์ของ Benjamin Ivry จะช่วยเสริมความรู้และมุมมองให้แก่ผู้ที่สนใจไม่น้อย

ทั้งนี้หวังว่า บทความในวารสารญี่ปุ่นศึกษารวมศาสตร์จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน เพื่อเป็นประโยชน์ในการต่อยอดงานด้านญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทยต่อไป

จินตวัฒน์ ศิริรัตน์

บรรณาธิการ

Editor's Statement

Thammasat Journal of Japanese Studies, Volume 42, No. 2, presents a wide range of wisdom in Japanese studies, encompassing political, economic, social, and educational dimensions. The issue includes the following contributions:

1. "The Decline of Alcohol Consumption in Japan (1990–2024): An Analysis of Socio-Cultural Changes in Japanese Society" by Frichicilia Grare Stahlumb et al. This article offers an insightful analysis of alcohol consumption culture, which has long been deeply embedded in Japanese society but is now facing a critical turning point. The study examines processes of adaptation and the search for a new balance between traditional drinking culture and contemporary health-conscious trends.

2. "Survey and Practical Report on Improving the Skills of an Oral Presentation Using Anime as Learning Materials" by Tajima Kazuyoshi. This article reflects academic efforts to modernize teaching and learning materials to better align with Generation Z learners. It focuses on developing oral presentation skills using anime, a highly popular form of entertainment that resonates strongly with students and is therefore an effective pedagogical tool.

3. "Translation Strategies for Technical Term in Elderly Care from Japanese into Thai" by Sirikwan Sanguanphon. This study examines the prevalence of different translation approaches for Japanese elderly care terminology into Thai, including literal translation, the use of established Thai equivalents, and translation with explanatory additions. Given Thailand's ambition to become a regional medical hub and the increasing number of elderly Japanese residents in Thailand, this research is particularly relevant to the country's healthcare and medical service sectors.

4. "Economic Diplomacy and Third-Country Market Cooperation: A Case Study of Japan-China Collaboration in Thailand" by Pornpawis Lhapeerakul and Weerapat Putthasawat. This article provides a comparative analysis of two major economic powers that play significant roles in Thailand and the region. By highlighting differences in Japanese and Chinese investment strategies, the study contributes valuable insights into investment cooperation and the development of Thailand's economic capacity and infrastructure, supporting its aspiration to become a sustainable regional hub.

5. "The Intensification of the Mekong Subregion–Japan Relations Amidst Global Interregnum: Strategic Cooperation, Regional Dynamics and Implications for Thailand" by Narut Charoensri. This article analyzes changes in domestic and international political dynamics that affect all actors in the Mekong Subregion, an arena of great power competition marked by both relative decline and resurgence among the United States, China, and Japan. With Japan as the central case study, the research highlights important implications for Thailand, particularly in terms of emerging opportunities and challenges.

6. “The Case of Katsugoro’s Past-Life Memories: An Analysis of the Value of an Official Edo-Period Record Concerning Reincarnation” by Thitisorn Saeng-urai. The article’s significance lies not only in its examination of a remarkable historical case from the Edo period, but also in its analysis of systematically recorded literature as historical evidence. It provides valuable insights into Japanese social and cultural life prior to the country’s transition into the modern era.

In addition, the issue features a book review of “Tales of Plague and Pestilence: A History of Disease in Japan”. The book’s distinctive contribution lies in its exploration of historical dynamics through the lens of disease and its impact on Japanese society, politics, economy, and everyday life. The review by Benjamin Ivry offers enriching perspectives and knowledge for scholars and general readers alike.

It is hoped that the articles published in this issue of *Thammasat Journal of Japanese Studies* will prove valuable to readers and contribute meaningfully to the further development of Japanese studies in Thailand.

Jintavat Sirirat

Editor

Thammasat
Journal of
Japanese Studies

The Decline of Alcohol Consumption in Japan (1990-2024): An Analysis of Socio-cultural Changes in Japanese Society

Frichicilia Grace Stahlumb¹

Kurniawaty Iskandar¹

Jeremy Ivander¹

¹School of Strategic and Global Studies, Universitas Indonesia

Corresponding Author:

Frichicilia Grace Stahlumb

Centre for Japanese Studies Universitas Indonesia (PSJ UI),

Jalan Prof. Dr. Selo Soemardjan, Pondok Cina, Beji Sub-district, Depok City,

West Java, 16424, Indonesia

E-mail: frichicilia.grace21@ui.ac.id

Received: March 4, 2025

Revised: May 22, 2025

Accepted: June 25, 2025

The Decline of Alcohol Consumption in Japan (1990-2024): An Analysis of Socio-cultural Changes in Japanese Society

Abstract

Drinking alcohol is an inseparable habit from Japanese society because it is believed to strengthen social bonds. However, since the 1990s, the level of alcohol consumption in Japan has continued to decline, especially when the COVID-19 pandemic occurred in 2020. Using data from Ministry of Finance Japan, National Tax Agency Japan, Ministry of Health, Labour and Welfare, National Police Agency, the news articles and related literature, this research examines how the decline in alcohol consumption in Japan began and further analyses whether the drinking culture commonly practiced by Japanese society has undergone changes. Through Talcott Parsons' structural functional theory, it is explained that the decline of alcohol consumption in Japan is a process towards a new equilibrium in Japan's drinking culture. As such, this research contributes to the study of the dynamics of alcohol consumption trends in Japan due to social change in Japanese society. The social change analysis documents the 'perception change' through three external factors that determine Japanese people's decision to change their alcohol consumption trend, which is characterized by a gradual decline in alcohol consumption in Japan. The change in Japanese society's view of alcohol consumption has led to a new dynamic in the current drinking culture, but it does not mean abandoning it altogether.

Keywords: alcohol consumption, Japanese society, lifestyle, social change, culture

1. Introduction

Japan tops the list as the country that consumes the most alcohol (Larsen, 2019). A study from The Leisure Development Research Center in Tokyo states that the rate of alcohol consumption in Japan has quadrupled since 1960 (Alexander, 2013). Alcoholic beverages have long been revered in Japan, where Japanese people still offer them to God and take part in ritual drinking to strengthen their bond with God (Kirin Holdings, 2023). One example is Japan's national alcoholic beverages *Sake*, which is used as an offering on altars for purification rituals, ceremonies, and celebrations because *Sake* is considered a medium to help build relationships between humans and God. With this belief, the Japanese have developed their relationship with alcohol and found value in more than just drinking it. In addition, the culture of drinking alcohol is regarded as a good meaning for some groups and as an integral part of Japanese culture because they see it to initiate and strengthen relationships, which is very common (Larsen, 2019).

Alcoholic beverages also play an important role in everyday life as well as the business and corporate environment in Japan known as *Nomikai* (飲み会). *Nomikai* is a development of the word *Nomination* (飲みニケーション) which means communicating while drinking together (Alexander, 2013). *Nomikai* activities are usually conducted after work and aim to instill loyalty and trust among Japanese workers (WeXpats, 2020). Other evidence of the importance of alcohol in Japan is the easy sale of alcoholic beverages in vending machines (自動販売機 = *Jidouhanbaiki*) as well as the many alcohol-only bar stands designed to resemble noodle shops to cater to workers who use them as a 'medium' to release the stresses of life.

The popularity of drinking culture in Japan can be seen in Figure 1, which shows that in 1989-1995 the adult population in Japan was proportional to the amount of alcohol consumption in Japan, even doubling. In the 2000s, there was a noticeable decline in Japan's alcohol consumption even though the adult population in Japan was increasing. The furthest gap between the adult population and the amount of alcohol consumed began to occur in 2014 when only 80 liters of alcohol were consumed by Japan's approximately 100 million adult population.

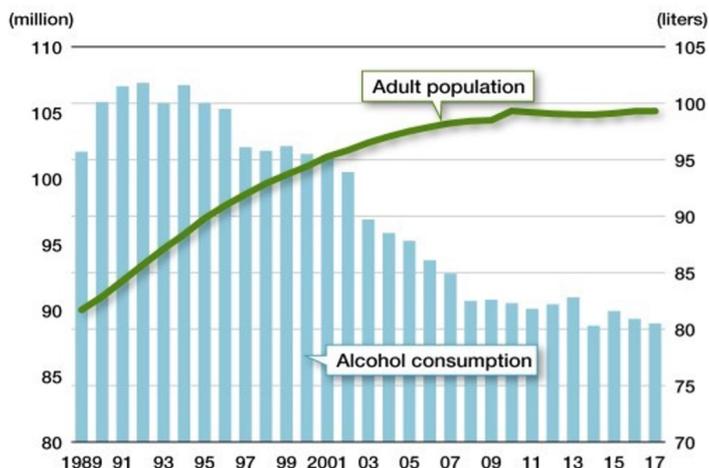

Figure 1 The amount of alcohol consumption in Japan between 1989-2017.

Source: nippon.com (2019)

Another data that can show a decline in alcohol consumption in Japan is a graph from the National Japan Agency published by nippon.com (2019). According a graph, it can be seen that in 1994 the amount of alcohol consumption in Japan was almost double the population of Japan at that time and at the same time this was the beginning of the decline of alcohol consumption in Japan. From 2004 to 2016, there began to be a significant change in that the increase in population in Japan was not proportional to the increase in alcohol consumption in Japan; rather, the consumption of alcoholic beverages in Japan was shrinking amidst a stable population.

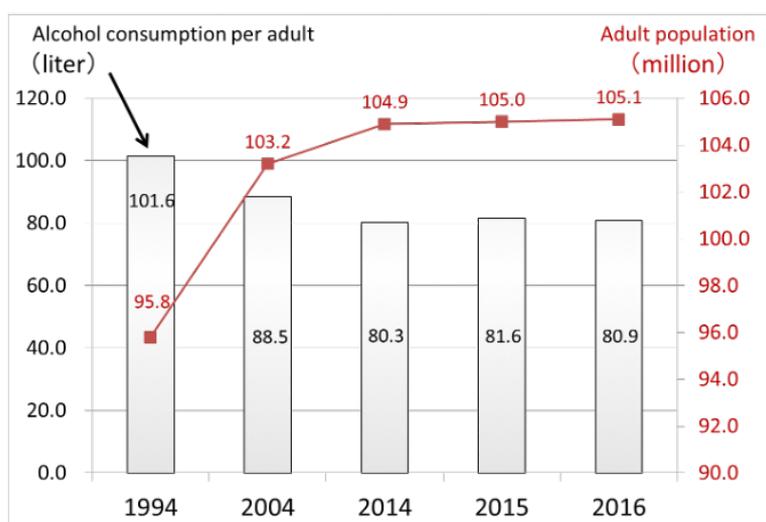

Figure 2 Comparison of Japan’s population and alcohol consumption rate in different periods

Source: Matsuyama (2019)

The peak of the decline in alcohol consumption in Japan occurred during the COVID-19 pandemic. The COVID-19 pandemic that occurred in early 2020 triggered the entire world to move quickly to address the problem, and Japan was no exception. In April 2020, when the state of emergency was first declared, there was a 17.1% drop in alcohol consumption from the same time in the previous year; conversely, there was a year-on-year increase in household spending on alcohol as more people drank at home after the government asked people not to go out (nippon.com, 2021).

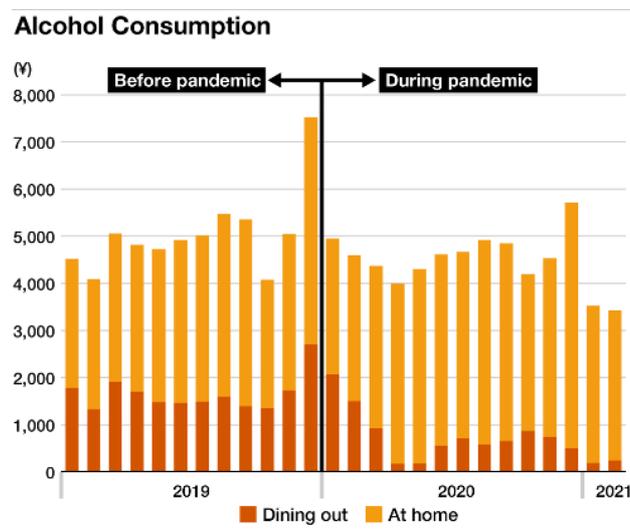

Figure 3 Total alcohol consumption in Japan before and during the COVID-19 pandemic.

Source: nippon.com (2021)

In a graph released by nippon.com in 2021, there is a change in the pattern of Japanese people consuming alcohol before and after the COVID-19 pandemic. The table explains that before the COVID-19 pandemic, Japanese people preferred to drink alcohol outside the home (in restaurants or izakaya), and spending on it was still quite high. However, after the COVID-19 pandemic, the trend has shifted to drinking alcohol at home rather than outside due to the Japanese government's restrictions. The most surprising thing is that while household consumption has increased, spending on it has dropped dramatically.

The culmination of the decline in alcohol consumption in Japan during the COVID-19 pandemic has been a shift in the meaning of *Nomikai* (飲み会) and it is feared that the culture may soon disappear due to changes in Japanese attitudes towards alcohol consumption. A survey conducted in 2021 found that for the first time, more Japanese employees were against *Nomikai* culture than in favor of it, with over 60% of respondents believing that workplace drinking

parties were no longer necessary (Richards, 2023). The popularity of *Nomikai* has declined recently, according to data from Nippon Life Assurance, especially among female employees who are concerned about sexual harassment and lack of time for childcare (Nishizawa, 2023).

Another alarming fact is *Sake*, which is one of Japan’s iconic alcoholic beverages that is full of cultural values, has also experienced a significant decline in sales. Quoted from nippon.com (2024), the consumption level of *Sake* in 2022 is only 422,000 kilolitres, less than a third of the 1.57 million kilolitres in 1970. This statement is supported by a graph released by the National Tax Agency Japan (Figure 3), which shows that *Sake* consumption in Japan has fallen by 77% since 1973 (1.77 million kilolitres), the peak year for *Sake* consumption in Japan.

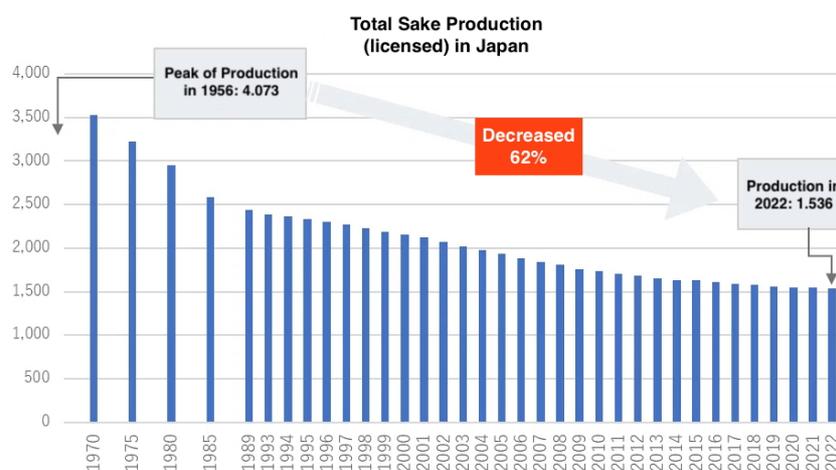

Figure 4 Annual Per Capita Consumption of *Sake* in Japan from 1970-2022.

Source: National Tax Agency Japan, published by Makiuchi (2024)

2. Purposes

Based on the background above, the authors are interested in raising the issue of socio-cultural changes in Japanese society by analyzing the phenomenon of declining alcohol consumption in Japan between 1990 until 2024. The reason we chose the 1990-2024 timeframe is because it shows how alcoholic beverages in Japan gained initial popularity in 1989, where alcohol consumption increased in 1990 and then peaked in 1994, and from 1994 to the present, alcohol consumption in Japan has been steadily declining. Through this research, the authors want to reveal what has changed in the culture of alcohol consumption in Japan, the factors that make Japanese people reduce their alcohol consumption habits, and the impact of declining alcohol consumption on the social changes of Japanese people in their daily lives.

3. Literature Review

The previous research that is referred to in this paper is research on changes in the culture of drinking alcohol in European countries, considering that in the case of East Asian countries, Japan is a country whose consumption continues to decline when compared to China (nippon.com, 2024) and South Korea (Jobst, 2024). Authors chose an article from Beccaria and Rolando (2016) entitled “*The more you know, the better you drink: The new drinking culture in Italian wine production areas.*” This paper discusses the decline in alcohol consumption in Italy in the last 10 years. The findings of this study are that there are interrelated factors in the decline of drinking, including industrialization and urbanization, shifts in alcohol consumption among young people, shifts in attitudes towards drunk people, and increased attention to physical health. Based on these findings, it is concluded that the decline in alcohol consumption in Italy is a slowly transforming socio-cultural change that has led to the importance of informal norms in regulating alcohol consumption at the local level (Beccaria & Rolando, 2016).

The discourse on the socio-cultural changes in Japanese society in consuming alcoholic beverages indicates a contradiction in Japanese social life, especially since Japanese people believe that the main key in social life is social interaction and uniformity. This can be seen from Japanese people who pay great attention to 調和 (*Chouwa*), which is harmony, balance, compatibility, and harmony in society (Nindya, 2017). Japanese people believe that harmony in society is very important and necessary to build stability, so Japanese society is often referred to as a group-oriented society. Takeo’s statement (in Choirunnisa, 2021) also validates the position of alcoholic beverages that have inspired many forms and ways of thinking of Japanese people in their daily lives, making the culture of drinking alcohol a matter of pride for the Japanese people.

4. Theoretical Framework

This paper uses the socio-cultural change approach as a ‘knife’ to analyze the problem formulation in this study. Social change is a phenomenon that has plagued humans throughout the history of human civilization, whose stages start from traditional primitive societies to reach complex modern levels (Handyka, 2023). In the context of cultural transformation, social change is a process in which social, economic, political, and cultural factors change the way people interact, think, and perceive the world around them, as well as the way they identify themselves in a cultural context (Rahayu & Syam, 2021).

The theoretical basis that the author uses is structural functionalism theory by Talcott Parsons. The main idea of structural functional theory is to view social reality as a relationship of community systems that are in balance, namely a unity consisting of interdependent parts, so that changes in one part are seen as causing other changes (Aprilia & Juniarti, 2022). Through this theory, Parsons offers the AGIL model, which is composed of four different subsystems, each of which has a function to solve problems that occur in society (Prasetya et al., 2021). Parsons claims that these four subsystems must exist in a society if it is to survive for a long time among them:

1. A (*Adaptation*) is a system that refers to so that people can survive, they must be able to adjust themselves.
2. G (*Goal attainment*) is a system that must be able to determine a goal that is achieved in accordance with what is designed.
3. I (*Integration*) is a system that must organize the relationship between the parts that are its components.
4. L (*Latency*) is a system that complements, maintains, and repairs both individual motivation and the cultural patterns that create and sustain motivation.

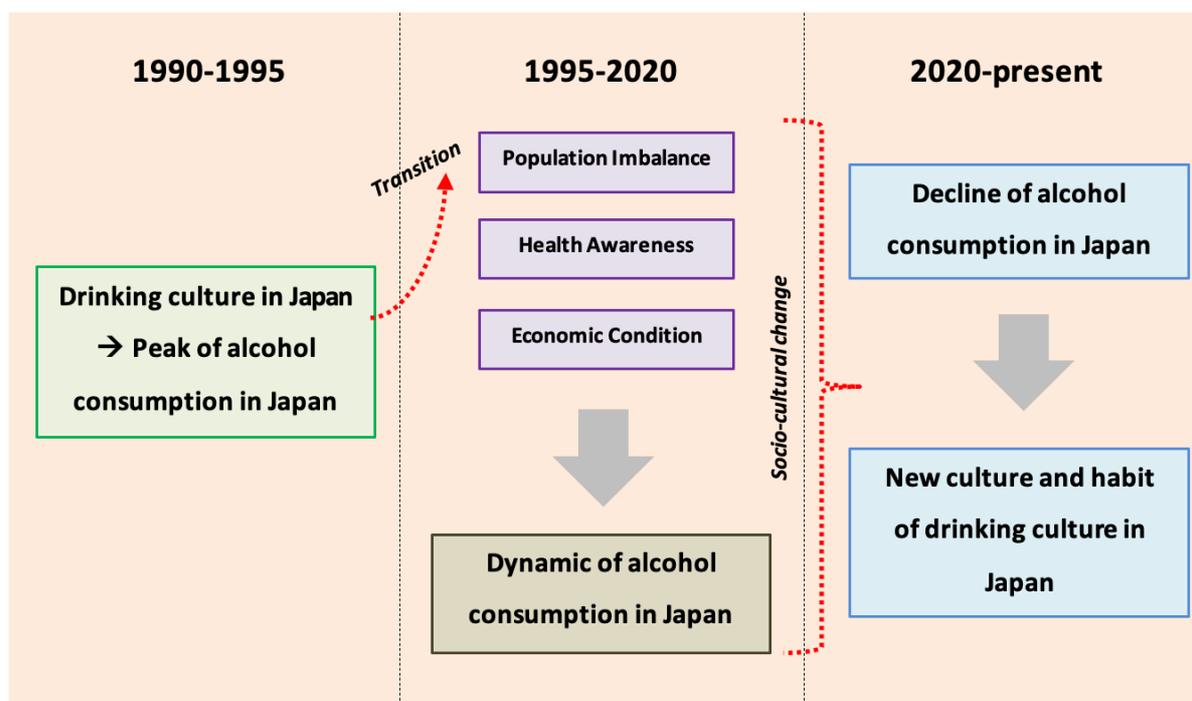

Figure 5 Theoretical Framework (data processed by authors)

Based on the concepts previously described, the theoretical framework used in analyzing this problem can be seen in Figure 5. In the graph, authors divide it into three periods, 1990-1995, when alcohol consumption in Japan was still high; 1995-2020, when there was a transition to a decrease in alcohol consumption in Japan; and 2020-present, when alcohol consumption in Japan is decreasing. The transition in the consumption of alcoholic beverages in Japan signifies socio-cultural changes caused by three factors such as population imbalance, health awareness, and economic condition, which gave rise to a new dynamic in alcohol consumption in Japan. These factors have implications for the decline in alcohol consumption in Japan.

As the decline in alcohol consumption in Japan becomes more evident, a new culture and habit of alcohol consumption is being created in Japan today. The emergence of a new Japanese culture and habit of consuming alcohol is one of the efforts to preserve the culture of drinking alcohol in Japan. This will be analyzed using the concept of structural functionalism theory by Talcott Parsons. Through Figure 6, it can be explained that the socio-cultural change in the case of declining alcohol consumption by Japanese people today is the result of AGIL (Adaptation, Goal attainment, Integration, and Latency), which are continuous with each other, creating a new balance in the form of ‘new Japanese drinking culture’.

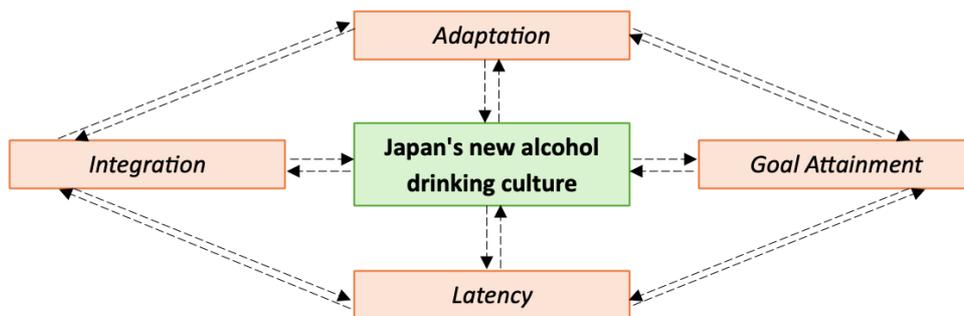

Figure 6 Structural Functional Theory for Japan's new alcohol drinking culture
(data processed by authors)

5. Research Method

This research was conducted using qualitative methods, based on the analysis of socio-cultural change proposed by Talcott Parsons. Qualitative research allows authors to explore little-known areas, gain access to thoughts, feelings, and lived experiences, and observe social processes so that authors gain a deeper and more complete understanding of the human

social world (Kottmann & Reiher, 2020). This paper uses a phenomenological approach with the aim of exploring, understanding, and interpreting the meaning of phenomena, events, and their relationships with people in certain situations (Yusuf, 2014). Regarding the source of research data, authors used the literature study method by utilizing data from Ministry data such as Ministry of Finance Japan, National Tax Agency Japan, Ministry of Health, Labour and Welfare, National Police Agency, the as primer data and then books, scientific articles, and news sites as secondary data. Due to time and cost constraints, authors utilized interviews from news sites as supporting data. The literature study method was chosen because it can provide a comprehensive picture of Japanese people's behaviour in the culture of drinking alcohol from various time periods.

6. Results

In this section, we will discuss the findings related to the factors that led to the change in Japanese people's habit of consuming alcohol and analyze the change in Japanese people's habit of consuming alcohol based on structural functionalism theory by Talcott Parsons.

6.1 Factors contributing to Japan's declining alcohol consumption rate

The findings reveal what has contributed to the decline in alcohol consumption in Japan. In terms of the changes that have occurred over the period 1995-2020, the decline in alcohol consumption in Japan has been influenced by three main factors.

1. Population Imbalance in Japan

The current population of Japan has brought the country to a condition referred to as a super aging nation, which is characterized by a very large composition of elderly residents, leading to various problems, including threats to Japan's economic vitality (Iskandar, 2020). Although the number of people aged 65 and over in Japan is growing, it is not comparable to the number of people aged 15-64 in Japan, who, although their numbers are declining, outnumber the population aged 65 and over. Evidence of this is the graph obtained from the Ministry of Health, Labor and Welfare (published by nippon.com) in 2024 that illustrates the population imbalance in Japan, where the number of people aged 65 and above, marked in red, is less than the number of people aged 15-64, marked in orange.

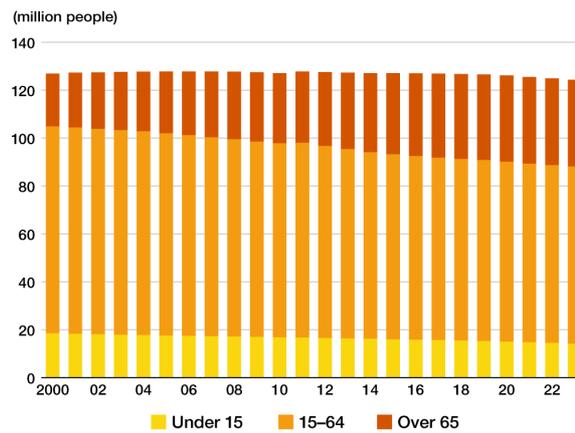

Figure 7 Population Change for Three Key Age Groups in Japan

Source: nippon.com (2024)

The stagnant and even declining population of Japan indirectly affects the consumption of alcoholic beverages in Japan. The increasing number of young people who are starting to avoid alcoholic beverages has led to this activity being followed only by older adults (aged 40 and above). Most Japanese residents aged 40 and above consume alcohol due to work-related needs. This is shown by research from Morikawa et al. (2014), which explains that Japanese residents aged 40-49 consume alcohol to cope with work-related stress. With higher employee mobility than ever before, the traditional Japanese lifetime employment system is experiencing fluctuations. Japan's economic downturn has accelerated employee turnover. Moreover, the old methods commonly practiced in the work environment of Japanese companies are starting to be abandoned by the new generation. Most young employees—and those not so young—disagree with overtime and drinking with their bosses (Manning, 2024). Japanese millennials not only experience a drastic decline in alcohol consumption, but they are also unafraid to state that they avoid alcohol (Schreiber, 2020). Despite these changes, drinking alcohol remains an important part of social and business culture in Japan. However, there is an increasing acceptance of individual choices and a more balanced approach to alcohol consumption (Martin, 2020).

2. Increased Health Awareness

The increasing health consciousness of the Japanese public is characterized by the decreasing frequency of drinking alcohol itself. A graph released by Ministry of Health, Labor and Welfare in 2016 (Figure 8) shows that the number of alcohol drinkers in Japan is only about 42.1% in various drinking durations, which means that more than 50% of Japanese people rarely or even do not drink alcohol anymore.

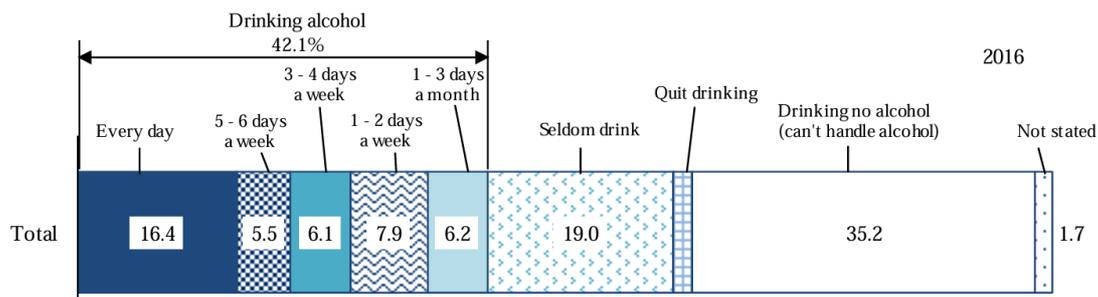

Figure 8 Comparison of the number of alcohol drinkers and non-drinkers in Japan

Source: Ministry of Health, Labor and Welfare (2016)

The next supporting data is the number of alcohol drinkers in terms of age. Ministry of Health, Labor and Welfare released a comparison of the number of alcohol drinkers by age group (male and female) in 1989 and 2019. As a result, for both men and women, the number of alcohol drinkers in the 20-29 age group (red bar graph) has decreased significantly compared to other age groups.

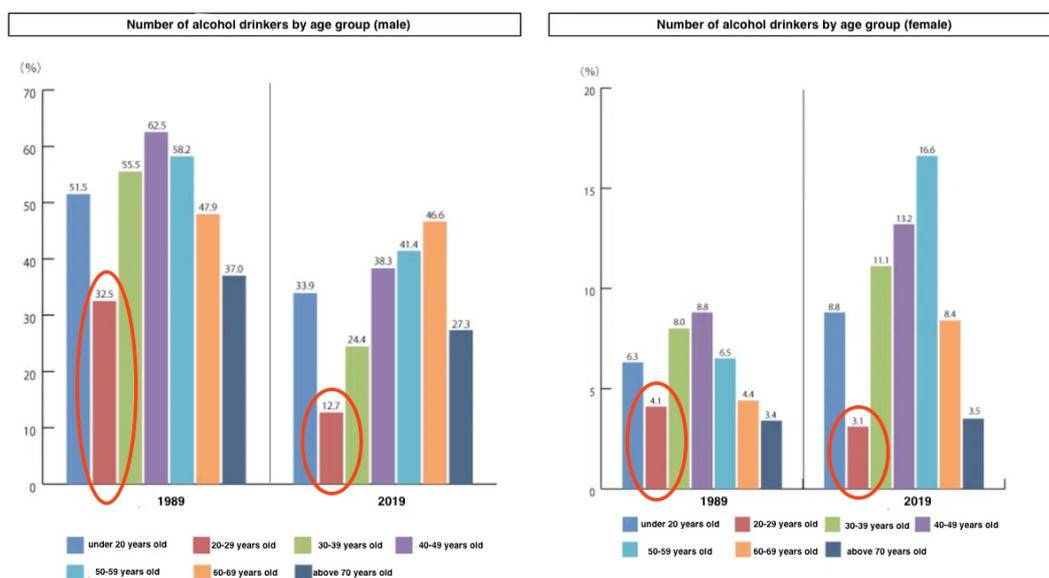

Figure 9 Number of alcohol drinkers by age – Male and Female

Source: Ministry of Health, Labor and Welfare (2022)

The habit of Japanese people, especially young people, drinking less alcohol can be attributed to the trend among young people to reduce alcohol consumption and switch to

a healthier, alcohol-free lifestyle (Movendi International, 2020). This has led to the rise in popularity of both low- and non-alcoholic beverages. Suntory's website (2023) explains that 40% of Japanese people they surveyed now prefer low- or non-alcoholic beverages due to better taste and health awareness. Although alcohol is deeply embedded in people's lives through tradition and culture, inappropriate consumption of alcoholic beverages can lead to health problems (Ministry of Health Labour and Welfare Japan, 2024). Taking into account health awareness and the desire to choose more sensible beverages, Japanese consumers are seeing an increasing interest in low-alcohol beverages. The increasing use of low-alcohol beverages indicates a significant shift from conventional drinking habits to choosing beverages with low or no alcohol content (Manning, 2024). Ministry of Health, Labour, and Welfare responded to the phenomenon of increased focus on health trends in society by issuing alcohol consumption guidelines that prioritize health and encourage responsible alcohol consumption in response to Ministry of Health, Labour, and Welfare. The guidelines are expected to assist people in determining the appropriate amount to drink and the drinking behaviour that suits their individual circumstances.

3. Economic Condition in Japan

Indirectly, the economic conditions that prevailed in Japan for more than two decades contributed to Japanese people's interest in consuming alcohol. There are two main concerns regarding the influence of Japan's economic conditions on the decline of alcohol consumption in Japan. The first is the Japan Economic Bubble phenomenon, a condition where the Japanese economy entered a period of severe recession as a result of excessive capital investment during the bubble period and the heating up of the real estate sector (Ministry of Finance Japan, 2012). Tsuru Tsuyoshi (in Nakagawa interview, 2024) explained that in the 1960s, almost the entire Japanese population of working age consumed alcoholic beverages until it reached its peak in 1990 and slowly experienced a decline in the population of Japanese people who drank alcohol, shrinking by 30%. The phenomenon of the Japan Economic Bubble in the late 1990s indirectly played a major role in the decline of alcohol consumption in Japan. This phenomenon had a major impact on the income of the Japanese people at that time, and in order for the needs of the Japanese people to be met amid economic difficulties, there were costs that needed to be cut, one of which was the cost of alcoholic beverages, which had an impact on the decline in the consumption and sales of alcohol in Japan. Second is the tax on alcoholic beverages. Alcoholic beverage tax is one of the sources of economic

revenue in Japan, which began to be imposed in 1901 (just before the Russo-Japanese War) on the grounds that these drinks are considered luxury goods that are not consumed at home but are provided in entertainment venues (Nikkei Japan, 2021). However, in 1999 alcoholic beverage tax revenues began to decline as the volume of taxable liquor had also declined (National Tax Agency, 2022). With the current popularity of non- and low-alcoholic beverages, National Tax Agency of Japan created a new alcoholic beverage tax policy called the unification tax that will be gradually implemented starting in 2020. With this policy, it is expected that the tax on alcoholic beverages and non/low-alcoholic beverages will be unified since alcoholic beverages currently face competition from non/low-alcoholic beverages. As shown in Figure 10, the tax on alcoholic beverages (beer) will gradually decrease while the tax on third beer (non-low-alcoholic beverages) will slowly increase until finally both types of beverages have the same tax.

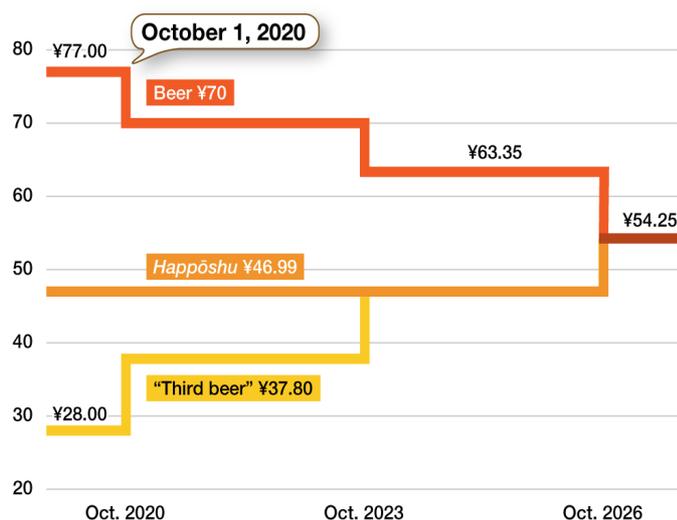

Figure 10 Tax Rate Unification for Alcohol Beverages

Source: nippon.com (2020)

The decline in alcohol consumption in Japan has resulted in socio-cultural changes that can be seen in the following matrix.

Matrix of Socio-Cultural Change of Japanese Society towards declining alcohol consumption in Japan

No.	Aspects of Change	Socio-cultural Change	
		Before	After
1.	Population Imbalance in Japan	Although Japan's old and young populations have become more balanced, both age groups still drink alcohol.	Currently, the young (productive) population in Japan is avoiding drinking alcohol due to several considerations, including social and health considerations.
2.	Increase Health Awareness	Both the old and the young drink alcohol regularly for various lengths of time.	As young people in Japan are avoiding alcohol for health reasons, the popularity of non-alcoholic drinks is increasing.
3.	Economic Condition in Japan	The economy was in collapse at the time, with fluctuating incomes causing people to rethink drinking alcohol due to high prices and taxes.	With the popularity of non/low-alcohol drinks, Japan's NTA is now issuing a tax rate where drinks with normal alcohol content are taxed progressively lower, while non/low-alcohol drinks are taxed progressively higher.

Through the matrix above, we can see the cause-and-effect relationship of the decline in alcohol consumption in Japan. As a result of the continuous decline in alcohol consumption in Japan, the culture of drinking alcohol in Japan has been transformed, and Japanese people are slowly discovering a new, more humane drinking culture. This indicates that the drinking culture in Japan is not something that can be eliminated, as it is seen as something that enriches people's lives and a good communication tool between individuals (Asahi Beer, 2016).

6.2 The Decline of Alcohol Consumptions in Japan from the Perspective of Talcott Parsons' Structural Functional Theory

The decline in alcohol consumption in Japan has been proven to have changed the old order of drinking culture that Japanese people used to follow. This change in habits, when viewed in a socio-cultural scope, can be seen holistically through an analysis of social change that emphasizes elements of stability, function, integrity, coordination, and consensus (Rohati et al., 2021). According to this view, the community system consists of many interrelated components, is symbiotic-mutualistic in nature, and tends towards balance but remains dynamic. In detail, this section analyzes the chronology of the decline of alcohol consumption in Japan

to create a new culture of drinking alcohol in Japan from the perspective of structural functional theory initiated by Talcott Parsons. Based on this theory, society is a social system that consists of parts or elements that are interrelated and united in balance. Changes that occur in one part will also bring changes to other parts (Rohati et al., 2021). Parsons considered that to create an orderly society, it can be analyzed through an action known as the AGIL scheme (Adaptation, Goal Attainment, Integration, Latency). The AGIL system offered by Talcott Parsons can explain if the changing culture of drinking alcohol in Japan is due to the continuous cause-and-effect relationship between various elements that slowly create a new culture without leaving its original identity, which is in accordance with the AGIL concept offered by Parsons.

1. A (*Adaptation*)

The decline in alcohol consumption in Japan, which has led to the formation of a new drinking culture in Japan, is one example of the adaptation process of Japanese people's character in following the drinking culture. The adaptation of Japanese character that is evident in the new drinking culture in Japan can be seen in two ways. The first is in terms of the type of alcohol they drink. In the past, Japanese people used to drink high levels of alcohol, but nowadays Japanese people prefer non-alcoholic or low-alcohol drinks. This indicates that Japanese people have begun to adopt a healthy lifestyle but want to maintain their inherent drinking culture. The second thing is the duration of drinking alcohol. In the past, Japanese people could consume alcohol more than once a day, but nowadays Japanese people tend to limit the duration of their drinking. This is because Japanese people are increasingly aware of the dangers of excessive drinking, so they are wiser in consuming alcohol.

2. G (*Goal Attainment*)

The decline in alcohol consumption in Japan and the emergence of a new drinking culture in Japan are closely related to the achievement of the goals that Japanese society aims to attain. Basically, human behaviour always has a certain purpose. However, sometimes individual goals do not always align with the larger social environment's goals. Therefore, individuals must adapt to the greater interests of groups or society (Rohati et al., 2021). When Japanese society has begun to adapt to new habits in the drinking culture in Japan, there is certainly a larger goal that is indirectly accumulating within each individual. It cannot be denied that the goal of the Japanese people wanting to live healthier is clearly visible from the chronology of the decline in alcohol consumption in Japan to the formation of a new drinking culture in Japan. But the main focus of the creation of the new drinking culture in Japan is that the Japanese

people want the alcohol-drinking culture to be preserved, but the effects of alcohol should not harm those around them. Therefore, the essence of the alcohol-drinking culture in Japan today is not merely gathering to drink as much alcohol as possible, but rather that the alcohol-drinking culture serves as a means to strengthen relationships among individuals, whether they are drinkers or non-drinkers. Everyone is entitled to experience the positive essence of this culture.

3. I (*Integration*)

The process of changing the drinking culture in Japan is an integration effort made by the actors involved to create a harmonized order regarding the drinking culture in Japan. Integration is needed to coordinate relationships between members to strengthen social solidarity. The integration process will run well if the components in the AGL element are connected, but if these components are not united, social solidarity will be destroyed if each component of a system shows individual interests (Rohati et al., 2021). This is in line with Parsons' statement, which explains that the key to maintaining integrity is internalization and socialization (Sulistiawati & Nasution, 2022). Thus, the process of changing the culture of drinking alcohol in Japan is not the result of the hard work of a group of individuals alone, but this phenomenon is the result of integration between Japanese society, the Japanese government, and Japanese alcohol companies that continue to work together to reduce the negative impact of alcohol in Japan with various policies. Although the culture of drinking alcohol is highly valued in Japan, in order to make it more acceptable to everyone in Japan, all three parties must work together to reduce negative stereotypes about the culture of drinking alcohol. Even if it means sacrificing the amount of consumption and sales of alcohol, at least the negative stereotypes of drinking culture can be minimized in Japan, and the process of achieving balance will become easier.

4. L (*Latency*)

The process of changing the drinking culture in Japan is an attempt to achieve balance. For this balance to be realized, a system is needed that can enhance, complement, and maintain the cultural patterns in each element. In Japan, the culture of drinking alcohol is considered something that must be maintained because drinking alcohol is not only about culinary matters but also plays a social role in strengthening relationships between people and is considered a sacred drink (Ministry of Health Labour and Welfare Japan, 2022). Therefore, the Japanese society, government, and alcohol industry continue to work on preservation so that the new drinking culture in Japan can quickly reach its balance in the following ways:

- a. From the government side, several ministries have issued various appeals to the public in the form of posters and even passed laws that regulate drinking levels. For example, the National Police Agency released posters on the dangers of drunk driving (National Police Agency Japan, 2017), and the Ministry of Health Labour and Welfare passed the Basic Law on Measures to Combat Alcohol-Related Health Hazards (Ministry of Health Labour and Welfare Japan, 2024).
- b. In terms of the Japanese alcohol industry, some Japanese beer companies created campaigns on healthy and humane drinking. One of the most famous drinking campaigns in Japan is from Asahi Beer, which carries the theme *Sumadori* (スマドリ) which means a new lifestyle where everyone can freely choose their drink according to the mood and occasion of the day (Asahi Beer, 2021).

Through the explanation of AGIL aspects above, we can analyze that the decline of alcohol consumption in Japan that slowly changes the culture of drinking alcohol in Japan is a journey of Japanese people finding a new balance in the culture of drinking alcohol. The process towards a new balance in Japan's drinking culture indicates that there is an effort between the actors involved (Japanese society, the Japanese government, and Japanese alcohol companies) indirectly cooperating with each other in an effort to preserve the culture of drinking alcohol that has become a hereditary culture in Japan. Supported by social change factors such as population inequality, health awareness, crime prevention, and economic conditions in Japan, these conditions influence the actions of the actors involved in the phenomenon. Indirectly, social change and the actors involved in this phenomenon transform each other and synergize in shaping a new drinking culture in Japan according to the situation and conditions that occur in the country.

7. Conclusion

The decline in alcohol consumption between 1990 and 2024 has led to a change in the drinking culture (*Nomikai*) in Japan. Today, Japan's drinking culture is evolving with the dynamics of the country. Although the balance of the new drinking culture in Japan has not yet reached its peak, what is certain is that the old drinking culture is no longer relevant in Japan. With the current living conditions in Japan, Japanese society will continue to find ways and innovations to make the current drinking culture enjoyable for all and not bring any significant harm to everyone.

8. Further Consideration

8.1 Limitations of this study

This research is inseparable from several limitations that need to be recognized, including

1. The object of research is general.

Our research is general in nature, which means that not all areas in Japan have experienced changes in drinking culture. Through this research, the majority of the changes in drinking culture occurred in major cities in Japan, which means that it is possible that in rural areas drinking culture is still popular, and this requires further research.

2. Limited data sources

Due to limited time and funding, our research mostly utilized secondary data sources such as books, journals, and news articles as our research materials. We also tried to collect data from ministries in Japan, but we were unable to complete the whole process. In order for our research to be academically accountable, we took data from the ministry in Japan as primary data and elaborated on it with the secondary data that had been obtained so that the results of the research that we conveyed were tested for validity.

3. Limited knowledge of Japanese.

It cannot be denied that the author's intermediate level of Japanese language ability is an obstacle in translating data sources written in Japanese. Therefore, in addition to utilizing the translator application, we also translate independently, and if we find difficulties in translating, we will discuss and interpret the data sources together.

8.2 Suggestions for Future Research

This research can be further developed in various aspects. First, research on changes in drinking culture can be conducted specifically in rural Japan to analyze whether people in rural Japan are experiencing changes in their drinking culture. Second, research on changes in drinking culture can be analyzed in other aspects, such as gender. Research can be developed by analyzing whether all women in Japan now avoid alcohol or only certain groups and whether the percentage of women avoiding alcohol more than men is the same in all regions or only certain regions. Finally, this research can be conducted using a mixed-method approach, i.e., through questionnaires, and the results of questionnaires can be elaborated with the results of literature studies so that the results of the data obtained are clearer and more detailed.

References

- Alexander, J. W. (2013). *Brewed in Japan: The evolution of the Japanese beer industry*. University of Hawai'i Press.
- Aprilia, S., & Juniarti, U. (2022). Implementasi fungsionalisme struktural talcott parsons dalam upaya melestarikan tradisi islam melayu nganggung dulang di bangka belitung. *JURNAL DIALOKA: Jurnal Ilmiah Mahasiswa Dakwah Dan Komunikasi Islam*, 1(01), 18–37. <https://doi.org/10.32923/dla.v1i01.2328>
- Asahi Beer. (2016). お酒がもたらす社会的なメリット. https://www.asahibeer.co.jp/csr/tekisei/health/social_merit.html
- Asahi Beer. (2021). 【スマドリ】スマートドリンクング. <https://www.asahibeer.co.jp/smartdrinking/#line-up>
- Beccaria, F., & Rolando, S. (2016). The more you know, the better you drink: The new drinking culture in Italian wine production areas. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 23(4), 293–301. <https://doi.org/10.3109/09687637.2016.1149149>
- Choirunnisa, R. (2021). *Konsumsi Minuman Beralkohol dalam Kacamata Kehidupan Orang Jepang* [Bachelor Thesis]. Universitas Negeri Jakarta. <http://repository.unj.ac.id/13389/>
- Handyka, M. A. N. (2023). Globalisasi dalam dinamika kontemporer: Studi kasus perubahan sosial dan transformasi budaya. *JECTH: Journal Economy, Technology, Social and Humanities*, 1(2), 1-6. <https://doi.org/10.59945/emnmbp86>
- Iskandar, K. (2020). Japan aging issues, long term care insurance (LTCI) and the migration of Indonesian nurse to enter Japan labor market. *Journal of Strategic and Global Studies*, 2(2), 18-39. <https://doi.org/10.7454/jsgs.v2i2.1020>
- Jobst, N. (2024). *Frequency of alcohol consumption in South Korea from 2014 to 2023*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/941350/south-korea-alcohol-consumption-frequency/>
- Kirin Holdings. (2023). 日本人とお酒：すばらしい日本の飲酒文化. Kirin Holdings. https://www.kirinholdings.com/jp/impact/alkohol/0_1/relationship/japanese/
- Kottmann, N., & Reiher, C. (2020). *Studying Japan: Handbook of research designs, fieldwork and methods*. Nomos Verlagsgesellschaft.

- Larsen, B. (2019, October 1). *Japan's toxic drinking culture no one talks about*. Japan Today. <https://japantoday.com/category/features/lifestyle/japan%E2%80%99s-toxic-drinking-culture-no-one-talks-about>
- Makiuchi, H. (2024). 日本酒から日本の歴史・伝統・文化を取り戻し、日本を元気に！ 【第二回】 長期低迷する日本酒の国内消費と2つの要因. <https://note.com/toyosushachu/n/n60d03fd131a9>
- Manning, D. (2024, July 3). *How alcohol and drinking trends are changing in Japan*. Japan Forward. <https://japan-forward.com/how-alcohol-and-drinking-trends-are-changing-in-japan/#:~:text=japan's%20drinking%20culture%20is%20changing,just%20what%20is%20going%20on>
- Martin, A. K. (2020, August 15). *How COVID-19 has reshaped Japan's drinking culture*. Japan Times. <https://www.japantimes.co.jp/life/2020/08/15/food/coronavirus-drinking-culture/>
- Matsuyama, Y. (2019, February 21). *Aging, safety net and fiscal crisis in Japan: Percentage of adults drinking alcohol to the extent that it increases the risk of lifestyle diseases*. CIGS. https://cigs.canon/en/article/20190221_5594.html
- Ministry of Finance Japan. (2012). 概説 - 財務省. https://www.mof.go.jp/pri/publication/policy_history/series/h1-12/6_1.pdf
- Ministry of Health Labour and Welfare Japan. (2016). Summary Report of Comprehensive Survey of Living Conditions 2016. <https://www.mhlw.go.jp/english/database/db-hss/csclc-report2016.html>
- Ministry of Health Labour and Welfare Japan. (2022). わが国の飲酒パターンとアルコール関連問題の推移. <https://kenet.mhlw.go.jp/information/information/alcohol/a-06-001.html>
- Ministry of Health Labour and Welfare Japan. (2024). アルコール健康障害対策. <https://www.mhlw.go.jp/stf/seisakunitsuite/bunya/0000176279.html>
- Morikawa, Y., Nakamura, K., Sakurai, M., Nagasawa, S.-Y., Ishizaki, M., Nakashima, M., Kido, T., Naruse, Y., & Nakagawa, H. (2014). The effect of age on the relationships between work-related factors and heavy drinking. *Journal of Occupational Health*, 56(2), 141-149. <https://doi.org/10.1539/joh.13-0136-OA>
- Movendi International. (2020, March 22). *3 Reasons why Japan's youth go alcohol-free*. <https://movendi.ngo/news/2020/03/22/3-reasons-why-japans-youth-go-alcohol-free/>
- Nakagawa, R. (2024, August 14). 健康志向、人口減…日本の酒消費量は将来も減少？経済学の視点で専門家が分析. The Asahi Shimbun GLOBE. <https://globe.asahi.com/article/15364848>

- National Police Agency Japan. (2017). みんなで守る「飲酒運転を絶対にしない、させない」.
<https://www.npa.go.jp/bureau/traffic/insyu/info.html>
- National Tax Agency. (2022). 酒のしおり（令和4年3月）.
<https://www.nta.go.jp/taxes/sake/shiori-gaikyo/shiori/2022/index.htm>
- Nikkei Japan. (2021). ビールの酒税なぜ高い？ かつて高級品の歴史が背景に おカネ知って納得.
<https://www.nikkei.com/article/dgxzqouf131mj0t10c21a6000000/>
- Nindya, E. I. H. (2017). Karakteristik masyarakat jepang. *Kiryoku*, 1(3), 30–38.
<https://doi.org/https://doi.org/10.14710/kiryoku.v1i3.30-38>
- nippon.com. (2019). *Tax revenue from alcoholic beverages falling as aging Japan drinks less*.
<https://www.nippon.com/en/japan-data/h00458/tax-revenue-from-alcoholic-beverages-falling-as-aging-japan-drinks-less.html>
- nippon.com. (2020). Tax changes from October in Japan: Regular beer cheaper, “Third Beer” more expensive. <https://www.nippon.com/en/japan-data/h00831/>
- nippon.com. (2021). *Alcohol consumption at restaurants in Japan down sharply during pandemic*. <https://www.nippon.com/en/japan-data/h01005/>
- nippon.com. (2024). *Japan drops to tenth in 2022 global beer consumption ranking*.
<https://www.nippon.com/en/japan-data/h01877/>
- nippon.com. (2024). *Japan’s per capita consumption of alcohol drying up*.
<https://www.nippon.com/en/japan-data/h02229/>
- nippon.com. (2024). *Japan’s population declines again: Seniors 75 and over top 20 million for first time*. <https://www.nippon.com/en/japan-data/h01967/>
- Nishizawa, Lyon. (2023, April 9). *Nomikai: A sweet and harsh Japanese corporate tradition*. Jetset Times. <https://jetsettimes.com/countries/japan/tokyo/tokyo-culturati/nomikai-a-sweet-and-harsh-japanese-corporate-tradition/>
- Prasetya, A., Nurdin, M. F., & Gunawan, W. (2021). Perubahan sosial masyarakat dalam perspektif sosiologi talcott parsons di era new normal. *SOSIETAS*, 11(1), 1–12.
<https://doi.org/10.17509/sosietas.v11i1.36088>
- Rahayu, E. L. B., & Syam, N. (2021). Digitalisasi aktivitas jual beli di masyarakat: Perspektif teori perubahan sosial. *Ganaya: Jurnal Ilmu Sosial Dan Humaniora*, 4(2), 672–685.
<https://doi.org/10.37329/ganaya.v4i2.1303>
- Richards, R. (2023). *Is the alcohol industry drying up?* World Finance.
<https://www.worldfinance.com/special-reports/is-the-alkohol-industry-drying-up>

- Rohati, E., Anshori, I., Hazin, M., Ma'had Aly, S., & Malang, A.-H. (2021). Online learning during the covid-19 pandemic from the perspective of parsons' structural functional theory. *Alhikam Journal of Multidisciplinary Islamic Education (AJMIE)*, 2(1), 38-48.
<https://doi.org/10.32478/ajmie.v2i1.737>
- Schreiber, M. (2020). *Why are Japan's millennials shunning alcohol?*
<https://www.japantimes.co.jp/news/2020/03/21/national/media-national/japans-millennials-shunning-alcohol/>
- Sulistiawati, A., & Nasution, K. (2022). Upaya penanaman pendidikan karakter di sekolah dasar telaah pendekatan struktural fungsional talcott parsons. *Jurnal Papeda: Jurnal Publikasi Pendidikan Dasar*, 4(1), 24–33.
- Suntory. (2023). ノンアルコール飲料に関する消費者飲用実態・意識調査.
<https://www.suntory.co.jp/news/article/14492.html>
- WeXpats. (2020). *Japan's nomikai after-work culture and nomination*. <https://wexpats.com/en/guide/as/jp/detail/3700/>
- Yusuf, A. M. (2014). *Metodologi penelitian kuantitatif, kualitatif & penelitian gabungan*. Prenamedia Group.

アニメを学習素材とした口頭表現能力向上を目指した授業実践 とその成果に関する研究報告

Survey and Practical Report on improving the skills of an oral
presentation using Anime as learning materials

田島 一整

Kazuyoshi, Tajima

パンヤーピワット経営大学 教養学部

Faculty of Liberal Arts, Panyapiwat Institute of Management

Corresponding Author:

Kazuyoshi, Tajima

Faculty of Liberal Arts, Panyapiwat Institute of Management

85/1 Moo2 Chaengwattana Rd, Bang Talad, Pakkred, Nonthaburi 11120, Thailand

E-mail: kazuyoshitaj@pim.ac.th

Received: March 5, 2025

Revised: August 22, 2025

Accepted: September 10, 2025

アニメを学習素材とした口頭表現能力向上を目指した授業実践とその成果に関する研究報告

要旨

本稿では、学習者の学習意欲を喚起するためにアニメを学習素材とし、学習者が好きなアニメ、お勧めしたいアニメをプレゼンテーション形式で発表するという、学習者の口頭表現能力の向上を目指した、アウトプット中心の授業を実践した。授業実践後、ARCSモデルに基づく学習動機づけに関するアンケート調査を実施した。本調査からは口頭表現能力向上の程度を明確に可視化することはできなかったが、本実践が学習者の口頭表現能力の向上に有用であることを示唆する結果は認められた。その成果の最たる要因は、学習者にとって親しみがあり、興味の対象でもあるアニメを学習素材としたことが、彼らの発話意欲を駆り立てる動機になったためであると推測される。本実践に対する学習者の評価はおおむね良好であったが、本調査からは本実践に対する負の要因が明らかにならなかったことが今後の課題としてあげられる。

キーワード： アニメ、ARCS モデル、授業実践、プレゼンテーション

Survey and Practical Report on improving the skills of an oral presentation using Anime as learning materials

Abstract

This research investigates the efficacy of using anime as educational content to enhance second language oral presentation skills. Students were tasked with delivering presentations on their favorite anime, or anime they would recommend to their classmates. Following classroom practice, a survey was conducted using the ARCS model of motivation. While the survey did not explicitly measure the improvement in oral presentation skills, it indicated the effectiveness of this approach. Key findings suggest that leveraging anime, a subject of interest and familiarity to students, as learning material, had a significant impact on student motivation to engage in oral communication. Overall, the study yielded positive results, highlighting the potential of anime-based instruction in enhancing presentation skills. However, it also underscores the need to address any shortcomings or negative aspects in future iterations of the classroom practice.

Keywords: anime, ARCS Model, classroom practice, presentation

1. はじめに

国際交流基金実施の2021年度日本語教育機関調査（国際交流基金、2023）によると、世界の日本語教育機関に在籍する学習者が、学習目的・理由として挙げた項目のうち最も回答が多かったのは「日本語そのものへの興味（60.1%）」であったが、僅差で「マンガ・アニメ・J-POP・ファッション等への興味（59.9%）」が2番手につけている（図1参照）。

2000年代に日本語教育においてアニメ・マンガをはじめとするポップカルチャーの影響が顕著になるとともに、アニメ・マンガに関係する研究や、アニメ・マンガを学習素材とした実践も散見されるようになった。そして2010年代に入るとその影響力はさらに拡大し、今や日本語教育界において「アニメ・マンガ」は、日本語教育のあらたな扉を開く大きなトレンドになっているといえる。

Tajima（2018）では、タイ国内の私立大学にてビジネス日本語学科に在籍する1年次（total number=44）、2年次（total number=43）、3年次（total number=17）、計104名の学生を対象に、アニメ・マンガへの興味・関心を測定するアンケート調査を実施し、クラスター分析の結果、71.2%の学生がアニメ・マンガへの興味・関心を示した。鈴木（2011）では、71%の調査対象者（total number=155）がアニメ・マンガへの興味・関心を示し、熊野（2010）は、萩野（2007）などの先行研究を考察し、海外のさまざまな地域において、日本語学習を始めるきっかけの7割から8割がアニメ・マンガであるという傾向が見られるとともに、日本語学習への肯定感や学習継続率の高さなど、アニメ・マンガの動機づけとしての役割も確認されていると報告している。前掲からも、日本語学習者のアニメ・マンガへの興味・関心の高さがうかがえる。

そこで本稿では、学習者の発話意欲を駆り立てる動機として、彼らにとって身近でもあり、興味の対象でもあるアニメを学習素材とし、学習者の口頭表現能力の向上を目指した。「聞き手がぜひそのアニメを視聴してみたいと思えるようなプレゼンテーション」を目標とし、好きなアニメ、お薦めしたいアニメをプレゼンテーション形式で発表するという授業を実践し、授業実践後、ARCSモデルに基づく学習動機づけに関するアンケート調査を実施し、実践の成果と課題を明らかにした。

2. 研究の目的

本稿では、アニメを学習素材としたアウトプット中心の授業を実践し、学習者の口頭表現能力の向上を目指すことを研究の目的とする。

3. 先行研究

3.1 アニメ・マンガを活用した日本語教育

第1章でも言及したが、世界の日本語教育機関に在籍する学習者の日本語学習の目的・理由として、就職、進学、文化など多様な項目がある中で、日本のポップカルチャーが上位に挙げられており、同項目は2015年度、2018年度調査では最も回答が多かった項目である（図1参照）。そこで本章では日本のポップカルチャーの中でも子どもから大人まで世界的に認知度の高いアニメ・マンガに焦点を当て、日本語教育とアニメ・マンガに関係するこれまでの研究・実践について概観、考察したい。

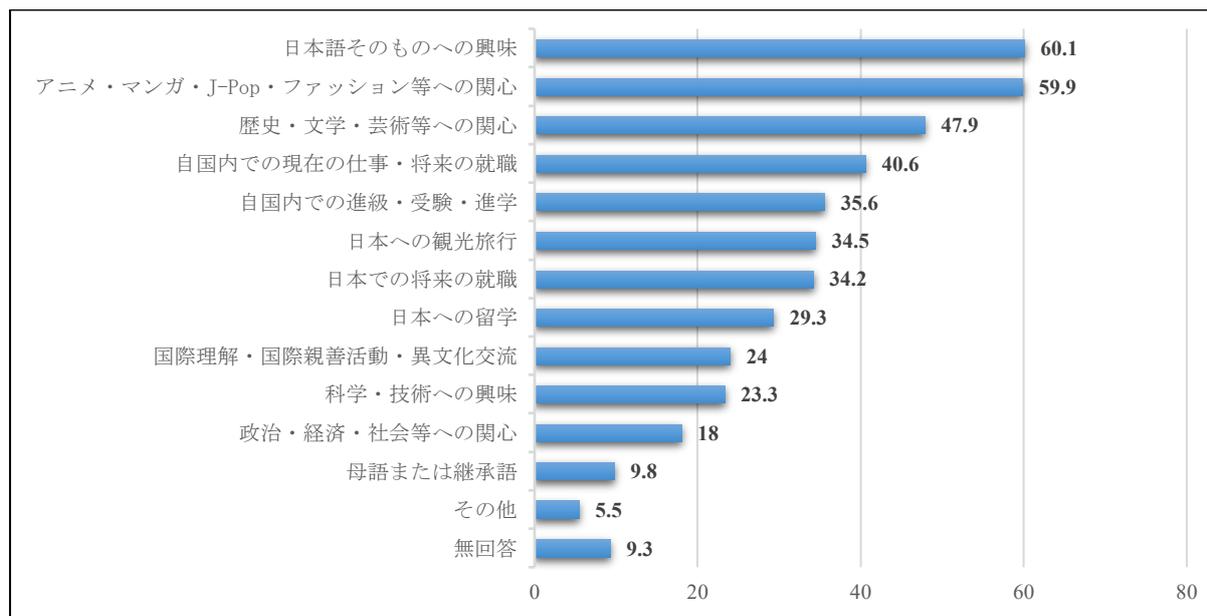

図1 2021年度日本語学習の目的・理由（『海外の日本語教育の現状 2021年度海外日本語教育機関調査より <https://www.jpff.go.jp/jproject/japanese/survey/result/dl/survey2021/all.pdf>』を参考に作成）

白井（2017）によると、日本語教育でアニメーションに注目が集まり、関係する研究・実践が増えたのは、2006年の日本語教育学会で「映画・アニメ・マンガー日本語教育の映像素材」というテーマのもとシンポジウムが行われてからとしている。さらに白井は日本語教育とアニメーションに関連した先行研究を整理し、先行研究における問題点、現在の日本語教育とアニメーション研究が抱える問題点を明らかにし、これらの問題点を解決するために取り組むべき課題を示した。日本語教育におけるアニメーション研究の問題点として、「作品分析」の分野についてはその作品数の少なさを挙げ、「教材開発」については作品を教材化する際の権利の問題に言及し、「実践報告」については実践の情報が十分に共有されていないことを問題とし、「学習者研究」においては量的調査では教材化を前提とした表面的な研究が多いこと、質的研究では横断的研究が中心であり、アニメーションの関わりを時間的経過の中で捉えるような縦断的研究がないことを挙げている。そしてこれらの問題点を踏まえアニメーション研究全体の課題として、「アニメーションの活用意義」を見出すこととし、アニメーションの活用意義については多方面から研究されるべきであると論じている。

次節では、長期に渡りアニメを素材とした研究・実践に取り組んでいる矢崎の近年の活動を紹介し、さらに、本稿の目的でもある、学習者の口頭能力の向上に主眼を置いた「アニメ・マンガを題材とした実践報告」の先行研究について、深く掘り下げたい。

3.2 アニメーションを用いた実践報告

矢崎（2009）は他者とのコミュニケーションを重視した教授法『アニメで日本語』を提案し、その『アニメで日本語』を用いた長期的な研究を行っており、これまでにアニメを素材とした数多くの日本語学習活動の研究・実践を発表している。当該活動は、アニメの視聴による仲間同士の共通体験をもとに、日本語のコミュニケーション活動を展開するというものである。13のティーチング・ストラテジー（①「この人の名前は？」②「これはどの人？」③「これ、だれのもの？」④「これ、だれのことば？」⑤「だれが、なにを？」⑥「そのカード、だれのこと？」⑦「まちがいは、どこ？」⑧「迷子文」⑨「どんな、じゅんばん？」⑩「クイズ大作戦」⑪「タイトルNo.1」⑫「登場人物にインタビュー！」⑬「このあと、どうなった？」）を活用し、海外の初等・中等教育段階の日本語学習者を対象とし、楽しいゲーム活動をする中で必要な日本語技能を使うことになり、それが自ずと日本語の学習へと結びついていくと講じている（矢崎、2009）。近年では、アニメを学習素材としたこれまでの実践報告の中からいくつかを選び、それぞれについてより詳細な考察を行い、当該の『アニメで日本語』についても、アニメを学習素材としたこれまでの実践報告の中で、どのような位置づけであ

るかを示している(矢崎、2019)。また、矢崎(2020)では、これまでの『アニメで日本語』の授業実践を事例に、活動デザインの実際について考察を行っている。その中で、海外現地担当教員が行う普通の知識伝達型授業(習得メタファー)とは大きく異なり、「日本人が行う特別な参加型アニメ授業」(参加メタファー)という、『アニメで日本語』の活動自体が持つ「新奇性」に着目し、活動デザインのあらたな方向性を示している。

また、日本語教育とアニメ・マンガの分野において、矢崎同様熊野も多くの論稿を発表している。熊野・川嶋(2011)では、海外の現状や学習者のニーズ調査に基づき「(1)アニメ・マンガと日本語学習をつなぐ」「(2)学習者の好きなアニメ・マンガの世界観を生かす」「(3)楽しく学べ、自律学習につながる」をサイト開発の基本方針とし、Eラーニングサイト『アニメ・マンガの日本語』を開発している。その『アニメ・マンガの日本語』の活用事例として、熊野(2012)はマドリード日本文化センターにおいて実施した、1)ポップカルチャーイベントにおける活用、2)アニメ・マンガの日本語授業、3)アニメ・マンガ活用のための教師向け研修会の事例を報告している。

以下に本稿の目的でもある「アニメを学習素材とした口頭表現能力の向上」を目指した授業実践に関する先行研究2編を紹介したい。

杉山・田中(2008)はアニメ・マンガを学習素材とし、日本の大学の夏期日本語講座を受講した多国籍学習者8名を対象とし、口頭表現能力の向上を目指した、アウトプットに重点をおいた授業を実践した。授業活動の内容は、好きなアニメ・マンガのキャラクター、内容、好きな理由など、学習者が日本人とアニメ・マンガについての関わりを語り、最後に学習者が好きな題材の一つを選び、プレゼンテーションを行うという流れになっている。学習者からの授業へのフィードバックは全体的に肯定的な評価となっており、興味のあるものを題材としたことが、学習者の学習意欲を喚起したのではないかと推測している。

また、清水(2013)もアニメ・マンガを学習素材とし、口頭表現能力の向上を目指した授業を実践している。東京都内の日本語学校に在籍する日本語中級後半、上級レベルの学習者30名(中国25名、香港1名、韓国2名、台湾2名)を対象に、ピア・ラーニングの視点からグループ活動およびコース運営に対する学習者の意識と評価について検証している。実践の内容は、好きな作品が共通している学習者同士でグループを作り、作品概要、ストーリー、登場人物について説明し、作品の魅力や特徴、登場人物たちの言葉遣い、セリフからわかるキャラクター分析などについて発表している。コース終了時のアンケート調査の結果、グループ活動や学習者主体の活動に高い評価を得ている。

杉山・田中(2008)、清水(2013)の実践報告はともに、本稿の目的でもある「アニメを題材とした口頭表現能力の向上」と合致しており、本稿の方向性を指南している。ただし上記2編は実践の内容・方法・手順の詳細がなく、調査票およびインタビューの項目も明記されていないため、実践および調査の情報を十分に共有できないという問題を抱えている。

3.3 プレゼンテーション形式の授業実践

本節では、プレゼンテーション形式の授業を展開する上で、学習者がより効果的で印象的な発表を披露できるよう、彼らに指導するために必要な要素を捉えた論稿をいくつか紹介する。

山田(2012a)は大学の日本語プログラムで、自らが担当する「日本語プレゼンテーション」授業の意義や役割について検討し、実践例を資料として提示した。その中で山田は、プレゼンテーションの良し悪しを決定するのは「聞き手」とし、絶えず聞き手を意識して、聞き手に理解してもらい、自分の話の糸が明確に伝わるようにしなくてはならないと述べている。そしてそのためには、教師は話し方や説明の仕方、内容構成、発表原稿作成、スライド作成などのプレゼンテーションスキルをより丁寧に学習者に指導する必要があると指摘している(山田、2012a, p. 171)。

また、稲葉(2011)も大学の日本語科目受講生と日本語補講受講生を対象に、アウトプット重視のプレゼンテーション形式の授業を実践しており、「プレゼンテーションで大切なのは、(中略)聞き手とコミュニケーションをとろうとする姿勢である」と述べるとともに、『聞き手の態度』も発表にとって重要であることを指摘している。

高屋敷(2014)は日本語学習者自らの経験に基づいた「自国と日本の比較」を題材とし、クラスメートを聞き手としたプレゼンテーション形式の授業実践を報告している。発表後には「自分が本当に

話したい話題であれば、学生は自発的に学習活動を起こし懸命に伝えるための努力を惜しまない」との見解を示し、プレゼンテーション形式の授業における「話題の重要性」を示唆している。

3.4 ARCS動機づけモデル

本稿では、実践の成果と課題を明らかにするため、実践終了後のアンケート調査に ARCS 動機づけモデルを採用した。J. M. Keller が提唱する ARCS モデル (Keller, 1979) は、教育活動の魅力を高めるインストラクショナルデザインの手法であると同時に動機づけモデルでもあり、学習者の学習意欲を「注意 (Attention) : 面白そうだな」「関連性 (Relevance) : やりがいがありそうだな」「自信 (Confidence) : やればできそうだな」「満足感 (Satisfaction) : やってよかったな」の 4 側面と、それぞれ 3 つの下位の側面から捉えられている (鈴木 2010, p. 47)。

表 1 ARCS 動機づけモデルの要因下位分類 (鈴木 1995, p. 54 を参考に作成)

注意 (Attention)	A-1:知覚的喚起 (Perceptual Arousal)	生徒の注意を引きそれを持続するために、新奇な、驚きのある、調和しない、または不確かな事象を授業に用いる。
	A-2:探求心の喚起 (Inquiry Arousal)	情報を求める行動を刺激するため、質問をしたり、問題を学習者につくらせたりする。
	A-3:変化性 (Variability)	授業の要素を変化させることで、生徒の興味を維持する。
関連性 (Relevance)	R-1:親しみやすさ (Familiarity)	具体的な用語や、学習者の経験や価値観に関連している例や概念を用いる。
	R-2:目的指向性 (Goal Orientation)	授業の目標や有効性を示す文章や例を用意し、達成目的を提示するか学習者に目的を決めさせる。
	R-3:動機との一致 (Motive Matching)	生徒の動因プロフィールに合った教授方略を用いる。
自信 (Confidence)	C-1:学習要求 (Learning Requirement)	生徒が成功の確率を予測できるように、目指すことは何かを示し、評価の基準を提示する。
	C-2:成功の機会 (Success Opportunities)	学習中と学習後の条件において、意味のある成功の体験ができるような挑戦レベルを提供する。
	C-3:コントロールの個人化 (Personal Control)	学習を制御する機会とフィードバックを与えて、成功の原因を自分自身に帰することを援助する。
満足感 (Satisfaction)	S-1:自然な結果 (Natural Consequences)	現実の、あるいは現実に似た状況で、新しく習得した知識・技能を使う機会を与える。
	S-2:肯定的な結果 (Positive Consequences)	望まれる状況を維持するように、情意的フィードバックや強化を与える。
	S-3:公平さ (Equity)	課題達成の結果や評価基準を一定に保つ。

そしてこの ARCS モデルに基づいて、教授者主導の授業やセミナーに対して学習者の反応を分析する CIS (Course Interest Survey) という測定ツールが開発されている (Keller, 2009)。CIS の目的は、学習者が特定の科目に関してどのように動機づけられたのかを測定することであり、ARCS モデルを構成する動機づけの概念や理論によって示される理論的根拠と対応するように設計されている (Keller, 2009)。

3.5 ARCS 動機づけモデルを活用した先行研究

前節にて紹介した ARCS 動機づけモデルを活用し、学習者の学習意欲の向上、学力保証に向けた授業づくり、支援方略の策定を目指した実践研究は管見の限り多くみられる。

久保田 (2010) は ARCS 動機づけモデルについて、モデルが想定する学習意欲に関わる注意・関連性・自信・満足感の 4 要因の妥当性を検討するとともに、横断的考察から 4 要因と指導方略としての下位分類の関係、さらには 4 要因と学習成果の関連性について考察した。北部九州の S 女子短期大学、4 年制の K 大学、中国地方の H 高等専門学校専攻科の学生を対象に、経営系の講義の最終回に ARCS 評価シートにより評価を求めた。因子分析の結果、おおむね ARCS モデルが想定する次元に分離され、モデルの妥当性が示唆された。また、段階的回帰分析の結果、4 要因と指導方略としての下位

分類の関係については全般的に高い説明率が示されたが、4 要因と学習成果の関連性については全般的に高い説明率が得られなかったとしている。

山崎ほか（2022）は A 大学看護学科 2 学年 24 名を対象に、シミュレーション演習終了後に学習意欲を測定するための興味度調査（CIS）を実施した。調査の結果、「注意」の側面では、興味を持ち高い集中力で臨み、学生が熱心に取り組んでいたことから演習への意欲につながる注意喚起ができたとし、「関連性」の側面では技術の習得だけでなく、自らの弱点や課題を明確に出来たことは今後の実習での行動に関連していくとし、「自信」の側面では、他側面と比較し平均得点が低く、ミニ講義や技術練習を繰り返す必要性を論じ、「満足」の側面では、臨床現場に類似した環境を設定したことで、高い満足度をえられたと推察している。

中井・中井（2022）は「支援方略」と「教材」の二つの視点から工夫した実践を行い、その授業成果を単元テスト、観点別評価、児童による ARCS モデルに関するアンケートの三つから検討することで実践の成果と課題を明らかにした。小学校 4 年生理科 2 実践と算数 1 実践の計 3 実践において、理科の 2 実践は単元テスト、観点別評価の結果から授業成果を保證できた実践であったが、算数の実践は単元テスト、観点別評価で課題を残す実践であったと評している。しかし、児童による ARCS モデルに関するアンケートでは 3 実践すべてにおいて肯定的な評価を得たことから、授業づくりで工夫した支援方略と教材づくりは児童に肯定的に受け止められたとしている。

4. 実践概要

本実践は、2023 年度学期後期に、著者が勤務する大学において、著者が担当する科目のうちの 3 コマ（1 コマ 3 時間、週 1 回、計 9 時間）を特別コースとして利用する形で行われた。1 週目に下記項目の「1）教師によるデモンストレーション」を実施し、「2）発表原稿、視覚資料の作成」の指示を与え、作成は課題とし提出期限を設けた。そして 2 週目は「3）発表原稿、視覚資料の誤りの指摘・修正」を指示し、3 週目に「4）発表」を実施した。

「聞き手がぜひそのアニメを視聴してみたいと思えるようにすること」を目標とし、学習者は、当授業のクラスメートを聞き手とし、プレゼンテーション形式で自分の好きなアニメ、お薦めしたいアニメを紹介した。以下に当授業の流れを記す。

1) 教師によるデモンストレーション

まずは教師（著者）が、日本のみでなく世界中でカルト的な人気を誇る「ジョジョの奇妙な冒険（©荒木飛呂彦&LUCKY LAND COMMUNICATIONS/集英社）」を題材としデモンストレーションを行い、プレゼンテーションの全体像を学習者に例示した。発表後は、当プレゼンテーションの手順、方法、内容構成、主な発表項目を学習者に示した。

以下に当プレゼンテーションの手順と発表項目を記す。

- <1> 発表時に用いる未習の語彙・表現の導入
- ↓
- <2> アニメ作品のタイトルの提示
- ↓
- <3> この作品を選んだ理由
- ↓
- <4> 作品の内容、あらすじ、登場人物の紹介
- ↓
- <5> 好きな登場人物、お気に入りシーン、印象的なセリフ、オープニング・エンディング曲などの紹介
- ↓
- <6> 作品の感想

学習者には上記の手順と発表項目を参考として、発表原稿と視覚資料（パワーポイント）を作成するよう指示した。発表時間は 6 分から 8 分までと定めた。

また、自分の紹介する作品がどれほど素晴らしく面白いものであるのかをクラスメートに訴え、彼らがその作品を視聴したいと思えるようにするために、非言語行動も含めた発表時のパフォーマンスの重要性についても学習者に教示した。

2) 発表原稿、視覚資料の作成

学習者には2名1組でペアを組んでもらい、お互いの嗜好を尊重した上で、紹介するアニメ作品を選定してもらった。なお、本研究の調査対象者は奇数であったため、各々ペアを組んでもらうまえに、1人での発表を望む学生を1人選んだ。

発表原稿と視覚資料の作成においては、ウィキペディアなどのインターネット上の文面のコピーアンドペーストは禁止とした。発表者と聞き手の双方が日本語学習者であることから、同じ日本語学習者でもある聞き手の存在を意識し、自身の言葉で好きなアニメ作品を紹介することが重要であることを学習者には伝えた。また、2名1組による発表の割合は、お互いの発話時間になるべく均等になるよう指示した。

3) 発表原稿、視覚資料の誤りの指摘・修正

学習者には期日を定めて発表原稿、視覚資料を教師（著者）に提出するよう指示した。教師（著者）は後日の授業にて、発表原稿と視覚資料の誤字・脱字、表記上の誤り、表現上の問題点を学習者に指摘し、修正を指示した。原稿を見ながらの発表は許可したが、原稿を読むばかりで、聞き手への意識が欠けることへの注意を促した。発表終了後、教師（著者）は学習者に誤読と、発話の技術的な要点（声の大きさ、アクセント、イントネーション、ポーズ、スピードなど）と、非言語行動も含めた発表時のパフォーマンスに関するフィードバックを与えた。また、発表内容についてのコメントも与え、学習者には発表後の感想を簡単に述べてもらった。

上述の流れで授業を進行し、全学習者の発表終了後、彼らを対象にアンケート調査を実施した。

5. 調査概要

5.1 研究デザイン

本稿では、集団としての特性を明らかにするための量的調査を採用し、データの収集と分析を行い、結果を統合し推論を導く方法とした。タイ国内の私立大学にてビジネス日本語を専攻する初・中級レベルの3年次のタイ人学生35名を対象とし、調査票による調査を実施した。

5.2 調査票作成

本稿では川上・向後（2012）によって作成された、34の質問項目からなるCIS日本語版を参照に調査票を作成した。その際、項目分析により不適切項目とされた2項目を除外した。また、当アンケート調査は実践終了直後に実施されたため、コース終了後の評価・成績に関する3つの質問項目を除外し、さらに本調査の目的達成に沿わない質問項目3つを除外し、最終的に26項目からなる調査票を作成した。また、調査対象者がタイ人大学生であることや、本実践の形態を考慮して、本質を変えぬよう質問項目の記述表現に修正を施した。

本調査はプレゼンテーション形式の授業終了直後に、35名の発表者を対象に実施された。回答依頼時に、文書と口頭で調査目的と内容を説明し、同意が得られた35名全員の回答を回収した。回答はいずれも無記名とし、協力が得られない場合であっても、なんら不利益を被ることはなく、データは統計的に処理されることを明示した。全26項目からなる質問に関して、「まったくそう思わない」を1点、「そう思わない」を2点、「どちらともいえない」を3点、「そう思う」を4点、「まったくそう思う」を5点とし、5段階で評定を求め得点化した。タイ語版の作成にあたっては、バックトランスレーションを行い翻訳の適格性を確かめた。

6. 結果と考察

6.1 因子分析

因子分析のまえに、全対象者のデータを基に項目分析を行い、各質問項目の天井効果と床効果を調べた。その結果、天井効果が大きい項目「4. 私はこのアニメの授業にとっても満足している（5.30）」

と床効果が大きい項目「14. このアニメの授業にはかなりがっかりしている（逆転項目）（0.54）」を除外し、ARCS モデルに基づく学習動機づけに関する 24 項目の回答値について因子分析を行うこととした。

はじめに、最小の固有値は 1 として、主因子法による分析を行った。その結果、固有値の解釈上、3 因子構造が妥当であると考えられた。そこで、3 因子構造と仮定し、再度主因子法・プロマックス回転による分析を行った。2 度の分析の結果、共通性が 0.14 以下と著しく低く、尚且つ因子負荷量がいずれの因子においても 0.35 以下だった 2 つの項目「8. このアニメの授業で私がしなければならなかった課題の量は適切であった」、「18. このアニメの授業でよい成績がとれるかどうかは私自身にかかっている」と、因子負荷量がいずれの因子においても 0.35 以下だった項目「3. この授業の難易度はやさしすぎも難しすぎもせず適切であった」、さらに複数の因子に負荷がかかった項目「17. このアニメの授業で私は高い基準を立てて、それを達成しようとしていた」の 4 項目を削除し、天井効果と床効果が大きい 2 つの項目と合わせて計 6 項目を削除した。

最終的に抽出された因子とその質問項目、因子負荷量、及び因子間相関を表 2 に示す。

表 2 因子分析結果

質問項目	因子		
	I	II	III
第 1 因子：授業の内容と方向性（$\alpha = .857$）			
11. 一生懸命やればよい成績がとれると信じていた	.828	-.035	-.007
6. この授業で学習した内容は、私にとって役に立つものであった	.752	.148	.190
26. この授業の内容は、私の期待や目的に沿っていた	.687	.186	-.005
22. この授業で色々なことを学べたことに満足している	.675	-.146	-.311
25. この授業をうまくやる自信があった	.653	-.139	.060
2. 先生はこの授業の内容が重要だと感じさせていた	.639	.045	-.051
第 2 因子：授業への関心と新奇性（$\alpha = .826$）			
9. 先生は私たちを熱中させるような方法を知っていた	-.067	.770	-.097
16. この授業を楽しんだ	-.059	.748	-.163
7. 先生からたくさん助言をもらえたので、今どれくらいわかっているのか確認できた	-.101	.717	.105
10. 先生はいろいろなおもしろい教え方を使っていた	.167	.622	.118
19. 先生は普段と違うことや驚くようなことをして授業をおもしろくした	.185	.597	.121
1. 学生たちは授業の内容に興味を持っているようだった	-.056	.576	-.282
13. 学生たちはこの授業に積極的に参加していた	-.015	.450	.123
第 3 因子：授業への否定的・消極的姿勢（$\alpha = .779$）			
12. すでに知っていることと、この授業の内容がどのような関係があるのかわからなかった	.123	-.010	.771
5. この授業の間、ぼーっとすることが多かった	.103	-.025	.684
23. この授業には、注意をひきつけられることはほとんどなかった	-.223	.031	.655
21. この授業から何か得るものがあるとは思わなかった	.037	.056	.578
20. この授業の内容は私にとってあまりにも難しかった	-.136	.013	.540
因子間相関	I	II	III
	I	-	
	II	.531	-
	III	-.200	-.196

6.2 分析結果

因子分析の結果、3 因子が抽出された。分析まえは、ARCS モデルの 4 因子構成（「注意 (Attention)」「関連性 (Relevance)」「自信 (Confidence)」「満足感 (Satisfaction)」）となることを想定していたが、本アンケート調査は実践終了直後に実施されたため、コース終了後の評価、成績に関する質問項目を削除したことで、「満足感 (Satisfaction)」の測定が不能であると判断され除外されたと考えられる。また、第 3 因子に逆転項目が集中した要因としては、サンプルサイズが小さく (total number=35)、推定の精度に問題が生じたためではないかと推察できる。

川上・向後 (2012) は 34 項目からなる CIS の日本語版を作成し、大学生を対象としたアンケート調査を実施した (total number=185)。探索的因子分析の結果 4 因子 25 項目尺度が抽出されたが、ARCS モデルの動機づけ理論を反映する 4 要素には分類されなかった。さらに川上・向後 (2012) の分析結果からは、本調査と同様に授業への否定的要因を示す「否定的」因子が抽出されたことから、本調査の分析結果は許容できる範囲に収まっているといえる。

それぞれの因子間相関は、第 1 因子と第 2 因子の間では正の相関がみられたが、第 3 因子は第 1 因子と第 2 因子との間に負の相関が確認された。

第 1 因子は 6 項目からなる。「6. 役立つものであった」「26. 期待や目的に沿っていた」「2. 重要だと感じさせていた」など、授業の内容に関する項目と、「11. 一生懸命やればよい成績がとれる」「25. うまくやる自信があった」など、学習者に成功の期待感をもたらすための、授業の方向性を明示できたことを示唆する項目から構成されていることで、「授業の内容と方向性」と命名した。

第 2 因子は 7 項目からなる。「16. 授業を楽しんだ」「1. 興味を持っている」「13. 積極的に参加していた」などの表現からは授業への関心がうかがえ、「9. 熱中させるような方法」「10. おもしろい教え方」「19. 普段と違うことや驚くようなこと」などの新奇性をあらわす項目が並んだことから、「授業への関心と新奇性」と命名した。

第 3 因子の 5 項目はいずれも逆転項目により形成されており、関連性の否定、学習意欲の欠如、難度の高さへの不満など、授業に対しての負の要因が並んだことから「授業への否定的・消極的姿勢」と名づけた。

各因子の寄与率は第 1 因子が 28.32%、第 2 因子が 12.16%、第 3 因子が 7.99% で、3 つの因子の累積寄与率は 48.47% であった。因子分析後、尺度の信頼性を検討するため各因子の α 係数を算出した結果、下位尺度の信頼性係数は、すべての値が 0.70 以上であり、尺度の内的整合性は高いと判断できた。

さらに学習動機づけに関する 3 つの下位尺度に相当する項目の平均値を算出し、「授業の内容と方向性」下位尺度得点 ($M = 4.30$, $SD = 0.58$)、「授業への関心と新奇性」下位尺度得点 ($M = 4.62$, $SD = 0.41$)、「授業への否定的・消極的姿勢」下位尺度得点 ($M = 4.06$, $SD = 0.77$) とした。

6.3 考察

分析の結果、第 1 因子、第 2 因子、第 3 因子といずれにおいても高い得点が確認された。

まずは第 1 因子の「授業の内容と方向性」だが、ARCS モデルを構成する 4 要素のうち、おもに「関連性 (R)」と「自信 (C)」の下位尺度となる質問項目により構成されている。

「6. 役立つものであった ($M = 4.17$, $SD = 0.822$)」「26. 期待や目的に沿っていた ($M = 4.23$, $SD = 0.770$)」「2. 重要だと感じさせていた ($M = 4.43$, $SD = 0.655$)」など、肯定的な回答が並んだことから、授業の内容に関しては学習者のニーズを満たすことができたかと推察される。このことは、ARCS モデルの「関連性 (R)」の下位分類でもある「目的指向性 (Goal Orientation)」が有効に作用したと考えられ、本実践の目標でもある「聞き手がぜひそのアニメを視聴してみたいと思えるようにすること」が、「口頭表現能力の向上」という本稿の目的を達成するための指標になり得たことを示唆している。

そして、「11. 一生懸命やればよい成績がとれる ($M = 4.17$, $SD = 0.985$)」「25. うまくやる自信があった ($M = 4.31$, $SD = 0.758$)」は、学習者に適度な挑戦レベルを提供できたことを示唆している。これは、「自信 (C)」の下位分類でもある「成功の機会 (Success Opportunities)」を学習者に与えることができたと考えられ、学習者への見本として当実践のはじめに行った教師 (著者) によ

る例示発表が、学習者の日本語学習レベルに相応しく、学習者に「やればできそうだな」という自信をもたらしたためであると推察される。

第2因子の「授業への関心と新奇性」は、ARCSモデルの、おもに「注意 (A)」と「関連性 (R)」の下位尺度となる質問項目により構成されている。

「16. 授業を楽しんだ ($M = 4.77$, $SD = 0.490$)」「13. 積極的に参加していた ($M = 4.80$, $SD = 0.406$)」が高い得点を示しているが、学習者にとって身近でもあり、興味の対象となる学習素材を提供できたためであると考えられる。これは、「関連性 (R)」の下位分類でもある「親しみやすさ (Familiarity)」と「動機との一致 (Motive Matching)」が授業に有効に作用したと考えられ、発話意欲を駆り立てる動機としての学習素材の重要性を示唆している。

さらに、「9. 熱中させるような方法 ($M = 4.63$, $SD = 0.598$)」「10. おもしろい教え方 ($M = 4.51$, $SD = 0.658$)」「19. 普段と違うことや驚くようなこと ($M = 4.43$, $SD = 0.655$)」「1. 授業の内容に興味を持っている ($M = 4.77$, $SD = 0.426$)」など、「注意 (A)」の下位尺度となる質問項目が並んだ。このことは、「注意 (A)」の下位分類でもある「探求心の喚起 (Inquiry Arousal)」「知覚的喚起 (Perceptual Arousal)」「変化性 (Variability)」が授業に有効に作用したことを示唆しており、新奇性のある教授が学習者の知的好奇心を喚起し、授業に興味をもたせ、学習者の注意を維持することができたと考えられる。

最後に、第3因子の「授業への否定的・消極的姿勢」は、下位尺度となる質問項目がすべて逆転項目となったが、結果からは本実践に対するネガティブな要因などは認めたくないという学習者の強い姿勢がうかがえた。本調査からは本実践に対する負の要因がみられなかったことから、本実践に対する学習者の評価はおおむね良好であったといえる。

7. おわりに

7.1 結論

本稿では、アニメを学習素材とし、学習者の口頭表現能力の向上を目指した授業を実践した。本調査からはその成果の程度を明確に可視化することはできなかったが、本実践が学習者の口頭表現能力の向上に有効であることを示唆する結果は認められた。その成果の最たる要因として、学習者にとって身近でもあり、興味の対象でもあるアニメを学習素材としたことがあげられる。「聞き手がぜひそのアニメを視聴してみたいと思えるようなプレゼンテーション」を目標に掲げ、「自分の好きな作品をだれかに知ってもらいたい、だれかと共有したい」との彼らの思いが、彼らの発話意欲を駆り立てる動機になったと考えられる。上述の推察は、高屋敷 (2014) が示唆した「プレゼンテーション形式の授業における話題の重要性」と、杉山・田中 (2008) の「興味のあるものを題材としたことが、学習者の学習意欲を喚起したのではないか」との推測を十分に反映しているといえる。

その他の本実践の成果として、下記の4点があげられる。

- ・ 授業の内容に関して学習者のニーズを満たすことができた
- ・ 学習者に成功の期待感をもたらすための授業の方向性を明示できた
- ・ 学習者の知的好奇心を喚起し、授業に興味をもたせ、学習者の注意を維持することができた
- ・ 学習者に適度な挑戦レベルを提供できたことで、彼らに成功の機会を与えることができた

本実践の成果を ARCS モデルの観点からみると、特に第2因子である「授業への関心と新奇性」が高い得点であったことから、学習者の学習意欲を高める要素として、面白そうだなという「注意 (A)」の側面と、やりがいがありそうだなという「関連性 (Relevance)」の側面の2つが本実践に大きく作用していることが確認できた。本実践における課題としては、「自信 (C)」の側面をもう少し高めることと、「満足度 (S)」の測定を可能とすることの2つがあげられる。

7.2 今後の課題

本稿では目的の一つとして「学習者の口頭表現能力の向上を目指す」を掲げたが、実践終了後の調査結果からはその成果の程度を十分に可視化することができなかった。また、本調査では ARCS 動機

づけモデルの4要因のうちの一つである「満足感 (Satisfaction)」の測定が不能であったため、本実践の成果と課題をより明確にすることができなかった。さらには、本調査からは本実践に対する負の要因を明らかにすることができなかったため、課題を浮き彫りにすることができなかった。よって今後は、本稿では明らかにすることができなかった成果と課題について、アニメ・マンガに興味のある学生と興味のない学生を数名選別し、個別対面式による半構造化インタビューを実施するなど、量的・質的の折衷法を用いることによって、様々な側面を見いだせるのではないかと考える。また、事前テスト (pre-test)、事後テスト (post-test)、長期にわたる半構造化インタビューの実施など、縦断的研究を行うことによって、本稿では明らかにすることができなかった成果と課題を明示することができるのではないかと考える。

本実践では授業時間の都合上、発表後の聞き手 (クラスメート) との質疑応答の時間を設けることができなかった。今後は質疑応答の時間を設け、学習者間のさらなるインタラクションの活性化を図りたい。

また、本実践では発表者でもある学習者への評価については具体的に体系化されていなかった。よって今後は、適切な評価項目を設定し採点法を定め評価の基準を設けることで、学習者を妥当に評価し、彼らに「振り返り」の機会を与えることを課題としたい。

7.3 著作権法第35条

本稿は既存のアニメを素材とした授業の実践となっているが、そこには著作権が存在し、法に抵触する恐れもある。しかし、2018年改正、2020年4月28日施行の「改正著作権法第35条」の条文には、

学校その他の教育機関において教育を担当する者及び授業を受ける者は、その授業の過程における利用に供することを目的とする場合には、その必要と認められる限度において、公表された著作物を複製し、若しくは公衆送信を行い、又は公表された著作物であつて公衆送信されるものを受信装置を用いて公に伝達することができる。(中略)

と明記されている。よって本稿でのアニメの使用が著作権侵害に該当することはないといえる。

References

- Keller, J. M. (1979). Motivation and instructional design: A theoretical perspective. *Journal of Instructional Development*, 2(4), 26–34.
- Keller, J. M. (2009). *Motivational design for learning and performance: The ARCS model approach* (1st ed.). Springer.
- Tajima, K. (2018). Motivational factors of manga and anime for Thai learners of Japanese in Thailand. *Veridian E-Journal (Humanities, Social Sciences and Arts)*, 11(5), 231-247.
- 稲葉みどり. (2011). 「アウトプット重視の日本語授業の構想創り —自己紹介のプレゼンテーション作成と発表—」. 『愛知教育大学 教養と教育』 11, 1-8.
- 臼井直也. (2017). 「日本語教育におけるアニメーション研究のこれまでとこれから」. 『東京外国語大学 日本研究教育年報』 21, 103-117.
- 川上祐子・向後千春. (2012). 「ARCS 動機づけモデルに基づく Course Interest Survey 日本語版尺度の検討」. 『日本教育工学会研究報告集』 12(4), 103-110.
- 川上祐子・向後千春. (2013). 「ARCS 動機づけモデルに基づく Course Interest Survey 日本語版尺度の検討」. 『日本教育工学会研究報告集』 13(1), 289-294.
- 久保田勝広. (2010). 「ARCS モデルによる動機づけ要因と学習成果の関連性の検討 —高等教育機関における横断的考察—」. 『日本生産管理学会論文誌』 17(1), 119-124.
- 熊野七絵. (2010). 「日本語学習者とアニメ・マンガ：聞き取り調査結果から見える現状とニーズ」. 『広島大学留学生センター紀要』 20, 89-103.
- 熊野七絵. (2012). 「日本語教育におけるアニメ・マンガの活用のために —マドリッド日本文化センター事例報告—」. 『独立行政法人国際交流基金 国際交流基金日本語教育紀要』 8, 185-191.
- 熊野七絵・川嶋恵子. (2011). 「『アニメ・マンガの日本語』 Web サイト開発 —趣味から日本語学習へ—」. 『独立行政法人国際交流基金 国際交流基金日本語教育紀要』 7, 103-117.
- 国際交流基金. (2023). 『2023 年度海外日本語教育機関調査結果』 国際交流基金.
- 清水慶子. (2013). 「『アニメ・マンガ研究クラス』におけるグループ活動から見えたもの —ピア・ラーニングの視点から—」. 『日本語教育方法研究会誌』 20(1), 68-69.
- 杉山ますよ・田中敦子. (2008). 「アニメ・マンガを用いた多様な授業の試み」. 『日本語教育方法研究会誌』 15(1), 30-31.
- 鈴木克明. (1995). 「『魅力ある教材』設計・開発の枠組みについて：ARCS 動機づけモデルを中心に」. 『教育メディア研究』 1(1), 50-61.
- 鈴木克明. (2010). 『学習意欲をデザインする』 北大路書房.
- 鈴木洋子. (2011). 「ポップカルチャーから日本語学習へ」. 『武蔵野大学 日本語日本文学紀要』 12, 60-69.
- 高屋敷真人. (2014). 「初中級日本語会話クラスにおけるミニスピーチ：プレゼンテーション・プロジェクトの実践について」. 『関西外国語大学留学生別科 日本語教育論集』 11(5), 231-247.
- 中井博基・中井隆司. (2022). 「小学校中学年における ARCS モデルを活用した授業づくりとその成果に関する実践研究」. 『奈良教育大学教職大学院研究紀要 学校教育実践研究』 14, 21-30.

- 萩野実美. (2007). 「日本のまんがとアニメ —日本語教材としての可能性—」. 『拓殖大学日本語紀要』 17(3), 123-130.
- 矢崎満夫. (2009). 「アニメを素材とした日本語学習活動 『アニメで日本語』 の開発 —「アニメーション」のティーチング・ストラテジーに着目して—」. 『静岡大学 国際交流センター紀要』 3, 27-42.
- 矢崎満夫. (2019). 「日本のアニメーション作品を用いた日本語教育実践の検討」. 『日本大学大学院総合社会情報研究科紀要』 20, 169-180.
- 矢崎満夫. (2020). 「アニメを用いた日本語授業における活動デザインの実際」. 『日本大学大学院総合社会情報研究科紀要』 21, 073-084.
- 山崎千鶴・三浦美環・平川美和子. (2022). 「COVID-19 の影響で臨地実習未体験の看護大学生に対するシミュレーション演習の効果」. 『*Journal of Inclusive Education*』 11, 43-55.
- 山田陽子. (2012a). 「スライド作成と口頭表現技術を学ぶ日本語教育えたもの —留学生の『日本語プレゼンテーション授業』 から—」. 『名古屋市立大学大学院人間文化研究科 人間文化研究』 17, 169-180.

กลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารผู้สูงอายุ
จากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย

Translation Strategies of Technical Terms in Elderly Care
from Japanese into Thai

สิริขวัญ สงวนผล

Sirikwan Sanguanphon

คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์

Faculty of Liberal Arts, Panyapiwat Institute of Management

Corresponding Author:

Sirikwan Sanguanphon

Faculty of Liberal Arts, Panyapiwat Institute of Management

85/1 Moo2 Chaengwattana Rd, Bang Talad, Pakkred, Nonthaburi 11120, Thailand

E-mail: sirikwan_sanguanphon@hotmail.com

Received: March 19, 2025

Revised: June 20, 2025

Accepted: July 24, 2025

กลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารผู้สูงอายุจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางในงานบริหารผู้สูงอายุจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แนวคิดและทฤษฎีการแปลโดยยึดการถ่ายทอดความหมายและวัฒนธรรมเพื่อวิเคราะห์กลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์ในงานบริหารผู้สูงอายุ โดยมีกลุ่มเป้าหมายของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคืออาสาสมัครชาวญี่ปุ่นจำนวน 2 คน จากโครงการ JICA (Japan International Cooperation Agency) ผู้ปฏิบัติหน้าที่ดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ณ ศูนย์ดูแลและฟื้นฟูสุขภาพผู้สูงอายุ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนนทบุรี ขอบเขตการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2565 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2567 ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ ตำราสำหรับการปฏิบัติงานของอาสาสมัครชาวญี่ปุ่น *はじめて学ぶ介護の日本語：基本のことば* (คำศัพท์พื้นฐานภาษาญี่ปุ่นสำหรับผู้เริ่มต้นทำงานบริหารผู้สูงอายุ) โดยใช้กระบวนการลงมือแปลด้วยตนเอง จากนั้นวิเคราะห์เนื้อหาที่แปลเพื่อศึกษากลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์ในงานบริหารผู้สูงอายุจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย ผลการวิจัยพบว่า กลวิธีการแปลที่ใช้มากที่สุด 3 อันดับแรกในงานวิจัยนี้คือ 1) แปลแบบตรงตัว 2) แปลโดยใช้คำที่นิยมในภาษาไทย และ 3) แปลโดยการเสริมคำอธิบาย

องค์ความรู้และข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ มุ่งอธิบายถึงความสำคัญของกลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางสำหรับงานบริหารผู้สูงอายุจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย โดยคาดว่าจะสามารถนำไปพัฒนาการสื่อสารและการแปลข้อมูลเชิงสุขภาพและการแพทย์เพื่อเป็นประโยชน์ในการทำงานร่วมกันระหว่างบุคลากรทางการแพทย์ชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในบริบทของงานดูแลผู้สูงอายุต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ : กลวิธีการแปล, คำศัพท์เฉพาะงานบริหารผู้สูงอายุ, การแปลภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย

Translation Strategies of Technical Terms in Elderly Care from Japanese into Thai

Abstract

This article aims to study the translation strategies of technical terms in elderly care from Japanese to Thai. The research follows a qualitative design, using translation theories based on the transmission of meaning and culture to analyze the translation strategies of medical terminology in elderly care. The target group of key informants consists of two Japanese volunteers from the JICA (Japan International Cooperation Agency) project, who are involved in elderly health care at the Elderly Care and Rehabilitation Center, Nonthaburi Provincial Health Office. The study period spans from October 2022 to February 2024, and the data collection method was purposive sampling. The research tool is a manual used by the Japanese volunteers titled *Hajimete manabu kaigo no nihongo: Kihon no kotoba* (Basic Japanese Vocabulary for Beginners in Elderly Care Work). The research process involved translating the manual by the researcher and then analyzing the translated content to identify the translation strategies for medical terminology in elderly care from Japanese to Thai. The findings reveal that the top three most frequently used translation strategies in this research are: 1) direct translation 2) translation using common Thai terms and 3) translation with added explanations.

The knowledge and findings from this study aim to emphasize the importance of translating specialized terms for elderly care from Japanese to Thai. It is expected that this research will contribute to the development of communication and translation of health and medical information, enhancing future collaboration between Japanese and Thai medical personnel in elderly care.

Keywords: translation strategies, technical terms in elderly care, Japanese-Thai translation

1. บทนำ

ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบันถือเป็นอันดับ 2 ในกลุ่มประเทศอาเซียนรองจากประเทศสิงคโปร์ องค์กรความรู้เกี่ยวกับการดูแลและส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุจึงเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและนโยบายการรับมือสถานการณ์สังคมผู้สูงอายุในระยะยาว ประเทศไทยสามารถเรียนรู้และประยุกต์ใช้ข้อมูลเหล่านี้จากประสบการณ์ของประเทศญี่ปุ่นโดยคาดว่าจะช่วยให้ระบบหรือนโยบายการดูแลผู้สูงอายุดำเนินการไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (วิชช์ เกษมทรัพย์, 2565)

ในปี พ.ศ. 2565 องค์กร JICA ส่งอาสาสมัครนักบริหารผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่น 2 คน มาปฏิบัติหน้าที่ดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ณ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนนทบุรีเป็นระยะเวลา 2 ปี พบปัญหาและอุปสรรคคืออาสาสมัครนักบริหารผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นสื่อสารภาษาไทยได้เพียงเล็กน้อย สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดนนทบุรีได้ทำความร่วมมือกับสาขาวิชาภาษาญี่ปุ่นธุรกิจ คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์ จัดสอนภาษาไทยพื้นฐานให้แก่อาสาสมัครชาวญี่ปุ่นและช่วยแปลตำรา *はじめて学ぶ介護の日本語：基本のこと* (คำศัพท์พื้นฐานภาษาญี่ปุ่นสำหรับผู้เริ่มต้นทำงานบริหารผู้สูงอายุ) จากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยที่อาสาสมัครชาวญี่ปุ่นแนะนำว่ามีคำศัพท์เกี่ยวกับงานบริหารผู้สูงอายุที่หลากหลายและครอบคลุมถึง 1,500 คำ พบว่ามีคำศัพท์เฉพาะทางและสำนวนที่แปลหรือถ่ายทอดออกมาแล้วทำความเข้าใจได้ค่อนข้างยาก โดยเฉพาะหากผู้รับสารเป็นประชาชนทั่วไปที่ไม่คุ้นเคยกับคำศัพท์งานบริหาร ผู้วิจัยจึงศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการแปลคำศัพท์ที่แปลได้ยากและกลวิธีการแปลรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการแปลตำรา *はじめて学ぶ介護の日本語：基本のこと* ให้แก่อาสาสมัครชาวญี่ปุ่นโครงการ JICA เพื่อนำไปใช้ขณะปฏิบัติงานดูแลผู้สูงอายุที่ประเทศไทย และนำมาเขียนเป็นงานวิจัย โดยเล็งเห็นว่าจะประโยชน์ต่อวงการการแปลการสื่อสารระหว่างบุคลากรทางการแพทย์ชาวญี่ปุ่นและชาวไทยในบริบทของงานดูแลผู้สูงอายุ

นอกจากนี้ สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่นธุรกิจ คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์ ได้ทำความร่วมมือกับ Hanno Dementia Care โรงพยาบาลเฉพาะทางด้านดูแลผู้สูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อม ประเทศญี่ปุ่น ส่งนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ที่สนใจงานดูแลผู้สูงอายุ ฝึกปฏิบัติงานที่ประเทศญี่ปุ่นเป็นระยะเวลา 1 ภาคการศึกษา ซึ่งทางสาขาฯ ได้จัดอบรมคำศัพท์พื้นฐานภาษาญี่ปุ่นสำหรับงานบริหารผู้สูงอายุ โดยใช้บทแปลภาษาไทยของตำรา *はじめて学ぶ介護の日本語：基本のこと* มาเป็นส่วนหนึ่งของสื่อการอบรม

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษากลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารผู้สูงอายุจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย
- 2.2 เพื่อศึกษาคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารผู้สูงอายุภาษาญี่ปุ่นที่แปลได้ยาก

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 ทฤษฎีและกลวิธีการแปลคำศัพท์

พรรณิ ภาระโกชน (2555) ได้ศึกษาเรื่องกลวิธีและปัญหาที่พบในการแปลคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่สื่อความหมายถึงวัฒนธรรมญี่ปุ่น พบว่าผลการศึกษาด้านกลวิธีการแปลมี 3 วิธีด้วยกัน คือ 1) การแปลตรงตัว

หมายถึง การใช้คำที่มีความหมายเทียบเคียงได้กับคำศัพท์ภาษาอังกฤษและเป็นที่น่าสนใจของผู้อ่านฉบับแปลได้ในทันที เช่น “red rice” แปลได้ว่า “ข้าวแดง” 2) การปรับเป็นประโยคหรือวลี หมายถึง การแทนที่คำศัพท์ภาษาอังกฤษด้วยวลีหรือประโยคสั้น ๆ เพื่อสื่อถึงวัฒนธรรมญี่ปุ่น เนื่องจากคำศัพท์เชิงวัฒนธรรมในภาษาอังกฤษมักอยู่ในรูปคำนามผสม เมื่อถ่ายทอดเป็นบทแปลจึงต้องปรับเป็นวลีหรือประโยคเพื่อให้สื่อความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น “rice cracker” แปลได้เป็น “ขนมกรอบทำจากแป้งข้าวเจ้า” 3) การใช้คำที่มีความหมายเฉพาะ หมายถึง การแทนที่คำด้วยคำที่เป็นหน่วยย่อยของคำศัพท์ในต้นฉบับเพื่อเจาะจงความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยผู้แปลจำเป็นต้องเข้าใจในเนื้อหาและบริบทของวัฒนธรรมเป็นอย่างดี เช่น “cherry tree” แปลได้ว่า “ต้นซากุระ” ปัญหาที่พบจากการศึกษาในครั้งนี้คือ การใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษเพื่อสื่อความหมายถึงวัฒนธรรมญี่ปุ่น อาจทำให้ความหมายบางส่วนขาดหายไป รวมถึงความหมายโดยนัยที่แฝงอยู่ในคำศัพท์อาจก่อให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ส่งผลให้การสื่อความหมายถึงวัฒนธรรมดังกล่าวในฉบับแปลไม่ถูกต้อง

อริษา งามศรี (2560) ได้ศึกษาและรวบรวมกลวิธีการแปลคำศัพท์ที่ไม่สามารถหาคำแปลเทียบเคียงในภาษาแปลได้ โดยเฉพาะคำศัพท์ที่เป็นคำศัพท์เฉพาะทางหรือเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของประเทศภาษาต้นทาง โดยอาจารย์นักทฤษฎีด้านการแปลฝั่งตะวันตก 5 คน (Baker, Newmark, Beekman, Collopy และ Greadler) ดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายกว้างกว่าหรือมีความหมายทั่วไป (Superordinate) หมายถึง การแปลโดยใช้คำที่มีความเป็นกลางทางอารมณ์ ลดความเฉพาะเจาะจงลงเมื่อเปรียบเทียบกับคำในต้นฉบับ 2) การใช้คำที่มีความหมายเป็นกลาง (Neutral) หมายถึง การใช้คำให้สื่อถึงความหมายหรืออารมณ์ความรู้สึกให้น้อยที่สุด เน้นความหมายแบบเป็นกลางเพื่อหลีกเลี่ยงความหมายที่คลาดเคลื่อนจากต้นฉบับ 3) การแทนที่ทางวัฒนธรรมของภาษาฉบับแปล (Cultural substitution) หมายถึง การแทนที่คำทางวัฒนธรรมที่พบในภาษาต้นฉบับด้วยคำทางวัฒนธรรมในภาษาฉบับแปลที่แม้ไม่ได้มีความหมายเหมือนกัน แต่สามารถทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกเดียวกันกับผู้อ่านต้นฉบับ 4) การใช้คำยืม (Loan word) หมายถึง คำศัพท์ที่ไม่ได้มีอยู่แต่เดิมในภาษาแปลแต่เป็นคำศัพท์ใหม่ที่น่าเข้ามาจากภาษาต้นฉบับด้วยความจำเป็นเนื่องจากขาดคำที่จะใช้แสดงความหมายหรือเนื่องจากนิยมใช้คำในภาษาอื่นทั้งที่มีคำใช้อยู่แล้วในภาษานั้น 5) การถอดความ การเสริมคำอธิบายหรือการใส่หมายเหตุ (Paraphrase, Gloss หรือ Notes) หมายถึง การแปลที่มุ่งเน้นไปที่การถ่ายทอดความหมายของข้อความต้นฉบับให้ตรงกับภาษาเป้าหมาย โดยไม่คำนึงถึงโครงสร้างหรือวัฒนธรรมของภาษาต้นฉบับ, การเพิ่มคำอธิบายหรือข้อมูลนอกเหนือจากที่มีอยู่ในต้นฉบับ 6) การถอดเสียง (Transcription) หมายถึง การยืมเสียงในภาษาต้นฉบับมาเขียนในภาษาฉบับแปลถือเป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้อ่านฉบับแปลมีความใกล้ชิดกับภาษาต้นฉบับมากที่สุด 7) การละ (Omission) หมายถึง การที่ผู้แปลตัดเนื้อหาที่อยู่ในต้นฉบับออกจากบทแปล มักใช้เมื่อคำดังกล่าวไม่เป็นที่รู้จักในภาษาฉบับแปลและไม่ใช่นิเวศน์สำคัญ 8) การใช้ภาพประกอบ (Illustration) หมายถึง การใช้ภาพวาดหรือรูปถ่ายใส่เพิ่มเติมนอกเหนือจากบทแปลเพื่อให้ผู้อ่านฉบับแปลเห็นภาพและเข้าใจความหมายดียิ่งขึ้น 9) การใช้คำแปลที่เป็นที่ยอมรับหรือเป็นที่นิยมในภาษาฉบับแปล (Accepted standard translation) หมายถึง หมายถึงการเลือกใช้คำแปลในภาษาฉบับแปลที่มีใช้อยู่แล้วและคำแปลดังกล่าวมีความหมายเป็นที่เข้าใจในภาษาฉบับแปลหรือนิยมใช้ในวัฒนธรรมของภาษาฉบับ

แปล 10) การแปลโดยการสร้างคำใหม่ (Making up a new word) หมายถึง การกำหนดคำใหม่ในภาษาปลายทาง โดยใช้เมื่อไม่มีคำในภาษาปลายทางอธิบายคำทางวัฒนธรรมที่พบในต้นฉบับ 11) การแปลโดยการวิเคราะห์องค์ประกอบ (Component-Based Translation) หมายถึง การแปลที่มุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ของข้อความต้นฉบับ ก่อนที่จะนำมาแปลเป็นภาษาเป้าหมาย 12) การแปลโดยการทำเครื่องหมาย (Label) หมายถึง การทำเครื่องหมายในบทแปลให้รู้ว่าคำดังกล่าวแบ่งแยกออกมาจากคำอื่น ๆ ในบทแปล โดยเครื่องหมายที่ใช้ อาจจะเป็นเครื่องหมายอัญประกาศเพื่อแสดงให้เห็นว่าคำแปลใหม่และคำแปลดังกล่าวอาจถูกแทนที่ได้ในขนาดหากมีการกำหนดคำแปลที่เหมาะสมกว่า

Nakamura et al. (2019) กล่าวถึงกระบวนการแปลและปรับปรุงเครื่องมือประเมินผลลัพธ์แผนการดูแลทางสังคม (แผนที่จัดทำขึ้นเพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนผู้ที่มีความต้องการพิเศษ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ หรือผู้ที่มีปัญหาสุขภาพให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพและพึ่งพาตนเองได้) จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาญี่ปุ่น โดยชี้ให้เห็นถึงความท้าทายในการแปลคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับ “Quality of Life” และ “Social Care Outcomes” ซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างบริบทของสหราชอาณาจักรและญี่ปุ่น กลวิธีการแปลที่ใช้ต้องคำนึงถึงความหมายเชิงบริบท (Contextual meaning) และความเหมาะสมทางวัฒนธรรม รวมถึงการประชุมผู้เชี่ยวชาญเพื่อหาฉันทามติสำหรับคำแปลที่เหมาะสมซึ่งอาจเป็นกลวิธีที่ดีของการแปลแนวคิดและคำศัพท์ในสาขาการดูแลผู้สูงอายุที่มีความซับซ้อนและต้องอาศัยการปรับบริบททางวัฒนธรรม ไม่ใช่เพียงแค่การแปลคำต่อคำ

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับคำศัพท์ที่แปลยาก

สมเกียรติ เชนกจิฉวนิช (2559) ได้แบ่งกลุ่มคำภาษาญี่ปุ่นที่ผู้แปลพึงพิจารณาความหมายของคำและบริบทในต้นฉบับให้ดีกว่าเลือกคำแปล ดังนี้ 1) คำที่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายกัน (類義語) เช่น ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 死ぬ ในภาษาพูด และคำว่า 死亡する ในภาษาเขียน ภาษาไทยก็มีคำว่า “ตาย” และ “เสียชีวิต” ในกรณีเช่นนี้ ผู้แปลพึงเลือกใช้คำแปลให้สอดคล้องกับระดับของภาษาในต้นฉบับ 2) คำซึ่งมีที่มาจากภาษาต่างประเทศ (外来語) เช่น จากภาษาอังกฤษ เยอรมัน หรือภาษาอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งมีการนำมาใช้ในความหมายที่แตกต่างไปจากภาษาเดิมทำให้เป็นปัญหาไม่น้อยสำหรับผู้แปลชาวไทย เช่น คำว่า 「クーラー」 หากแปลเป็น “คูลเลอร์” หรือ “เครื่องทำน้ำเย็น” ย่อมไม่ถูกต้อง เนื่องจากในภาษาญี่ปุ่น 「クーラー」 หมายถึง “เครื่องปรับอากาศ” 3) คำเลียนเสียงและท่าทาง (擬音語・擬態語) เช่น 「犬がワンワンほえる」 หากแปลเป็น “สุนัขเห่า汪汪” หรือการแปลเสียงออกเสียงออกเสียงเข้าเรียน 「キンコンカン」 เป็น “คิง คอง คาง” หรือ “กิ้ง ก้อง แก๊ง” ผู้อ่านบทแปลชาวไทยไม่น่าจะเข้าใจหรือเข้าใจยาก 4) คำที่แปลแบบถอดอักษร เฉพาะที่ชาวไทยใช้จนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้ว เช่น ซากุระ คาราโอเกะ ซ็อสถานที่ เช่น โตเกียว โอซาก้า สนามบินนาริตะหรือชื่อบริษัทที่เป็นทางการ เช่น ไชโย โตโยต้า ฮอนด้า อย่างไรก็ตาม ผู้แปลพึงระวังว่าบางครั้งชื่อในภาษาญี่ปุ่นอาจออกเสียงไม่ตรงกับที่นิยมออกเสียงในภาษาไทย เช่น 「セイコー」 และ 「マツダ」 ไม่ควรแปลแบบถอดอักษร (ทับศัพท์) ว่า “เซโค” และ “มัตสึตะ” เนื่องจากสองคำนี้หมายถึง

บริษัท “ไซโก” ผู้ผลิตนาฬิกา และ “มาสด้า” บริษัทรถยนต์ และในกรณีเป็น 5) คำศัพท์เฉพาะไม่ควรแปลโดยการทับศัพท์แต่ควรแปลความหมายเป็นภาษาไทย เช่น ศัพท์เฉพาะทางหรือชื่อหน่วยงาน หากมีเอกสารที่ออกโดยหน่วยงาน โดยเฉพาะหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและน่าเชื่อถือ ผู้แปลควรหาเอกสารเหล่านั้นมาใช้ศึกษาประกอบการแปล เช่น ชื่อกระทรวง ทบวงต่าง ๆ ของญี่ปุ่น

Huang et al. (2023) ได้ศึกษาและวิเคราะห์คำศัพท์เฉพาะทางด้านการบริหารของญี่ปุ่น โดยพิจารณาจากความถี่ในการใช้และระดับความคุ้นเคยของคำศัพท์สำหรับผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ (Japanese for Specific Purposes - JSP) โดยเฉพาะด้านการบริหาร (Japanese for Nursing-care Purposes - JNP) งานวิจัยนี้ชี้ว่าคำศัพท์เฉพาะทางด้านการบริหารในญี่ปุ่นครอบคลุมหลายสาขาวิชา ทั้งการแพทย์ จิตวิทยา สังคมวิทยา และกฎหมาย ซึ่งแตกต่างจากภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมาก คำบางคำ เช่น “barrier-free” (バリアフリー), “day service” (デイサービス), “heat shock” (ヒートショック) ว่าเป็นคำยืมจากภาษาอังกฤษที่คนญี่ปุ่นเข้าใจ แต่ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาที่สองอาจไม่เข้าใจหรือใช้ผิด งานวิจัยนี้เสนอให้มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนเกี่ยวกับงานบริหารโดยมุ่งเน้นเรียนรู้คำศัพท์ที่ผู้เชี่ยวชาญใช้บ่อยและประชาชนทั่วไปไม่คุ้นเคย

งานวิจัยข้างต้นทำให้ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของการแปลคำศัพท์ที่ผูกโยงกับวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือระบบของประเทศนั้น ๆ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้อาจนำไปใช้พัฒนากลยุทธ์การแปลที่เหมาะสม เช่น การให้คำอธิบายเพิ่มเติม การทับศัพท์พร้อมคำอธิบาย หรือการปรับบริบททางวัฒนธรรมหรือการสร้างคำแปลที่เป็นมาตรฐาน อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแปลงานด้านสุขภาพหรืองานดูแลผู้สูงอายุยังมีผู้ศึกษาอยู่อย่างจำกัด ผู้วิจัยจึงยังไม่ได้ยึดกรอบงานวิจัยของนักวิจัยท่านใดมาใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยมีความประสงค์จะลงมือแปลคำศัพท์ด้วยตนเอง จากนั้นจึงให้คำนิยามแก่กลวิธีการแปลที่ตนใช้และนำมาเทียบกับงานวิจัยของนักวิจัยที่ได้ทำการทบทวนวรรณกรรมและวิเคราะห์ว่ามีความสอดคล้องหรือแตกต่างกันอย่างไร โดยผู้วิจัยคาดว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อวงการแปลและการล่ามในสายอาชีพที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและการดูแลผู้สูงอายุต่อไปในอนาคต

4. ขอบเขตงานวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาวิธีการแปลคำศัพท์งานบริหารผู้สูงอายุจากตำรา はじめて学ぶ介護の日本語 : 基本のことば (คำศัพท์พื้นฐานภาษาญี่ปุ่นสำหรับผู้เริ่มต้นทำงานบริหารผู้สูงอายุ) ที่มีการแบ่งหมวดหมู่คำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์แยกเป็นหัวข้อครอบคลุมทุกประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องในการทำงานบริหารดูแลผู้สูงอายุ รวมทั้งหมด 1,500 คำ

5. ระเบียบวิธีวิจัย

5.1 ผู้วิจัยลงมือแปลคำศัพท์ทีละคำ รวมทั้งหมด 1,500 คำ โดยสืบค้นข้อมูลและความหมายของคำศัพท์จากพจนานุกรมออนไลน์ (国語辞典、和英辞典、日タイ辞典), พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 และเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์และงานบริหารผู้สูงอายุ

5.2 หลังจากได้คำแปลของคำศัพท์แต่ละคำ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าคำแปลดังกล่าวใช้กลวิธีการแปลแบบใด หากเป็นคำแปลที่แปลยาก ไม่สามารถแปลได้ทันที ต้องใช้เวลาหาข้อมูลมากหรือเรียบเรียงคำแปลนาน ผู้วิจัย จะทำสัญลักษณ์และจัดกลุ่มคำดังกล่าวว่าเป็นคำที่แปลยาก ทั้งนี้ คำศัพท์ภาษาญี่ปุ่นบางคำอาจแปลเป็น ภาษาไทยได้หลายคำ ทำให้คำศัพท์นั้นมีกลวิธีการแปลได้มากกว่า 1 วิธี อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะ เลือกคำแปลที่เหมาะสมเพียงคำเดียว เพื่อให้ทุกคำมีกลวิธีการแปล 1 วิธีเท่านั้น

5.3 ส่งมอบบทแปลแก่ล่ามการแพทย์ (ภาษาไทย-ญี่ปุ่น) และบุคลากรทางการแพทย์ผู้ปฏิบัติงานใน โรงพยาบาลเอกชนที่มีผู้ป่วยชาวญี่ปุ่นใช้บริการเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของคำแปลภาษาไทย

5.4 ภายหลังจากล่ามและบุคลากรทางการแพทย์ตรวจสอบความถูกต้องของคำแปลภาษาไทยและ ส่งคืนบทแปลให้แก่ผู้วิจัยแล้ว ผู้วิจัยพิจารณาว่ามีคำใดที่ถูกแก้ไขโดยล่ามและบุคลากรทางการแพทย์และ คำแปลดังกล่าวใช้กลวิธีใดในการแปล จากนั้นนำมาแก้ไขการนับความถี่ของกลวิธีการแปล

6. ผลการวิจัย

ภายหลังจากลงมือแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยพบว่าตนเองมีรูปแบบ การใช้กลวิธีการแปล 9 แบบเรียงลำดับกลวิธีที่ใช้แปลจากมากไปน้อย ดังต่อไปนี้

6.1 กลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารของผู้สูงอายุ

6.1.1 แปลแบบตรงตัว หมายถึง การแปลคำต่อคำหรือแปลโดยอ้างอิงความหมายจาก พจนานุกรมได้ทันที ตัวอย่างเช่น

おむつ แปลว่า ผ้าอ้อม

深呼吸する แปลว่า หายใจเข้าลึก ๆ (深 แปลว่า ลึก 呼吸する แปลว่า หายใจ)

6.1.2 แปลโดยการใช้คำที่นิยมในภาษาไทย หมายถึง การแปลคำศัพท์ที่สามารถแปลตรงตัวได้ โดยที่ผู้รับสารคนไทยอ่านแล้วเข้าใจแต่เป็นคำที่คนไทยไม่นิยมใช้ ตัวอย่างเช่น

円座クッション แปลตรงตัวคือ หมอนนั่งวงกลม

ความหมาย : หมอนรองนั่งรูปวงกลมมีรูตรงกลางใช้สำหรับนั่งเพื่อบรรเทาอาการปวดจาก แผลกดทับหรืออาการริดสีดวงทวาร

คำแปล : เบาะโดนัททรงก้น (เป็นคำที่คนไทยนิยมใช้)

6.1.3 แปลโดยการเสริมคำอธิบาย หมายถึง การแปลคำศัพท์ที่สามารถแปลตรงตัวได้แต่ ความหมายอาจยังไม่ครบถ้วนจึงต้องเสริมคำอธิบาย ตัวอย่างเช่น

検査する แปลตรงตัวคือ การตรวจสอบ, การทดสอบ

ความหมาย : ในทางการแพทย์หมายถึง การตรวจวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ใน ห้องปฏิบัติการเพื่อวินิจฉัยโรค เช่น การตรวจเลือด, การตรวจปัสสาวะ, การตรวจเอกซเรย์

คำแปล : การตรวจสอบทางห้องปฏิบัติการ (คำที่ขีดเส้นใต้คือคำอธิบายเสริม)

6.1.4 แปลโดยใช้คำศัพท์บัญญัติหรือคำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์ หมายถึง การแปลคำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์ภาษาญี่ปุ่นที่สามารถเทียบเคียงได้กับคำศัพท์เฉพาะหรือคำศัพท์บัญญัติในภาษาไทย ตัวอย่างเช่น

成年後見制度 แปลตรงตัวคือ ระบบคุ้มครองผู้บรรลุนิติภาวะ

ความหมาย : ระบบการดูแลผู้ที่มีภาวะการตัดสินใจบกพร่อง เช่น ผู้ป่วยอัลไซเมอร์, ผู้ป่วยจิตเวช โดยการแต่งตั้งผู้แทนหรือผู้ปกครองเพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการตัดสินใจหรือทำนิติกรรมต่าง ๆ

คำแปล : ระบบแต่งตั้งผู้อนุบาล (เป็นคำศัพท์บัญญัติทางกฎหมายไทย)

6.1.5 แปลโดยการใช้คำยืมจากภาษาต่างประเทศ หมายถึง การแปลคำศัพท์ที่มีหรือไม่มีคำแปลในภาษาไทยแต่คนไทยนิยมใช้แบบทับศัพท์ ตัวอย่างเช่น

視床下部 แปลตรงตัวได้ว่า สมองส่วนที่อยู่ใต้ส่วนถ่ายทอดสัญญาณประสาท

ความหมาย : ส่วนของสมองที่อยู่ด้านล่างสมองส่วนหน้า ทำหน้าที่ควบคุมความต้องการพื้นฐานของร่างกายและการสร้างฮอร์โมนหลายชนิด

คำแปล : ไฮโปทาลามัส (Hypothalamus)

6.1.6 แปลโดยการอธิบายความ หมายถึง การแปลคำที่แปลตรงตัวไม่ได้ จึงแปลโดยอธิบายตามความหมายที่แท้จริงของคำนั้นหรือคำศัพท์นั้นเป็นคำประสม วลี สำนวน (熟語) ที่ต้องขยายความโดยการอธิบาย ตัวอย่างเช่น

深爪する แปลตรงตัวคือ ทำให้เล็บลึก

ความหมาย : ตัดเล็บสั้นเกินจนลึกเข้าไปถึงเนื้อ จนทำให้ผิวหนังรอบ ๆ เล็บอักเสบ

คำแปล : ตัดเล็บสั้นเข้าเนื้อ

6.1.7 แปลโดยการสรุปความ หมายถึง การแปลคำที่สามารถแปลตรงตัวได้แต่ความหมายยังไม่ชัดเจนหรือมีรายละเอียดมากจึงแปลโดยการสรุปจากนิยามของคำศัพท์ดังกล่าว ตัวอย่างเช่น

福祉用具 แปลตรงตัวคือ อุปกรณ์สำหรับงานสังคมสงเคราะห์

ความหมาย : อุปกรณ์สำหรับช่วยเหลือหรืออำนวยความสะดวกให้ผู้สูงอายุหรือผู้ป่วยสามารถใช้ชีวิตประจำวันได้ เช่น ไม้เท้า, วีลแชร์, เตียงพิเศษ, ทางลาด ซึ่งใกล้เคียงกับคำว่า “กายอุปกรณ์” ในภาษาไทย แต่คำว่ากายอุปกรณ์ ไม่รวมถึง เตียงพิเศษ, ทางลาด

คำแปล : อุปกรณ์อำนวยความสะดวกผู้สูงอายุ

6.1.8 แปลโดยการใช้คำที่มีความหมายกว้างกว่าภาษาต้นฉบับ หมายถึง การแปลคำศัพท์ที่มีความหมายในภาษาต้นฉบับ (ภาษาญี่ปุ่น) ไม่มีในภาษาปลายทาง (ภาษาไทย) แต่มีคำที่มีความหมายใกล้เคียงและครอบคลุมความหมายของภาษาต้นทางของคำนั้นแล้ว ตัวอย่างเช่น

五分粥 แปลตรงตัวคือ ข้าวต้ม 5 ส่วน

ความหมาย : เป็นวัฒนธรรมการต้มข้าวแบบญี่ปุ่นที่เรียกข้าวต้มตามอัตราส่วนปริมาณข้าวต่อปริมาณน้ำ เช่น ข้าว 5 ส่วน น้ำ 5 ส่วน (ความข้นกำลังดี)

คำแปล : ข้าวต้ม

6.1.9 แปลโดยการสร้างคำใหม่ หมายถึง การแปลคำศัพท์ที่ไม่มีในภาษาไทย ผู้แปลจึงกำหนดคำใหม่ขึ้นมาเพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจความหมายได้ง่าย ตัวอย่างเช่น

入浴剤 แปลตรงตัวได้ว่า สารสำหรับแช่น้ำ

ความหมาย : ผลิตภัณฑ์สำหรับใส่ลงในอ่างอาบน้ำร้อนเพื่อให้ น้ำมีกลิ่นหอม ผ่อนคลาย (ไม่มีคุณสมบัติชะล้างหรือทำความสะอาด ไม่ใช่สบู่)

คำแปล : ผงหอมแช่น้ำร้อน

ระหว่างแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริบาลผู้สูงอายุ ผู้วิจัยพบคำศัพท์ที่ต้องระวังในการเลือกคำแปลหรือเป็นคำศัพท์ที่แปลยาก โดยแบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

6.2 คำศัพท์ที่ต้องระวังในการเลือกคำแปลหรือเป็นคำศัพท์ที่แปลยาก

6.2.1 คำศัพท์ที่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายกัน

1) คำที่เกี่ยวกับชื่ออวัยวะ

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล	
手	ส่วนที่ยื่นออกมาจาก	แปลตรงตัว	แขน, มือ
上肢	ร่างกาย (แขน, มือ)	แปลโดยการใช้คำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์	รยางค์บน

คำว่า 肢 หมายถึง ส่วนที่ยื่นออกมาจากร่างกาย เช่น แขนและขา เป็นคำศัพท์ที่เฉพาะทางกายวิภาคศาสตร์ ในภาษาไทยคือคำว่า รยางค์ ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ผู้อ่านที่ไม่คุ้นเคยกับศัพท์ทางการแพทย์อาจไม่เข้าใจว่าหมายถึงอะไร จึงอาจต้องพิจารณาบริบทอีกครั้งว่าผู้รับสารเป็นใครก่อนเลือกคำแปล

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล	
首	กล้ามเนื้อคอด้านนอก	แปลแบบเสริมคำอธิบาย/คอด้านนอก	
喉	คอด้านในปาก, ลำคอ	แปลแบบเสริมคำอธิบาย/ด้านในลำคอ	

คำศัพท์ทั้ง 2 คำนี้สามารถแปลเป็นภาษาไทยว่า คอ อย่างไรก็ตาม คำว่า 首 หมายถึง คอ (ด้านนอก, กล้ามเนื้อคอ) 喉 หมายถึง คอ (ด้านในปาก, ลำคอ) ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหากเป็นการแปลเฉพาะคำศัพท์ไม่ได้มีบริบทใด ๆ มาเกี่ยวข้อง ควรใช้กลวิธีการแปลแบบเสริมคำอธิบายเพื่อให้ผู้รับสารทราบถึงความแตกต่าง

2) อาการของโรค/สภาพร่างกาย

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล	
安静	การนอนหรือพักนิ่ง ๆ เงียบ ๆ (เมื่อเจ็บป่วย)	แปลโดยการสรุปความ/นอนพักฟื้น	
休息	การหยุดทำงานเพื่อไปพักผ่อนกายใจ	แปลโดยการสรุปความ/หยุดพักจากงาน	

คำศัพท์ 2 คำนี้ มีคำแปลภาษาไทยและภาษาอังกฤษเหมือนกัน แปลว่า พักผ่อน/Rest ซึ่งเป็นคำแปลที่มีความหมายกว้าง อาจทำให้ผู้แปลเข้าใจว่าทั้ง 2 คำนี้สามารถใช้แทนกันได้แต่หากพิจารณาจากคำอธิบายภาษาญี่ปุ่นพบว่ามีความหมายในรายละเอียดที่แตกต่างกันและไม่สามารถใช้แทนกันได้

3) ชื่ออาชีพ/ชื่อแผนกทางการแพทย์

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
介護福祉士	นักบริบาลผู้สูงอายุที่มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพระดับประเทศของญี่ปุ่น	แปลโดยการเสริมคำอธิบาย/ นักบริบาลผู้สูงอายุวิชาชีพ
介護従事者	บุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุ (ยังไม่มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพระดับประเทศ)	แปลโดยการสรุปความ/ นักบริบาลผู้สูงอายุ

คำศัพท์ทั้ง 2 คำนี้หมายถึง “นักบริบาลผู้สูงอายุ” แต่เมื่อค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมจะพบความแตกต่างของคำศัพท์ทั้ง 2 คำนี้ โดยคำว่า 介護福祉士 เป็นคำศัพท์เฉพาะที่บัญญัติโดยกระทรวงสาธารณสุข แรงงาน และสวัสดิการของประเทศญี่ปุ่นหมายถึง “นักบริบาลผู้สูงอายุที่ผ่านการสอบใบอนุญาตประกอบวิชาชีพระดับประเทศที่จัดโดยรัฐบาลญี่ปุ่น” ส่วนคำว่า 介護従事者 เป็นคำศัพท์ที่มีความหมายกว้างกว่า หมายถึง “บุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุ” ซึ่งรวมถึงนักบริบาลที่ยังไม่มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพระดับประเทศของญี่ปุ่นแต่อาจมีผลการสอบวัดระดับขององค์กรที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
心療内科 精神神経科	แผนกรักษาโรคที่เกิดจากความเครียดที่ส่งผลต่อร่างกาย เช่น เครียดแล้วทำให้เกิดอาการนอนไม่หลับหรือปวดท้อง แผนกรักษาโรคที่เกิดจากความผิดปกติทางจิตใจ เช่น โรควิตกกังวล โรคซึมเศร้า โรคประสาทหลอน โรคติดยาเสพติด	แปลโดยการใช้คำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์/ แผนกจิตเวช
婦人科 産婦人科	แผนกรักษาโรคเฉพาะสตรี, สุขภาพของระบบสืบพันธุ์เพศหญิง แผนกดูแลหรือรักษาโรคเกี่ยวกับการตั้งครรภ์, การคลอด	แปลโดยการใช้คำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์/แผนกสูตินารีเวช

ชื่อแผนกสูตินารีเวชในโรงพยาบาลบางแห่งที่ประเทศญี่ปุ่นมีการแยกแผนกชัดเจนเป็นแผนกรักษาโรคเฉพาะสตรีและแผนกดูแลเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ ในขณะที่ประเทศไทยมักรวมกันเป็นแผนกเดียว

4) อุปกรณ์การแพทย์

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
止血帯	สายรัดสำหรับใช้ห้ามเลือดบาดแผลฉกรรจ์จากการบาดเจ็บที่รุนแรงหรือจากอุบัติเหตุ	แปลตรงตัว/ สายรัดห้ามเลือด
駆血帯	สายรัดสำหรับใช้รัดแขนเมื่อเจาะเลือดตรวจทางห้องปฏิบัติการ	แปลโดยการเสริมคำอธิบาย/ สายรัดสำหรับเจาะเลือดตรวจ

ทั้ง 2 คำนี้มีคำแปลภาษาอังกฤษเหมือนกันคือ Tourniquet แปลว่า “สายรัดหยุดเลือด” และในภาษาไทยก็ใช้คำทับศัพท์จากภาษาอังกฤษเหมือนกันทั้ง 2 คำ คือ ทุนิเก้ ที่หมายถึงสายรัดสำหรับเจาะเลือดตรวจ แต่หากค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมจะพบความแตกต่างของคำศัพท์ 2 คำนี้ ดังนี้ 止血带 หมายถึง สายรัดสำหรับใช้ห้ามเลือดบาดแผลฉกรรจ์จากสงครามหรือจากอุบัติเหตุ ส่วน 止血带 นั้นหมายถึง สายรัดสำหรับใช้รัดแขนเมื่อเจาะเลือดตรวจทางห้องปฏิบัติการ อย่างไรก็ตาม ในทางการแพทย์บางครั้งสามารถใช้คำศัพท์ทั้ง 2 คำนี้ทดแทนกันได้โดยหมายถึง สายรัดสำหรับเจาะเลือดตรวจ

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
義歯	ฟันปลอม มีหลายประเภท เช่น ฟันปลอมแบบถอดได้, สะพานฟัน, รากฟันเทียม เป็นต้น	แปลแบบตรงตัว/ฟันปลอม
入れ歯	ฟันปลอมแบบถอดได้ (หากแปลตรงตัวจะแปลว่า ฟันสำหรับยัดใส่เข้าไป)	แปลโดยการเสริมคำอธิบาย/ ฟันปลอมแบบถอดได้

คำศัพท์ทั้ง 2 คำนี้หากค้นหาคำอธิบายในภาษาญี่ปุ่นจะหมายถึง ฟันปลอม โดยทั่วไปสามารถใช้แทนกันได้ อย่างไรก็ตาม หากค้นหาข้อมูลเพิ่มเติม จะพบว่า 義歯 มีความหมายกว้างกว่า

6.2.2 คำศัพท์เฉพาะของงานบริบาลในภาษาญี่ปุ่นที่ไม่มีคำศัพท์เฉพาะในภาษาไทย

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
不定愁訴	ความรู้สึกว่าตนเองไม่สบายแต่หาสาเหตุไม่พบ แม้ไปตรวจร่างกายที่โรงพยาบาลแล้วก็ไม่พบความผิดปกติ	แปลโดยการสรุปความ/ อาการไม่สบายแต่ไม่ทราบสาเหตุ

คำนี้เป็นคำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์ภาษาญี่ปุ่น หมายถึง ความรู้สึกที่ตนเองไม่สบาย (เช่น ปวดหัว, นอนไม่หลับ, เหนื่อยตลอดเวลา) แม้ไปตรวจร่างกายที่โรงพยาบาลแล้วก็ไม่พบความผิดปกติ เมื่อสอบถามบุคลากรทางการแพทย์พบว่าไม่มีคำศัพท์นี้ในภาษาไทย

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
整容	การรักษาความสะอาดส่วนตัวและการจัดการบุคลิกภาพ ภายนอกให้เรียบร้อยและถูกสุขอนามัย	แปลโดยการสรุปความ/ การดูแลสุขอนามัยของร่างกาย

คำนี้แปลตรงตัวได้ว่า การจัดระเบียบ ซึ่งมีความหมายค่อนข้างกว้าง ในบริบทของงานบริบาล หมายถึง การจัดการบุคลิกภาพภายนอกและสุขอนามัย (ความเรียบร้อยของทรงผม, เล็บ, การแปรงฟัน, ล้างหน้า) ซึ่งในภาษาไทยไม่มีคำศัพท์เฉพาะ

6.2.3 คำเลียนเสียง-เลียนสภาพ

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
がんがんする	ปวดหัวมากเหมือนมีเสียงดังก้องอยู่ในหัว	แปลโดยใช้คำที่นิยมในภาษาไทย/ ปวดหัวจนจะระเบิด
むずむずする	ความรู้สึกเหมือนมีแมลงหรืออะไรบางอย่างเดิน ยั่วยุบนผิวหนัง	แปลโดยใช้คำที่นิยมในภาษาไทย/ คันยุบยิบ

6.2.4 คำศัพท์ที่มาจากภาษาต่างประเทศแต่มีความหมายต่างจากคำในภาษาเดิม

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
リネン (Linen)	ความหมายในภาษาอังกฤษ : ผ้าลินิน ความหมายในภาษาญี่ปุ่น : เครื่องนอนต่าง ๆ ของผู้ป่วย เช่น ผ้าปูที่นอน, ปลอกหมอน	แปลโดยใช้คำที่นิยมในภาษาไทย/ ชุดเครื่องนอน
アイシング (Icing)	ความหมายในภาษาอังกฤษ : น้ำตาลโรยหน้าขนม ความหมายในภาษาญี่ปุ่น : การใช้น้ำแข็งลดอาการบวม	แปลโดยใช้คำที่นิยมในภาษาไทย/ ประคบเย็น

คำศัพท์ภาษาญี่ปุ่นบางคำที่แม้ใช้คำทับศัพท์จากภาษาอังกฤษแต่เมื่อตรวจสอบความหมายแล้วพบว่าความหมายในภาษาญี่ปุ่นแตกต่างจากความหมายในภาษาอังกฤษ

6.2.5 คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหรือระบบต่าง ๆ ของประเทศญี่ปุ่น

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
全粥	ข้าวต้มที่ต้มจนน้ำหายไปเกือบทั้งหมดเหลือแต่ข้าว (ชั้นมาก)	แปลโดยการสรุปความ/ข้าวต้มข้น
五分粥	ข้าวต้มที่ใช้ข้าว 5 ส่วน น้ำ 5 ส่วน (ชั้นพอดี)	แปลโดยการใช้คำที่มีความหมายกว้างกว่า/ข้าวต้ม

คำศัพท์ 2 คำนี้เป็นคำศัพท์เกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินของญี่ปุ่น แปลตรงตัว คือ 全粥 = ข้าวต้ม
ล้วน, ข้าวต้มทั้งหมด 五分粥 = ข้าวต้ม 5 ส่วน ซึ่งเป็นคำแปลที่ผู้รับสารอ่านแล้วไม่อาจเข้าใจได้ทันที
ซึ่งเมื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมพบว่าข้าวต้มญี่ปุ่นมีชื่อเรียกตามปริมาณข้าวต่อปริมาณน้ำ

คำศัพท์	ความหมาย	กลวิธีการแปล/คำแปล
介護保険	ระบบประกันสังคมของประเทศญี่ปุ่นที่จะจ่ายเงินสำหรับการ ดูแลให้แก่ผู้สูงอายุที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป หรือผู้ที่มีอายุระหว่าง 40-64 แต่ป่วยเป็นโรคที่ทำให้มีความจำเป็นต้องได้รับการ ช่วยเหลือ	แปลโดยการสรุปความ/ ประกันการดูแลผู้สูงอายุ

คำนี้หมายถึงประกันสังคมของประเทศญี่ปุ่นที่จ่ายเงินให้แก่ผู้สูงอายุที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป หรือผู้ที่มีอายุระหว่าง 40-64 แต่ป่วยเป็นโรคที่ทำให้จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือ (มีบริการดูแลถึงบ้าน, ได้รับความอุปการะสำหรับช่วยเหลือตนเอง เป็นต้น) เมื่อค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมพบว่าไม่มีคำศัพท์คำนี้ในภาษาไทยเนื่องจากประเทศไทยไม่มีระบบประกันประเภทเดียวกัน

7. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

7.1 กลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารของผู้สูงอายุ

ตารางที่ 1 แสดงความถี่และร้อยละของกลวิธีการแปลคำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริหารของผู้สูงอายุจำนวน 1,500 คำ เรียงตามลำดับจากมากไปน้อย

กลวิธีการแปลที่ใช้	ความถี่	ร้อยละ
1. แปลแบบตรงตัว	549	36.6
2. แปลโดยใช้คำที่นิยมในภาษาไทย	278	18.5
3. แปลโดยการเสริมคำอธิบาย	197	13.1
4. แปลโดยการใช้คำศัพท์บัญญัติหรือคำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์/งานบริหาร	164	10.9
5. แปลโดยการอธิบายความ	155	10.3
6. แปลโดยการสรุปความ	87	5.8
7. แปลโดยการใช้คำยืมจากภาษาต่างประเทศ	51	3.5
8. แปลโดยการใช้คำที่มีความหมายกว้างกว่าภาษาต้นฉบับ	15	1.0
9. แปลโดยการสร้างคำใหม่	4	0.3
รวม	1,500	100

กลวิธีการแปลที่ใช้มากที่สุด 3 วิธีในงานวิจัยชิ้นนี้คือ อันดับ 1 การแปลแบบตรงตัวร้อยละ 36.6 คิดเป็นประมาณ 1 ใน 3 ของกลวิธีที่ใช้ทั้งหมด สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุพรรณิ อาศักราช และ ทรงพล สุขสุเมธ (2564) ที่กล่าวว่าตำราด้านสุขภาพเป็นงานเขียนที่ไม่ใช่วรรณกรรม (non-literary writing) จึงไม่ใช้ภาษาที่แสดงความรู้สึกหรือมีนัยแอบแฝงมากนัก ส่วนใหญ่ใช้คำศัพท์เฉพาะทางที่มีความหมายตรงไปตรงมามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ใช้งานนำความรู้และข้อมูลไปใช้ประโยชน์จึงต้องแปลอย่างชัดเจน สำหรับกลวิธีการแปลโดยใช้คำที่นิยมในภาษาไทย เป็นกลวิธีที่ใช้มากเป็นอันดับ 2 คิดเป็นร้อยละ 18.5 เช่นคำว่า 口蓋垂 ที่แปลแบบตรงตัวได้ว่า “ส่วนที่ห้อยลงมาจากเพดานปาก” ซึ่งเป็นคำแปลที่สามารถเข้าใจได้แต่คนไทยเรียกคำนี้ว่า “ลิ้นไก่” สอดคล้องกับกลวิธีการแปลที่เรียกว่า Accepted standard translation หรือการใช้คำแปลที่เป็นที่ยอมรับหรือเป็นที่นิยมในภาษาฉบับแปล หมายถึง การเลือกใช้คำแปลในภาษาฉบับแปลที่มีใช้อยู่แล้วและคำแปลดังกล่าวมีความหมายเป็นที่เข้าใจในภาษาฉบับแปลหรือนิยมใช้ในวัฒนธรรมของภาษาฉบับแปล (อิริษา งามศรี, 2560) และคำศัพท์ภาษาญี่ปุ่นในงานบริหารของผู้สูงอายุหลายคำต้องเสริมคำอธิบายเนื่องจากไม่มีในภาษาไทย จึงมีการใช้กลวิธีการแปลโดยการเสริมคำอธิบายเป็นอันดับ 3 คิดเป็นร้อยละ 13.1

ตัวอย่างเช่น คำว่า 弄便する แปลได้ว่า “เล่นอุจจาระ” (การนำอุจจาระมาป้ายร่างกายตนเอง สิ่งของหรือผนังห้องโดยไม่รู้ตัวเพราะเป็นโรคสมองเสื่อม) ผู้วิจัยแปลโดยเสริมคำอธิบายเป็น “เล่นอุจจาระโดยไม่รู้ตัวจากภาวะสมองเสื่อม” เนื่องจากผู้รับสารอาจไม่ทราบว่าการเล่นอุจจาระหมายถึงพฤติกรรมแบบใด

สำหรับกลวิธีแปลโดยการใช้คำศัพท์บัญญัติหรือคำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์และงานบริหารพบเป็นลำดับที่ 4 คิดเป็นร้อยละ 10.9 ตัวอย่างเช่น 意識混濁する แปลตรงตัวคือ “สติซุนมัว” เมื่อค้นหาความหมายเพิ่มเติมจากพจนานุกรมและเว็บไซต์ทางการแพทย์ของญี่ปุ่น พบว่าหมายถึง ภาวะที่ระดับสติสัมปชัญญะลดลงเหมือนมีหมอกในศีรษะ ทำให้การรับรู้ความเป็นไปรอบตัวลดลงกว่าเดิม ตรงกับภาษาทางการแพทย์คือระดับสติสัมปชัญญะลดลง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมเกียรติ เชวงกิจวิช (2559) ที่กล่าวว่าคำศัพท์เฉพาะทางหรือชื่อหน่วยงาน หากมีเอกสารที่ออกโดยหน่วยงานหรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและน่าเชื่อถือ ผู้แปลควรหาเอกสารเหล่านั้นมาใช้ศึกษาประกอบการแปล

สำหรับกลวิธีการแปลแบบอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยนิยามด้วยตนเองในงานวิจัยฉบับนี้คือ กลวิธีการแปลโดยการสรุปความจากคำอธิบายและการแปลโดยการเขียนคำอธิบายความใหม่ หมายถึง การที่ผู้แปลอ่านความหมายหรือนิยามศัพท์ของคำดังกล่าวเป็นภาษาญี่ปุ่นจากนั้นทำความเข้าใจและตีความเพื่อแปลเป็นภาษาไทยให้เหมาะสม ตัวอย่างเช่น คำว่า 労働者災害補償保険 หมายถึง ระบบประกันสังคมที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐบาลญี่ปุ่นเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ใช้แรงงานและครอบครัวในกรณีที่เกิดการบาดเจ็บ เจ็บป่วยหรือเสียชีวิตระหว่างทำงานหรือระหว่างเดินทางไปทำงาน ผู้วิจัยแปลคำนี้โดยสรุปใหม่เป็น “ประกันอุบัติเหตุจากการทำงาน” หรือคำว่า 喘鳴 ที่พบในคนเป็นหอบหืด แปลตรงตัวคือ “เสียงหายใจเป็นห้วง ๆ” แปลโดยการเขียนคำอธิบายใหม่เป็น “การหายใจแบบมีเสียงหวีด” สอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐศรีณย์ บำรุงศรี และจตุวิทย์ แก้วสุวรรณ (2559) ที่กล่าวว่าการแปลคำศัพท์บางประเภทในแต่ละภาษานั้นไม่สามารถแปลตรงตัวได้ ต้องอาศัยการทำความเข้าใจความหมายโดยนัยของคำศัพท์นั้นก่อน ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการแปลแบบถอดความ (Paraphrase) ที่หมายถึง การแปลที่มุ่งเน้นไปที่การถ่ายทอดความหมายของข้อความต้นฉบับให้ตรงกับภาษาเป้าหมายโดยไม่คำนึงถึงโครงสร้างหรือวัฒนธรรมของภาษาต้นฉบับในงานวิจัยของ อธิชา งามศรี (2560)

สำหรับการแปลโดยการใช้คำยืมจากภาษาต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น 歩行器 ที่หมายถึง อุปกรณ์ช่วยเดิน ผู้วิจัยแปลโดยใช้คำยืมจากภาษาอังกฤษว่า “walker, วอล์คเกอร์” เนื่องจากในภาษาไทยนิยมเรียกทับศัพท์มากกว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของ อธิชา งามศรี (2560) ที่กล่าวว่าการใช้คำยืม (Loan word) หมายถึง คำศัพท์ที่ไม่ได้มีอยู่แต่เดิมในภาษาแปลแต่เป็นคำศัพท์ใหม่ที่น่าเข้ามาจากภาษาต้นฉบับด้วยความจำเป็นเนื่องจากขาดคำที่จะใช้แสดงความหมายหรือเนื่องจากนิยมใช้คำในภาษาอื่นทั้งที่มีคำใช้อยู่แล้วในภาษานั้น

และกลวิธีที่ใช้บ่อยมากที่สุด 2 ลำดับสุดท้ายคือ การแปลโดยการใช้คำที่มีความหมายกว้างกว่าภาษาต้นฉบับและการแปลโดยการสร้างคำใหม่ ซึ่งมักเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่หาคำแปลได้ค่อนข้างยาก แต่ก็พบไม่มากนัก โดยผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าศาสตร์งานบริหารเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์การแพทย์จึงค่อนข้างมีความเป็นสากล คำศัพท์ส่วนใหญ่จึงสามารถแปลได้เป็นภาษาปลายทาง

7.2 คำศัพท์เฉพาะทางเกี่ยวกับงานบริการผู้สูงอายุที่ต้องระวังในการแปลหรือแปลยาก

ตารางที่ 2 แสดงความถี่ของประเภทคำศัพท์ที่ต้องระมัดระวังในการเลือกคำแปลหรือแปลยากและกลวิธีที่มักใช้ในการแปลคำศัพท์ดังกล่าว

ประเภทคำศัพท์	ความถี่ (คำ)	กลวิธีการแปลที่มักใช้ในการแปล
1. คำศัพท์ที่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายกัน	244	แปลแบบตรงตัว แปลโดยการเสริมคำอธิบาย
2. คำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์และงานบริการที่ไม่มีบัญญัติเป็นคำศัพท์เฉพาะในภาษาไทย	53	แปลโดยการอธิบายความ แปลโดยการสรุปความ
3. คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและระบบต่าง ๆ ของประเทศญี่ปุ่น	40	แปลโดยใช้คำที่มีความหมายกว้างกว่าภาษาต้นฉบับ แปลโดยการสร้างคำใหม่
4. คำเลียนเสียง-เลียนสภาพ	37	แปลโดยใช้คำที่นิยมในภาษาไทย
5. คำศัพท์ที่มาจากภาษาต่างประเทศแต่มีความหมายต่างจากคำในภาษาเดิม	24	แปลโดยการอธิบายความ

คำศัพท์ที่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายกัน มักเป็นคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับชื่ออวัยวะ, อาการของโรคหรือสภาพร่างกายรวมถึงในหมวดอื่น ๆ คือมีทั้งคำศัพท์ทั่วไปที่คนนิยมใช้และคำศัพท์เชิงวิชาการ เช่นคำว่า 上肢 และ 手 ทั้ง 2 คำนี้แปลตรงตัวได้ว่า “แขน” อย่างไรก็ตามคำว่า 上肢 เป็นคำศัพท์ทางการแพทย์จึงสามารถเทียบได้กับคำว่า “รยางค์บน” ซึ่งเป็นคำศัพท์เฉพาะทางกายวิภาคในภาษาไทย ดังนั้น การแปลคำว่า 上肢 จึงควรแปลว่า “รยางค์บน” ไม่ควรแปลว่า “แขน” สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ สมเกียรติ เขวงกิจวัฒน์ (2559) ที่แนะนำให้ผู้แปลควรพิจารณาความหมายและบริบทของคำในต้นฉบับให้ดีกว่าก่อนแปล ส่วนชื่ออาชีพทางการแพทย์ เช่น คำว่า “นักบริบาลผู้สูงอายุ” และ “นักบริบาลผู้สูงอายุวิชาชีพ” ที่ใช้กลวิธีการแปลโดยเสริมคำอธิบายเกี่ยวกับการมีใบประกอบวิชาชีพระดับประเทศของญี่ปุ่นเนื่องจากยังไม่มีระบบการสอบดังกล่าวในประเทศไทย

คำศัพท์เฉพาะทางการแพทย์และงานบริการญี่ปุ่นที่ไม่มีในภาษาไทย ในงานวิจัยนี้พบค่อนข้างมาก ผู้วิจัยวิเคราะห์จากรูปแบบคำศัพท์ พบว่าโดยมากเป็นคำประเภท 熟語 (คำประสมหรือสำนวนที่ประกอบด้วยตัวอักษรคันจิตั้งแต่ 2 ตัว ขึ้นไป ทำให้คำศัพท์กระชับและมีประสิทธิภาพในการสื่อสารและสามารถสร้างคำใหม่ได้ง่าย) ดังนั้น เมื่อต้องแปลเป็นภาษาไทย ผู้วิจัยจึงพยายามแปลคำศัพท์กลุ่มนี้ด้วยกลวิธีการอธิบายเพื่อให้ครอบคลุมความหมายของคำต้นทางภาษาญี่ปุ่นให้ได้มากที่สุดแต่ก็ระวังไม่ให้คำแปลยาวจนเกินไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ พรรณี ภาระโภชน (2555) ที่กล่าวว่าคำศัพท์เชิงวัฒนธรรมในภาษาอังกฤษมักอยู่ในรูปคำนามผสม เมื่อถ่ายทอดเป็นบทแปลจึงต้องปรับเป็นวลีหรือประโยคเพื่อให้สื่อความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น

คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น พบมากในหมวดหมู่การดูแลสุขภาพและการช่วยเหลือการใช้ชีวิตประจำวัน เช่น คำว่า 白湯 แปลตรงตัวคือ “น้ำร้อนขาว” หมายถึง น้ำบริสุทธิ์ที่นำมาต้มจนเดือดเป็นคำศัพท์แสดงภูมิปัญญาของชาวญี่ปุ่นที่นิยมต้มน้ำดื่มเดือดที่ตั้งทิ้งไว้จนอุณหภูมิลดเหลือประมาณ 50 องศาแล้วดื่มโดยเชื่อว่าดีต่อสุขภาพ ผู้แปลจึงแปลโดยการสรุปความจากคำอธิบายได้ว่า “น้ำอุ่นดื่มสุก”

อย่างไรก็ตาม คำว่าน้ำอุ่นดื่มสุก แม้จะเป็นคำที่กระชับและพยายามรักษาความหมายดั้งเดิมของภาษาต้นทาง แต่ผู้รับสารอาจไม่ทราบว่าเป็นน้ำดื่มที่ดีต่อสุขภาพเนื่องจากไม่มีพื้นฐานความเข้าใจในวัฒนธรรมดังกล่าวของ ญี่ปุ่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ พรธณี ภาระโกชน (2555) ที่ศึกษาเรื่องกลวิธีและปัญหาที่พบในการแปล คำศัพท์ภาษาอังกฤษที่สื่อความหมายถึงวัฒนธรรมญี่ปุ่น พบว่าการใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษเพื่อสื่อความ หมายถึงวัฒนธรรมญี่ปุ่นทำให้ความหมายบางส่วนรวมถึงความหมายโดยนัยที่แฝงอยู่ในคำศัพท์ขาดหายไป ผู้วิจัยจึงมีความคิดเห็นว่าการเพิ่มเชิงอรรถหรือวงเล็บเพื่อเสริมความเข้าใจ รวมถึงอาจต้องมีจัดการ ประชุมผู้เชี่ยวชาญหากต้องแปลตำราเกี่ยวกับความรู้ทางการแพทย์เพื่อหาฉันทามติสำหรับคำแปลที่เหมาะสม และมีการปรับบริบททางวัฒนธรรมตามที่งานวิจัยของ Nakamura et al. (2019) ได้มีการตั้งข้อสังเกตไว้

ในภาษาญี่ปุ่นมีกลุ่มคำเลียนเสียง-เลียนสภาพสำหรับบรรยายลักษณะท่าทางหรือความรู้สึกเจ็บป่วย ของมนุษย์ เช่น ときどきする แสดงเสียงหัวใจเต้นตุกติก ในขณะที่ภาษาไทยก็มีคำศัพท์หรือคำเลียนเสียง เพื่อแสดงสภาพร่างกายเช่นกันแม้จะไม่มากเท่าในภาษาญี่ปุ่น ตัวอย่างเช่น ท้องร้องโครกคราก อย่างไรก็ตาม พบว่าในภาษาไทยไม่มีคำเลียนสภาพเหมือนในภาษาญี่ปุ่น เช่น よたよたする ที่แสดงสภาพการเดิน กระย่องกระแย่งของผู้สูงอายุ โดยคำว่า กระย่องกระแย่ง ในภาษาญี่ปุ่นจัดเป็นคำเลียนสภาพเนื่องจากมีความหมายแสดงสภาพของร่างกายคือ “ไม่แข็งแรงทำให้เดินไม่ถนัด” ดังนั้น การแปลคำเลียนเสียง-เลียน สภาพจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยผู้วิจัยจึงมักใช้การเทียบกับสำนวนที่คนไทยนิยมใช้ เช่น คำว่า ぶすぶすする อาการคันเหมือนมีแมลงไต่บนผิว สามารถแปลโดยใช้คำที่คนไทยนิยมใช้กับอาการแบบนี้ได้ว่า “คันยุบยิบ”

คำศัพท์ที่มาจากภาษาต่างประเทศแต่มีความหมายต่างจากคำในภาษาเดิม ในงานวิจัยนี้พบมากใน หมวดของอุปกรณ์การแพทย์/อุปกรณ์ที่ใช้ดูแลร่างกาย เช่น คำว่า リネン มาจากภาษาอังกฤษคำว่า Linen แปลตรงตัวว่า “ผ้าลินิน” แต่ความหมายในงานบริบาลผู้สูงอายุ หมายถึง ปลอกหมอน ผ้าปูเตียง หรือผ้าห่ม ของผู้สูงอายุในสถานพยาบาล ผู้วิจัยจึงแปลโดยการใช้คำที่เป็นที่นิยมใช้ในภาษาไทย คือ “ชุดเครื่องนอน” ซึ่งหากแปลตรงตัวอาจทำให้เข้าใจผิดได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมเกียรติ เขวงกิจวงษ์ (2549) และ งานวิจัยของ Huang et al. (2023) ที่กล่าวว่าคำศัพท์เฉพาะทางด้านการบริบาลในญี่ปุ่นครอบคลุมหลาย สาขาวิชา ทั้งการแพทย์ จิตวิทยา สังคมวิทยาและกฎหมาย ซึ่งแตกต่างจากภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น “barrier-free” (バリアフリー), “day service” (デイサービス), “heat shock” (ヒートショック) แม้เป็นคำยืมจากภาษาอังกฤษที่คนญี่ปุ่นเข้าใจ แต่ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาที่สองอาจไม่เข้าใจหรือใช้ผิด

8. ข้อเสนอแนะ

ปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยี AI มาใช้ในวงการแปลรวมถึงธุรกิจการแปลอย่างแพร่หลาย งานวิจัยครั้งต่อไปจึงควรศึกษาขีดจำกัดของ AI ว่าสามารถแปลคำศัพท์เฉพาะทาง 専門用語 เช่น คำศัพท์เฉพาะทาง การแพทย์หรือคำศัพท์ประเภท 多義語 ที่มีหลายความหมายได้มากน้อยเพียงใด โดยข้อมูลของงานวิจัยอาจ เป็นประโยชน์ในการพัฒนาเทคโนโลยี AI สำหรับงานแปลในอนาคต โดยเฉพาะการแปลเอกสารปริมาณมากใน ระยะเวลาที่จำกัด เป็นต้น

รายการอ้างอิง

- ณัฐศรีณย์ บำรุงศรี และ จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ. (2559). การศึกษาการแปลคำศัพท์โลจิสติกส์จากภาษาอังกฤษสู่ภาษาไทยและภาษาจีน. *วารสารวิชาการภาษาและวัฒนธรรมจีน*, 8(1), 297-311.
- พรรณณี ภาระโกชน. (2555). การแปลคำศัพท์ทางวัฒนธรรมในนวนิยายเรื่อง “Memoirs of a Geisha”. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 31(1), 5-17.
- วิรัช เกษมทรัพย์. (2565, 28 มิถุนายน). *ไทยพร้อมหรือไม่กับการก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์*. กองบริหารงานทั่วไปมหาวิทยาลัยมหิดล. <https://op.mahidol.ac.th/ga/posttoday-22-2/>
- สุพรรณณี อาศัยราช และ ทรงพล ศุขสุเมฆ. (2564). กลวิธีการแปลบทความด้านสุขภาพจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษของนักศึกษาสาขาวิชาภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร. *การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 11 ด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ การจัดการและศิลปะ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2564* (น. 63-73). มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สมเกียรติ เขวงกิจจวนิช. (2559). *แปลญี่ปุ่น-ไทยเบื้องต้น* (ฉบับปรับปรุง). สำนักพิมพ์ภาษาและวัฒนธรรมสมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).
- อธิชา งามศรี. (2560). *กลวิธีการแปลคำและวลีทางวัฒนธรรมที่พบในบทแปลจากภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษกรณีศึกษาหนังสือเรื่อง “ครูบ้านนอก” โดย คำหมาน คนไค* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Huang, H., Muto, H., & Kanamaru, T. (2023). An attempt to measure the familiarity of specialized Japanese in the nursing care field. *Asia Pacific Journal of Corpus Research*, 4(2), 57–74.
- Nakamura-Thomas, H., Morikawa, M., Moriyama, Y., Shiroya, T., Kyougoku, M., Razik, K., & Malley, J. (2019). Japanese translation and cross-cultural validation of the Adult Social Care Outcomes Toolkit (ASCOT) in Japanese social service users. *Health and Quality of Life Outcomes*, 17(1), 1-16. <https://doi.org/10.1186/s12955-019-1128-7>

การทูตเศรษฐกิจและความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม :
กรณีศึกษาการลงทุนของญี่ปุ่นและจีนในประเทศไทย
Economic Diplomacy and Third-Party Market Cooperation:
A Case Study of Japan–China Collaboration in Thailand

พรภวิชัย หล้าพีระกุล¹
Pornpawis Lhapeerakul¹
วีรภัทร พุทธสวัสดิ์¹
Weerapat Putthasawat¹

¹ สำนักวิชาจีนวิทยา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
¹ School of Sinology, Mae Fah Luang University

Corresponding Author:

Pornpawis Lhapeerakul
Chinese Studies Section, School of Sinology, Mae Fah Luang University
333 Moo.1 Tasud, Muang, Chiangrai, 57100, Thailand
Email: pornpawis.lha@mfu.ac.th

Received: April 13, 2025

Revised: July 23, 2025

Accepted: September 15, 2025

การทูตเศรษฐกิจและความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม : กรณีศึกษาการลงทุนของญี่ปุ่นและจีนในประเทศไทย

บทคัดย่อ

แม้จีนและญี่ปุ่นจะมีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง แต่ข้อจำกัดด้านความสัมพันธ์ทางการเมืองและภูมิรัฐศาสตร์ยังคงเป็นอุปสรรคต่อการลงทุนโดยตรงระหว่างกัน ส่งผลให้แนวคิด “ความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม” (Third-party Market Cooperation : TMC) กลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างกัน โดยงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการลงทุนของทั้งสองประเทศในประเทศไทยภายใต้กรอบ TMC โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาชี้ว่า จีนและญี่ปุ่นมีแนวทางการลงทุนที่ต่างกันอย่างชัดเจน โดยที่ญี่ปุ่นเน้นการลงทุนในภาคการผลิตโดยคำนึงถึงมาตรฐานและคุณภาพ ขณะที่จีนให้ความสำคัญกับโครงสร้างพื้นฐานและความรวดเร็วในการดำเนินงาน แม้ความร่วมมือในไทยจะยังไม่เข้ารูปแบบ TMC อย่างเต็มตัว แต่ถือเป็น “ความร่วมมือแฝงการแข่งขัน” ซึ่งต่างฝ่ายมีบทบาทและกลยุทธ์เฉพาะตน ประเทศไทยเป็นเป้าหมายสำคัญเนื่องจากทำเลที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์ โครงสร้างพื้นฐาน และนโยบายภาครัฐที่เอื้อต่อการลงทุน ข้อเสนอแนะคือการส่งเสริมบทบาทของไทยในฐานะพื้นที่ความร่วมมือ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจและการเชื่อมโยงระดับภูมิภาคอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ความร่วมมือระหว่างประเทศ, การลงทุน, จีนและญี่ปุ่น, ตลาดประเทศที่สาม, ประเทศไทย

Economic Diplomacy and Third-Party Market Cooperation: A Case Study of Japan–China Collaboration in Thailand

Abstract

Despite their strong economic potential, China and Japan face persistent obstacles to direct investment due to complex political relations and geopolitical tensions. As a result, the concept of Third-party Market Cooperation (TMC) has emerged as a strategic mechanism for promoting economic collaboration through joint investments in third countries. This study aims to analyze the investment patterns of China and Japan in Thailand within the TMC framework, employing a qualitative research methodology based on document analysis.

The findings reveal clear differences in investment approaches: Japan focuses on manufacturing, particularly in the automotive and electronics sectors, emphasizing standards and quality, while China prioritizes infrastructure projects such as high-speed rail and ports, leveraging cost advantages and implementation speed. Although current investment in Thailand does not yet fully reflect formal TMC cooperation, it can be characterized as “competitive cooperation,” with China driving investment under the Belt and Road Initiative (BRI), and Japan emphasizing trilateral investment based on high standards. Thailand’s strategic location, supportive infrastructure, and investment-friendly policies make it an attractive destination. The study suggests that enhanced TMC engagement could generate long-term benefits for Thailand, including improved economic competitiveness, job creation, reduced logistics costs, and stronger regional connectivity in Southeast Asia.

Keywords: international cooperation, investment, China-Japan, the third market, Thailand

1. บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นในเชิงประวัติศาสตร์มีลักษณะผันผวนและเต็มไปด้วยความขัดแย้ง โดยเฉพาะกรณี “เหตุการณ์สังหารหมู่ที่นานกิง”¹ ในปี ค.ศ. 1937 ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศเสื่อมถอยลงอย่างรุนแรง (Ezra, 2019) บาดแผลทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวส่งผลต่อทัศนคติของประชาชนทั้งสองประเทศ และยังสะท้อนออกมาในเชิงนโยบายระหว่างรัฐ ซึ่งนำไปสู่การหลีกเลี่ยงการพึ่งพาซึ่งกันและกันในหลายมิติ ทั้งด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ญี่ปุ่นจึงหันมาให้ความสำคัญกับการขยายการลงทุนไปยังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาอย่างไทย อินโดนีเซีย และเวียดนาม การลงทุนของญี่ปุ่นในไทยมีบทบาทสำคัญในการผลักดันการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะผ่านโครงการเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program: ESB)² ซึ่งต่อมา ในปี ค.ศ. 2015 ได้พัฒนาขึ้นเป็นโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) (Zhao, 2018; Wei & Tang, 2024)

ในทางกลับกัน จีนในยุคหลังการเปิดประเทศภายใต้นโยบาย “Belt and Road Initiative (BRI)” ได้ใช้กลยุทธ์การลงทุนเชิงรุกในประเทศกำลังพัฒนา โดยเน้นการระดมทุน เทคโนโลยี และการสร้างโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ อาทิ ระบบรถไฟความเร็วสูง ท่าเรือ นิคมอุตสาหกรรม และโครงสร้างด้านพลังงาน ซึ่งสามารถให้ต้นทุนต่ำและดำเนินการได้รวดเร็ว ส่งผลให้จีนขยายบทบาททางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างกว้างขวาง รวมถึงประเทศไทย ลาว และกัมพูชา (กรมการขนส่งทางราง, 2566; Zhao, 2018) และยังสามารถนำมาซึ่งปัญหาหนี้เสีย (Debt Trap Diplomacy) ที่เกิดจากการลงทุนของจีน กรณีประเทศลาว ในความร่วมมือรถไฟความเร็วสูงจีน-ลาว (Himmer & Rod, 2022) การเปลี่ยนแปลงเชิงยุทธศาสตร์ครั้งสำคัญเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 2018 เมื่อผู้นำญี่ปุ่นขณะนั้นคือ นายชินโซ อาเบะ ได้เดินทางเยือนจีนอย่างเป็นทางการ ได้นำไปสู่การลงทุนในบันทึกความเข้าใจว่าด้วย “ความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม (Third-party Market Cooperation: TMC)” ระหว่างจีนและญี่ปุ่น (Jin, 2021) ถือเป็นจุดเปลี่ยนของความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนจากการแข่งขันโดยตรง สู่การพยายามสร้างกลไกความร่วมมือใหม่ระหว่างสองประเทศ โดยเฉพาะในบริบทของประเทศที่สาม เช่น ประเทศไทย

¹ เหตุการณ์สังหารหมู่นานกิง เกิดขึ้นหลังกองทัพญี่ปุ่นบุกยึดเมืองนานกิง (เมืองหลวงของจีนในขณะนั้น) ระหว่างสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ 2 ก่อนจะปลดอาวุธทหารจีนเพื่อจับเป็นเชลย และเข่นฆ่าด้วยวิธีต่าง ๆ จนมีผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์นี้ราว 300,000 คน และมีการขนานนามว่า “การข่มขืนนานกิง” ถึงแม้ว่าเหตุการณ์นี้จะผ่านมานานแล้ว แต่ยังคงสะท้อนให้เห็นถึงความเลวร้ายของสงคราม ความป่าเถื่อนของเพื่อนมนุษย์ และความเกลียดชังที่มีต่อคนต่างเชื้อชาติได้เป็นอย่างดี

² โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program : ESB) ซึ่งเป็นการพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรมในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดได้แก่ จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อเป็นการกระจายกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมออกสู่ภูมิภาคเพื่อลดความแออัดและการกระจุกตัวของเขตอุตสาหกรรมในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง และผลักดันให้เกิดการพัฒนาฐานเศรษฐกิจ และฐานการผลิตอุตสาหกรรมแห่งใหม่ของประเทศ ปัจจุบันคือพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก หรือ Eastern Economic Corridor: EEC

อย่างไรก็ดี แม้ทั้งจีนและญี่ปุ่นจะมีเป้าหมายร่วมในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจและการเชื่อมโยงระหว่างภูมิภาค แต่ลักษณะการลงทุนของทั้งสองประเทศในประเทศไทยกลับแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยญี่ปุ่นยังคงเน้นการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมการผลิต เช่น ยานยนต์และอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อใช้ไทยเป็นฐานการผลิตระดับโลก ขณะที่จีนให้ความสำคัญกับการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน พลังงาน และการค้า เช่น โครงการรถไฟความเร็วสูงและท่าเรือในพื้นที่ EEC (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2561; สถาบันการขนส่ง, 2562; รัฐบาลไทย, 2567) ข้อมูลจากกรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ (อ้างอิงใน TNN, 2567) ระบุว่า ในไตรมาสแรกของปี ค.ศ. 2024 ญี่ปุ่นยังคงเป็นนักลงทุนต่างชาติอันดับหนึ่งในประเทศไทย ด้วยมูลค่ารวม 19,006 ล้านบาท ขณะที่จีนอยู่ในอันดับที่สี่ด้วยมูลค่า 2,886 ล้านบาท อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการลงทุนเฉพาะในพื้นที่ EEC จะพบว่าจีนมีการลงทุนเกือบจะเท่ากับญี่ปุ่น โดยมีมูลค่าการลงทุน 924 ล้านบาท เทียบกับญี่ปุ่นที่ 995 ล้านบาท ภาพรวมความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจของจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยจึงสะท้อนลักษณะของ “การแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ภายใต้กรอบความร่วมมือ (Strategic competition under cooperative frameworks)” กล่าวคือ แม้ทั้งสองประเทศจะมีโอกาสในการร่วมมือกันในบางโครงการ เช่น รถไฟความเร็วสูงเชื่อมสนามบิน แต่ก็ยังคงมีการแข่งขันในเชิงผลประโยชน์ เทคโนโลยี และวิสัยทัศน์การพัฒนา นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยท้าทายร่วมกัน เช่น กฎระเบียบภาครัฐของไทยที่ซับซ้อน ความไม่แน่นอนด้านเศรษฐกิจและการเมืองภายในประเทศ

จากบริบทดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมีความสำคัญในการวิเคราะห์ลักษณะความร่วมมือและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างจีนกับญี่ปุ่นภายใต้กรอบแนวคิด TMC โดยมุ่งศึกษาว่าเหตุใดประเทศไทยจึงกลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่ทั้งสองประเทศเลือกเข้ามาลงทุนร่วมกัน รวมถึงการประเมินผลกระทบเชิงเศรษฐกิจ โอกาสและความท้าทายที่ประเทศไทยจะได้รับจากความร่วมมือนี้ ซึ่งผลการศึกษาไม่เพียงแต่จะมีคุณค่าต่อการกำหนดนโยบายภาครัฐในการส่งเสริมการลงทุนและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเท่านั้น แต่ยังช่วยภาคเอกชนในการตัดสินใจทางธุรกิจ ประเมินความเสี่ยง และวางแผนกลยุทธ์อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการด้วยกันคือ

2.1 วิเคราะห์ลักษณะความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการลงทุนระหว่างจีนกับญี่ปุ่นภายใต้แนวคิดความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม (Third-party Market Cooperation: TMC) โดยมุ่งเน้นกรณีศึกษาประเทศไทย

2.2 ศึกษาปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ที่ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศเป้าหมายในการร่วมลงทุนระหว่างจีนและญี่ปุ่น และเปรียบเทียบแนวทางการลงทุนของทั้งสองประเทศในบริบทของความร่วมมือและการแข่งขัน

2.3 ประเมินแนวโน้ม ผลกระทบ และประโยชน์ที่ประเทศไทยจะได้รับจากความร่วมมือจีน–ญี่ปุ่นในโครงการลงทุนร่วมในฐานะประเทศที่สาม

3. การทบทวนวรรณกรรม

3.1 แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.1.1 ความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม (Third-party Market Cooperation: TMC): แนวคิดพัฒนาการ และข้อถกเถียงเชิงนโยบายระหว่างประเทศ

แนวคิดเรื่อง “ความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม (Third-party Market Cooperation: TMC)” ได้รับความสนใจมากขึ้นในฐานะรูปแบบใหม่ของการร่วมมือระหว่างประเทศ เป็นแนวคิดเชิงนโยบายระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นจากความพยายามในการส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างสองประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่มีศักยภาพทางด้านเทคโนโลยีและเงินทุนในเอเชีย เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ กับประเทศที่กำลังพัฒนาที่มีทรัพยากรและความต้องการการลงทุนจากต่างประเทศในการพัฒนาประเทศของตน (Zhang, 2025) TMC ได้ถูกให้ความสำคัญในปัจจุบันเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะภายใต้บริบทของยุทธศาสตร์ “หนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (Belt and Road Initiative: BRI)” ของจีน ซึ่งเน้นการระดมทรัพยากรจากหลายฝ่ายเพื่อดำเนินโครงการในประเทศที่สาม อาทิ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แอฟริกา หรือภูมิภาค CLMV ที่มีความต้องการในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเศรษฐกิจ (Zhang, 2025; Zheng, 2019)

Zhang (2025) อธิบายว่า TMC เป็นเครื่องมือทางการทูตเศรษฐกิจ (Economic Diplomacy) ที่ช่วยเชื่อมโยงประเทศผู้พัฒนา (เช่น ญี่ปุ่นหรือยุโรป) กับจีน ในการร่วมกันดำเนินโครงการในประเทศที่สาม ซึ่งเปรียบเสมือนเวทีใหม่ของ “การรวมกำลังการผลิต” เข้ากับ “เทคโนโลยีขั้นสูง” เพื่อบรรลุผลประโยชน์ร่วมกัน ขณะที่ Zheng (2019) ย้ำว่าความร่วมมือในลักษณะนี้มีใช้เพียงกลยุทธ์ด้านการค้าเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางใหม่ในการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่สะท้อนพลังของ “การบริหารความเสี่ยงร่วม” และ “การระดมทุนข้ามชาติ”

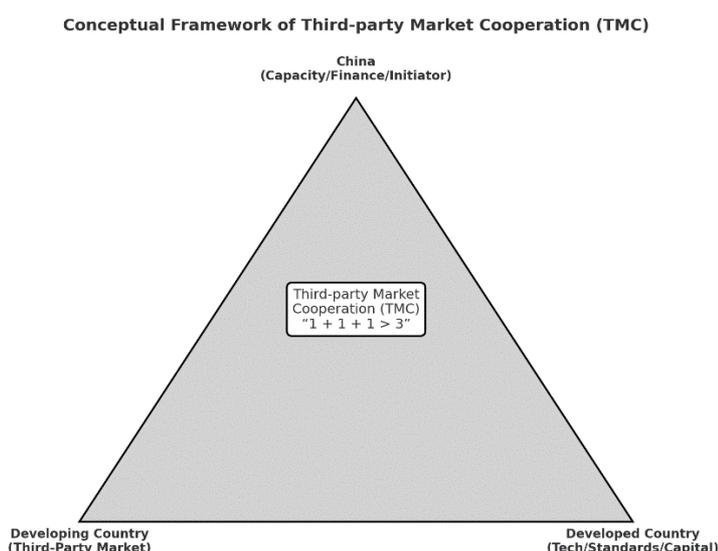
Jin (2021) ได้ทำการวิเคราะห์ TMC ผ่านกรอบของผลกระทบเชิงเสริม (Synergistic Effects) ที่เกิดจากความร่วมมือของสามฝ่าย โดยชี้ว่าโมเดลนี้ส่งผลในลักษณะ “ $1 + 1 + 1 > 3$ ” กล่าวคือ ผลลัพธ์ที่เกิดจากความร่วมมือจะสูงกว่าผลรวมของการดำเนินงานโดยลำพังของแต่ละฝ่าย โดยเฉพาะในด้านการปรับโครงสร้างการผลิตระดับภูมิภาค ความเชื่อมั่นทางการเมืองระหว่างประเทศ และการรวมกลุ่มเศรษฐกิจในเอเชียแปซิฟิก แต่เมื่อพิจารณาในระดับมหภาคและจุลภาค Xiong (2022) ได้ขยายมุมมองเพิ่มเติมว่า ความร่วมมือในตลาดประเทศที่สามช่วยส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติพลังงาน สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี รวมถึงเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของภาคธุรกิจและลดความเสี่ยงทางการเมือง โดยเฉพาะการสร้าง “ข้อได้เปรียบทางเทคโนโลยีร่วม” ระหว่างบริษัทต่างชาติและท้องถิ่น

อย่างไรก็ดี ประเด็นถกเถียงสำคัญคือ “ความแตกต่างด้านมุมมองเชิงยุทธศาสตร์” ของประเทศที่ร่วมมือ โดย Zhu (2020) วิเคราะห์กรณีจีน-ญี่ปุ่นว่า จีนถือว่า TMC เป็นส่วนหนึ่งของ BRI อย่างเป็นทางการ และคาดหวังให้พันธมิตรยอมรับกรอบยุทธศาสตร์ดังกล่าว ขณะที่ญี่ปุ่นกลับมองว่าเป็นความร่วมมือเฉพาะกิจ โดยแยกออกจากกรอบ BRI และเน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนเป็นหลัก ความแตกต่างนี้อาจนำไปสู่ข้อขัดแย้งเชิงโครงสร้างในการวางแผนและดำเนินโครงการร่วม โดยการศึกษาของ Mathieu (2019) เสนอการ

วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อ TMC ว่าแม้จะมีข้อตกลงความร่วมมือจำนวนมากระหว่างจีนกับประเทศพัฒนาแล้ว แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่า 1) โอกาสที่แท้จริงของบริษัทต่างชาติในการเข้าถึงโครงการยังจำกัด 2) ข้อตกลงจำนวนมากยังขาดความชัดเจนในด้านสิทธิประโยชน์ และ 3) ความพยายามของประเทศพัฒนาแล้วในการยกระดับมาตรฐานโครงการจีนยังไม่สามารถสร้างแรงกดดันที่มีผลได้อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ Yan (2023) ได้จัดระเบียบเชิงโครงสร้างของ TMC ว่าเป็น “สามเหลี่ยมแห่งผลประโยชน์” ที่ประกอบด้วยจีน (ผู้ลงทุนหลัก) ประเทศพัฒนาแล้ว (ผู้มีเทคโนโลยีขั้นสูง) และประเทศที่สาม (ผู้รับการพัฒนา) โดยชี้ว่าเป้าหมายของกรอบแนวคิดนี้อยู่ที่การสร้างเชื่อมโยงระดับลึกผ่านการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน พลังงาน เทคโนโลยี และการเงิน ซึ่งจะนำไปสู่การแบ่งปันรายได้และการบริหารความเสี่ยงอย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว ในเชิงกรณีศึกษา Yao (2024) วิเคราะห์ความร่วมมือจีน–ยุโรปในแอฟริกา และเสนอว่า โมเดล TMC ประสบผลสำเร็จเมื่อภาครัฐมีบทบาทเชิงรุกในการออกแบบกลไกสนับสนุน เช่น กองทุนสนับสนุน ความคุ้มครองความเสี่ยง และการประสานกับองค์กรเอกชนในประเทศที่สาม ความสำเร็จดังกล่าวยังขึ้นอยู่กับกำหนดยุทธศาสตร์ร่วม ความไว้วางใจ และกลไกติดตามที่เน้นความยั่งยืน

โดยสรุป การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความร่วมมือในตลาดประเทศที่สามชี้ให้เห็นว่า แม้โมเดลนี้มีศักยภาพในการยกระดับความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ แต่ยังมีข้อจำกัดจากความแตกต่างด้านมุมมองของประเทศที่เกี่ยวข้อง รวมถึงโครงสร้างเชิงอำนาจที่ไม่สมดุล อย่างไรก็ตาม กรอบแนวคิดนี้ยังสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์กรณีศึกษาเฉพาะ เช่น ความร่วมมือจีน–ญี่ปุ่นในประเทศไทย ซึ่งทำให้ประเทศไทยมีสถานะเป็น “ประเทศที่สามเชิงยุทธศาสตร์” ที่สำคัญในสมการความสัมพันธ์ระดับภูมิภาค โดยกรอบแนวคิดนี้สามารถสรุปและอธิบายได้ดังรูปภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม
(Conceptual Framework: Third-party Market Cooperation: TMC)

ที่มา : วิเคราะห์โดยผู้วิจัย

แผนภาพที่แสดงด้านบนนี้ ได้อธิบายกรอบแนวคิดเชิงโครงสร้างสามเหลี่ยมที่สะท้อนความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม (Third-party Market Cooperation: TMC) ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก 3 ฝ่าย ดังนี้ 1) จุดยอดสามเหลี่ยมคือ จีน ทำหน้าที่เป็นผู้ริเริ่ม (Initiator) มีบทบาทสำคัญด้านทุน กำลังการผลิต และการผลักดันนโยบายโดยใช้กลไก BRI เป็นเครื่องมือหลักในการดำเนินความร่วมมือระหว่างประเทศ 2) มุมซ้ายคือ ประเทศกำลังพัฒนา (Developing Country or Third-Party Market) ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายของการลงทุน มีทรัพยากร กำลังคน หรือความต้องการการพัฒนา มีบทบาทเป็น “พื้นที่ปฏิบัติการร่วม” (Platform for Implementation) 3) มุมขวาคือ ประเทศที่พัฒนาแล้ว (Developed Country or Partner Country) ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ สหภาพยุโรป ออสเตรเลีย ฯลฯ ให้การสนับสนุนด้านเทคโนโลยี มาตรฐาน ระบบการเงิน และการจัดการ มีความสามารถในการยกระดับคุณภาพและความยั่งยืนของโครงการร่วม และ 4) ตรงกลางคือ กลไกหลัก (Core Mechanism) ซึ่งเป็นในรูปแบบของ “1 + 1 + 1 > 3” กล่าวคือ ความร่วมมือเชิงสามฝ่ายนี้ก่อให้เกิด “ผลกระทบเชิงเสริม” (Synergistic Effects) ไม่เพียงแต่แบ่งปันความเสี่ยงและผลตอบแทน แต่ยังส่งเสริมการบูรณาการเชิงโครงสร้างระหว่างประเทศ สร้างความร่วมมือข้ามพรมแดนที่เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน

กรอบแนวคิดนี้เป็นกรอบวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์ เพื่อที่จะใช้ประเมินบทบาทของแต่ละฝ่ายและความสัมพันธ์ในเชิงปฏิบัติ สามารถใช้วิเคราะห์กรณีศึกษาเฉพาะ เช่น โครงการในไทย แอฟริกา CLMV ฯลฯ ได้ ทั้งนี้ยังสามารถรองรับข้อถกเถียงเกี่ยวกับการลงทุนของจีนในประเทศต่าง ๆ ผ่านนโยบาย BRI เช่น ความแตกต่างด้านมุมมองของประเทศพัฒนาแล้วต่อ BRI หรือข้อจำกัดด้านการมีส่วนร่วมของบริษัทต่างชาติภายใต้แนวคิดความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม

3.1.2 สภาพการณ์การลงทุนของจีนและญี่ปุ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และไทย

พัฒนาการของความร่วมมือและการแข่งขันระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เริ่มตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 20 โดยความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นในเชิงเศรษฐกิจนั้นมิพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งทั้งสองประเทศต่างใช้ยุทธศาสตร์การลงทุนโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างอิทธิพลของตนในภูมิภาคนี้ Zhao (2018) ชี้ว่า จีนมุ่งเป้าไปที่เป้าหมายเชิงภูมิรัฐศาสตร์ และเศรษฐกิจผ่านโครงการ Belt and Road Initiative (BRI) และธนาคาร AIIB (Asian Infrastructure Investment Bank) ในขณะที่ญี่ปุ่นเน้นมาตรฐานคุณภาพสูงและการถ่ายทอดเทคโนโลยีผ่าน Partnership for Quality Infrastructure (PQI) และธนาคาร ADB (Asian Development Bank) ซึ่งส่งผลให้เกิดการแข่งขันอย่างเข้มข้นในโครงการโครงสร้างพื้นฐาน เช่น โครงการรถไฟความเร็วสูงจากการ์ตา-บันดุง และ ไทย-ลาว และการศึกษาของ Tarumi (2022) มองว่าแม้ญี่ปุ่นและจีนจะมีประวัติความขัดแย้ง แต่ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจระหว่างสองประเทศยังคงแน่นแฟ้น ผ่านการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยว และความช่วยเหลือในช่วงภัยพิบัติและโรคระบาด เช่น การแลกเปลี่ยนเวชภัณฑ์และการส่งมอบหน้ากากอนามัยที่กลายเป็นสัญลักษณ์เชิงวัฒนธรรมระหว่างประเทศในช่วง COVID-19

ในขณะเดียวกัน Lin (2023) และ Wang (2024) ได้วิเคราะห์การแข่งขันทางเศรษฐกิจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในด้านการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมรถไฟความเร็วสูง และชี้ให้เห็นถึงการแพร่กระจายของแนวทางการใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือทางการเมือง (Economic Statecraft) ระหว่างสองประเทศ ซึ่งมีผลกระทบต่อโครงสร้างการค้าและความร่วมมือด้านการพัฒนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซินดนัย อธิระพันธ์พิเชษฐ์, 2561) โดยได้แยกออกเป็น 3 ประเด็นสำคัญคือ 1) เป็นการแพร่กระจายของแนวทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือทางการเมือง โดยที่จีนได้ใช้โครงการ BRI เป็นเครื่องมือหลักในการส่งออกมาตรฐานการพัฒนาและโครงสร้างพื้นฐานไปยังต่างประเทศ ซึ่งกระตุ้นให้ญี่ปุ่นตอบโต้ด้วยการเปิดตัวโครงการ Partnership for Quality Infrastructure (PQI) เพื่อรักษาความเป็นผู้นำในด้านนี้ 2) เป็นการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองของญี่ปุ่น ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะ ญี่ปุ่นได้เพิ่มบทบาทของรัฐในการส่งออกโครงการโครงสร้างพื้นฐาน โดยมีการรวมศูนย์อำนาจภายในสำนักงานนายกรัฐมนตรีและปรับปรุงการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขันกับจีน และ 3) ส่งผลกระทบต่อประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยที่การแข่งขันที่เพิ่มขึ้นระหว่างจีนและญี่ปุ่นอาจเปิดโอกาสให้ประเทศในภูมิภาคมีทางเลือกมากขึ้นในการเลือกผู้ให้บริการโครงสร้างพื้นฐานและบริการต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม หากการแข่งขันนี้ยังคงดำเนินต่อไปในระยะยาว ประเทศเหล่านี้จะต้องเผชิญกับการพึ่งพาเทคโนโลยีและการเงินจากมหาอำนาจทั้งสอง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความเป็นอิสระและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของตน

อย่างไรก็ดี บทความของ Wang (2022) และ Wei & Tang (2024) ระบุว่า ความแตกต่างเชิงเป้าหมายระหว่างจีนที่เน้นภูมิเศรษฐศาสตร์ (Geo-economic) กับญี่ปุ่นที่เน้นลัทธิพาณิชย์นิยม (Mercantilism) ทำให้การแข่งขันไม่รุนแรงถึงขั้นเผชิญหน้าโดยตรง และยังเปิดโอกาสให้ทั้งสองประเทศมีแนวโน้มที่จะร่วมมือกันในบางกรณี โดยเฉพาะในประเทศที่สามอย่างไทย ซึ่งมีโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมและตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ของภูมิภาค โดยเครื่องมือสำคัญที่สะท้อนยุทธศาสตร์ของจีนในระดับสถาบัน คือการก่อตั้งธนาคาร AIIB ซึ่ง José Miguel Alonso-Trabanco (2019) และบทความ “The Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB): Financial Vector of China’s Geopolitical Interests?” ได้ชี้ว่า AIIB ไม่ได้มีเพียงเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการเงินโครงการโครงสร้างพื้นฐานเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการเพิ่มอิทธิพลของจีนในระดับภูมิภาคและลดบทบาทของสถาบันตะวันตก เช่น ธนาคารโลกหรือ ADB ความร่วมมือเชิงสถาบันระหว่าง AIIB กับ ADB จึงถูกมองว่าเป็น “พื้นที่ปลอดภัย” สำหรับจีนและญี่ปุ่นในการสร้างสมดุลทางภูมิรัฐศาสตร์ โดยไม่จำเป็นต้องเผชิญหน้าทางการเมืองโดยตรง

สำหรับประเทศไทยนั้น ญี่ปุ่นถือได้ว่าเป็นนักลงทุนรายสำคัญในประเทศไทยมาอย่างยาวนาน โดยเน้นหนักในภาคการผลิตและอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง Xiao (2018) และ Harwit (2013) ต่างชี้ว่าการลงทุนของญี่ปุ่นมีความโดดเด่นในการถ่ายทอดเทคโนโลยี ส่งเสริมการจ้างงาน และสอดคล้องกับบริบทการพัฒนาของไทย โดย Ichikawa et al. (1991) วิเคราะห์ว่าญี่ปุ่นเป็นผู้เล่นหลักที่มีบทบาทในการยกระดับเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะในพื้นที่เขตเมืองและภาคอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานที่มีทักษะ แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การกระจุกตัวของการลงทุนในเขตเมืองอาจไม่ได้ช่วยลดความเหลื่อมล้ำในชนบทได้ และยังขาดการ

ประเมินผลกระทบระยะยาวด้านโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม ซึ่ง Ichikawa เสนอให้มีการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างแนวทางการพัฒนาแบบประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrializing Country: NIC) กับประเทศเกษตรอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Agro-Industrializing Country: NAIC) เพื่อหาทิศทางที่เหมาะสมกับบริบทของไทย

ในทางกลับกัน การลงทุนของจีนในประเทศไทยมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องหลังจากนโยบาย “สี่การปฏิรูปสมัยใหม่” ของเติ้ง เสี่ยวผิง ซึ่งมุ่งผลักดันให้นักลงทุนจีนออกไปลงทุนในต่างประเทศ โดยการศึกษาของ Suvakunta (2015) ชี้ว่า แรงจูงใจของจีนคือการเข้าถึงตลาดและทรัพยากร ขณะที่ประเทศไทยมีจุดแข็งด้านภูมิศาสตร์และโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการกระจายสินค้าไปยังอาเซียน เช่นเดียวกับ He (2020) ที่ได้เน้นถึงความจำเป็นที่จีนต้องเพิ่มประสิทธิภาพในด้านการเมือง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม เพื่อแข่งขันกับญี่ปุ่นอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในตลาดที่มีศักยภาพสูงของไทย และตั้งแต่ปี ค.ศ. 2018 เป็นต้นมา ประเทศไทยในฐานะประเทศที่สามภายใต้ TMC (ประเทศตลาดของจีนและญี่ปุ่น) ถึงแม้ความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นจะถูกวิเคราะห์ในบริบทของอาเซียนโดยรวม แต่ยังมีข้อจำกัดในงานวิจัยเกี่ยวกับ “บทบาทเฉพาะของประเทศไทย” ในฐานะประเทศเป้าหมายที่ทั้งจีนและญี่ปุ่นร่วมลงทุน โดยเฉพาะในกรอบแนวคิด TMC ซึ่ง Takeuchi (2014) ระบุว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ยังไม่วิเคราะห์เชิงลึกถึงปัจจัยที่ทำให้ไทยกลายเป็นพื้นที่นำร่องของความร่วมมือรูปแบบใหม่นี้ ทั้งในด้านนโยบายภาครัฐ ระบบกฎหมาย สิ่งจูงใจทางเศรษฐกิจ และทรัพยากรเชิงพื้นที่และแน่นอนว่าการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยเฉพาะของไทยที่เอื้อต่อการเป็น “ประเทศที่สาม” ในความร่วมมือ TMC นั้นยังมีความจำเป็นอย่างมาก เพื่อที่จะสามารถเห็นถึงสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประเทศไทยที่เป็นประเทศที่รับการลงทุน จำเป็นที่จะต้องมีการประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในระยะยาวจากโครงการร่วมทุนของจีนและญี่ปุ่นในไทย รวมไปถึงการเปรียบเทียบผลกระทบของแนวทางการลงทุนแบบญี่ปุ่นกับจีน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่อยู่นอกเมืองหรือพื้นที่ยุทธศาสตร์ เช่น EEC และสุดท้ายบทบาทของประเทศไทยในการเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนา ไม่ใช่เพียงแค่ผู้รับการลงทุนแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

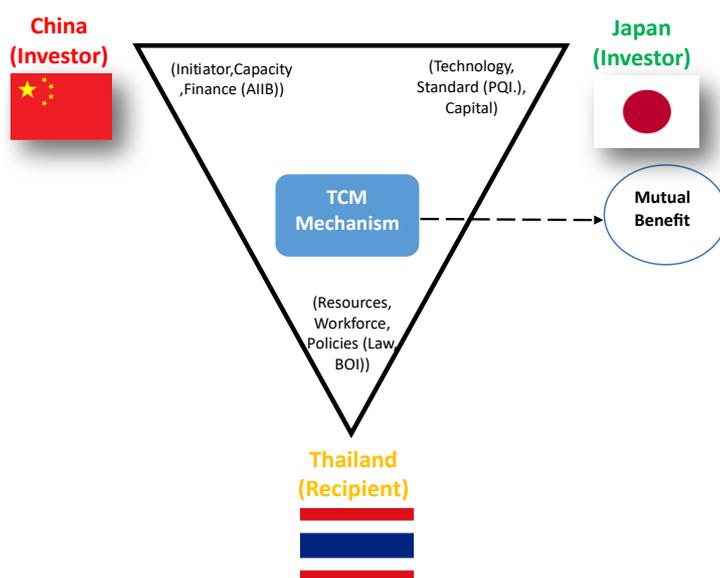
4. ระเบียบวิธีวิจัยและการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงลึกจากเอกสารและข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง อาทิ บทความวิชาการ หนังสือ รายงาน งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทวิเคราะห์เชิงนโยบายทั้งฉบับภาษาไทย ภาษาจีน และภาษาอังกฤษ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะและแนวทางการลงทุนของจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทย ภายใต้แนวคิดความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม (Third-party Market Cooperation: TMC) วิเคราะห์ปัจจัยเชิงยุทธศาสตร์ของประเทศไทยที่ส่งผลให้ไทยกลายเป็นประเทศเป้าหมายของการลงทุนภายใต้ความร่วมมือ TMC ของญี่ปุ่นและจีน ทำการประเมินผลประโยชน์ร่วมกันของทั้งสามฝ่าย (จีน ญี่ปุ่น ไทย) และแนวโน้มของความร่วมมือเชิงกลยุทธ์ในอนาคตในบริบทของประเทศไทย

โดยขอบเขตของการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วนด้วยกันคือ 1) ด้านเนื้อหาของการวิจัย เน้นการศึกษาความร่วมมือด้านการลงทุนระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทย ภายใต้กรอบความคิด TMC โดยพิจารณาแนวโน้ม รูปแบบ กลไก และผลกระทบของความร่วมมือดังกล่าว 2) ด้านพื้นที่ มุ่งศึกษากรณีของประเทศไทย โดยเฉพาะในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) และเขตอุตสาหกรรมไทย-จีน จังหวัดระยอง 3) ด้านเวลา จะใช้ข้อมูลในการวิเคราะห์ครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2015 ถึงปัจจุบัน (2025) โดยแหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูลของการวิจัยนี้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ บทความวิจัยทางวิชาการจากวารสารนานาชาติ รวมถึงรายงานและบทวิเคราะห์จากองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ADB, AIIB, JICA เอกสารเชิงนโยบายจากหน่วยงานรัฐไทย เช่น BOI สกพอ. กรมการขนส่งทางราง วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต และดุขุภีบัณฑิต รวมถึงบทความวิชาการจากต่างประเทศในฉบับภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน

ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น จะใช้ข้อมูลที่ได้จากการสืบค้นจะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อระบุหัวข้อหลัก รูปแบบความร่วมมือ ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยใช้กรอบแนวคิด “TMC” เป็นเครื่องมือในการจัดหมวดหมู่และตีความข้อมูล มุ่งวิเคราะห์ 3 มิติหลัก ได้แก่ ความร่วมมือเชิงกลยุทธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่น (Strategic Synergy) บทบาทของประเทศไทยในฐานะ “ประเทศที่สาม” (Host Country Role) และผลกระทบและผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Gains & Risks) ซึ่งการอภิปรายผลและการสังเคราะห์ข้อค้นพบนั้นจะถูกอภิปรายโดยเปรียบเทียบกับแนวคิดเดิมในวรรณกรรม และพิจารณาบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคงของภูมิภาค จะมีการระบุช่องว่างขององค์ความรู้เดิม (Research Gap) จากนั้นทำการสรุปผลการศึกษาและเสนอแนวทางการดำเนินนโยบายสำหรับภาครัฐไทย และเอกชนในการใช้ประโยชน์จากความร่วมมือ TMC ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2 ความร่วมมือของจีนกับญี่ปุ่นในตลาดประเทศที่สาม (ประเทศไทย)

ที่มา : ประมวลโดยผู้วิจัยจากแนวคิด TMC ภาพที่ 1

จากกรอบแนวคิดในภาพที่ 2 นี้ ถูกปรับประยุกต์มาจากกรอบแนวคิด TMC สามเหลี่ยมจากภาพที่ 1 ได้นำเสนอในรูปแบบโครงสร้างสามเหลี่ยมกลับหัว (Inverted Triangle Model) โดยอธิบายได้ดังต่อไปนี้คือ ด้านบนซ้าย คือ จีน (China) ผู้ลงทุนที่มีศักยภาพด้านทุน (capital) แรงจูงใจเชิงภูมิรัฐศาสตร์ และโครงการระดับรัฐ เช่น BRI และ AIIB ด้านบนขวา คือ ญี่ปุ่น (Japan) ผู้ลงทุนที่มีความได้เปรียบด้านเทคโนโลยี มาตรฐาน และแนวทาง PPP ผ่านโครงการ PQI และการสนับสนุนจาก JICA, JBIC, ADB ส่วนด้านล่างฐานคือ ไทย (Thailand) ประเทศที่สาม (Third Party) ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับทุนและได้รับผลประโยชน์ จากโครงการความร่วมมือ และวงกลมตรงกลางคือ “กลไกความร่วมมือ” (TMC Mechanism) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการบรรจบกันของผลประโยชน์และทรัพยากรจากจีนและญี่ปุ่นโดยที่ไทยเป็นพื้นที่บูรณาการ ซึ่งกลไกความร่วมมือนี้จะเกิดขึ้นได้ผ่านข้อตกลงระดับรัฐ-รัฐ และรัฐ-เอกชน เช่น โครงการร่วมพัฒนาใน EEC การร่วมทุนระหว่างบริษัทจีน-ญี่ปุ่นในนิคมอุตสาหกรรมไทย-จีน โดยที่แผนภาพนี้สามารถใช้เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก (Theoretical Lens) ของงานวิจัย โดยให้มุมมองการพึ่งพาอาศัยกันเชิงยุทธศาสตร์ในบริบทสามฝ่าย สามารถใช้แผนภาพนี้เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ที่ 2 และ 3 ของงานวิจัย ได้แก่การวิเคราะห์ปัจจัยที่ไทยกลายเป็นเป้าหมาย และการประเมินผลประโยชน์ร่วมของสามประเทศ

5. ผลการศึกษา

5.1 ลักษณะความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการลงทุนระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในประเทศไทยภายใต้แนวคิดความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม (Third-party Market Cooperation: TMC)

5.1.1 จากปัญหาทางประวัติศาสตร์สู่ความร่วมมือในประเทศที่สาม

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 จนถึงต้นศตวรรษที่ 21 ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นอยู่ในภาวะซับซ้อน โดยมีลักษณะเป็น “ความร้อนทางการเมืองแต่มีความเย็นทางเศรษฐกิจ” หรือในบางช่วงกลับกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการชะลอตัวของความร่วมมือด้านการค้าและการลงทุน (Takeuchi, 2014) ภายหลังสงครามเย็น ทั้งสองประเทศยังมีเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ จีนมุ่งสร้างอิทธิพลทางการเมือง ขณะที่ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในอาเซียน (สุทิน สายสงวน, 2551; Cao, 2024) แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่แน่นแฟ้นกับอาเซียนมาอย่างยาวนาน โดยญี่ปุ่นเป็นผู้ลงทุนหลักตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1970 ผ่านนโยบาย “การทูตเศรษฐกิจ” ขณะที่จีนเริ่มขยายบทบาทในอาเซียนอย่างรวดเร็วตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา จนกลายเป็นคู่ค้ารายใหญ่ที่สุดของภูมิภาคในเวลาต่อมา โดยมีประเทศไทยเป็นประเทศยุทธศาสตร์สำคัญในฐานะศูนย์กลางของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และผู้นำทางการเมืองในอาเซียน

เพื่อแก้ไขความขัดแย้งเชิงตรรกะระหว่างกัน แนวคิด “ความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม (Third-party Market Cooperation: TMC)” ระหว่างจีนและญี่ปุ่นได้ถูกพัฒนาขึ้นจากความพยายามของทั้งสองประเทศในการขยายบทบาททางเศรษฐกิจสู่เวทีระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา แนวคิดนี้ได้สร้างรากฐานความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การค้า และการแข่งขันด้านอิทธิพลในภูมิภาคเอเชีย

ตะวันออก โดยในระยะเริ่มแรก ความร่วมมือเน้นการพัฒนาโครงการโครงสร้างพื้นฐานในประเทศที่สาม ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ร่วมกันในการเสริมสร้างสถานะและความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค การริเริ่มความร่วมมือดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นเชิงนโยบายที่สำคัญในปี ค.ศ. 2018 จากการเจรจาระหว่าง นายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะ ของญี่ปุ่น และประธานาธิบดีสี จิ้นผิง ของจีน โดยทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องที่จะลดระดับความตึงเครียดในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และหันมาใช้ความร่วมมือเชิงสร้างสรรค์ในการดำเนินโครงการร่วมในประเทศที่สาม เช่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แอฟริกา และบางพื้นที่ของยุโรป เช่น โปแลนด์ และอิตาลี (Zhang, 2024)

ภายใต้กรอบแนวคิด TMC นี้ จีนและญี่ปุ่นได้มุ่งเน้นการบูรณาการจุดแข็งของแต่ละประเทศในการลงทุนระหว่างประเทศ โดยจีนมีบทบาทหลักในการสนับสนุนด้านเงินทุน การบริหารจัดการโครงการ และแรงงานที่มีต้นทุนต่ำ ขณะที่ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการนำเสนอเทคโนโลยีขั้นสูง มาตรฐานสากล และระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ทั้งสองฝ่ายมีจุดมุ่งหมายร่วมในการขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจและส่งเสริมภาพลักษณ์ของตนในฐานะผู้นำระดับภูมิภาค ในกรณีของประเทศไทย ซึ่งทำหน้าที่เป็น “ประเทศที่สาม” (Wei & Tang, 2024; Zhao, 2018) ภายใต้กรอบแนวคิดนี้ ประเทศไทยได้รับประโยชน์จากทั้งเงินทุนและเทคโนโลยี โดยโครงการต่าง ๆ เช่น รถไฟความเร็วสูง ท่าเรือน้ำลึก และนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ EEC เป็นตัวอย่างของการร่วมมือที่เกิดขึ้นจริง (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2561) ไทยในฐานะประเทศเจ้าภาพยังมีบทบาทในการสนับสนุนด้านนโยบาย กฎหมาย และโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการลงทุน ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรบุคคลและที่ดินที่เหมาะสมให้กับนักลงทุนจากทั้งสองประเทศ ความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยภายใต้กรอบ TMC จึงสะท้อนให้เห็นถึงการเสริมสร้างศักยภาพร่วมกันในมิติของการพัฒนาเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และความมั่นคงระดับภูมิภาค อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในเชิงยุทธศาสตร์ เป็นตัวอย่างสำคัญของ “ความร่วมมือเชิงกลยุทธ์” ระหว่างมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในตลาดประเทศที่สาม ซึ่งมีศักยภาพในการส่งผลเชิงบวกต่อประเทศเจ้าภาพในระยะยาว (รัฐบาลไทย, 2567)

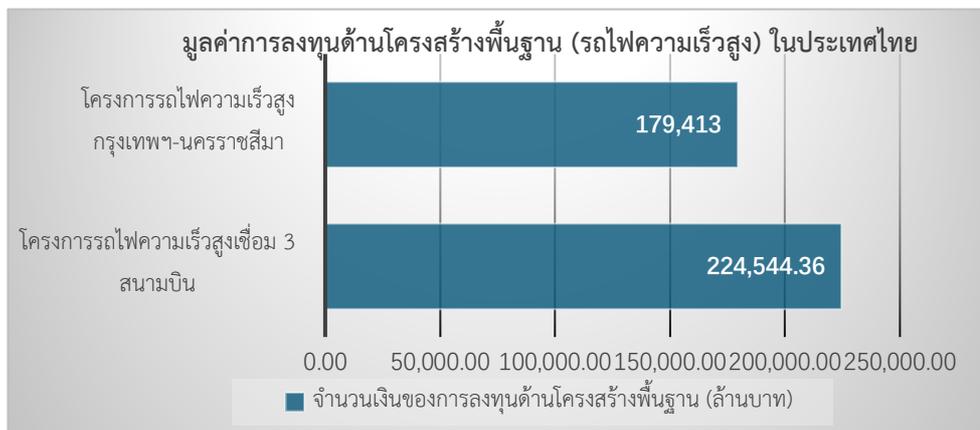
5.1.2 ลักษณะเฉพาะในการลงทุนของจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทย

การลงทุนของจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยมีลักษณะเน้นไปที่โครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี และอุตสาหกรรมที่สำคัญ มีทั้งความเหมือนและแตกต่างกัน โดยเฉพาะในเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจระยะยาวของไทย สามารถจำแนก 2 ด้านสำคัญได้ดังต่อไปนี้

- 1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งสองประเทศได้ร่วมมือกันพัฒนาโครงการรถไฟความเร็วสูงของไทย ซึ่งเป็นการสร้างระบบขนส่งที่ทันสมัยและมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงเศรษฐกิจภายในประเทศและภูมิภาค ได้แก่ (1) โครงการรถไฟความเร็วสูงเชื่อม 3 สนามบินผ่านกรุงเทพฯ ไปยังภาคตะวันออก (ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง) ซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและการผลิตของประเทศไทย โครงการนี้มีบริษัทในประเทศญี่ปุ่น เช่น ฮิตาชิ (Hitachi) เข้าร่วมพัฒนาระบบและเทคโนโลยี มีมูลค่าการลงทุนประมาณ 224,544.36 ล้านบาท

(2) โครงการรถไฟความเร็วสูงเชื่อมกรุงเทพฯ กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันอยู่ในช่วงของการดำเนินการก่อสร้างระยะแรก (กรุงเทพฯ-นครราชสีมา) มีระยะทางประมาณ 253 กิโลเมตร โดยโครงการดังกล่าวจะใช้เทคโนโลยีและวิศวกรรมจากประเทศจีน มีมูลค่าการลงทุนจากจีนประมาณ 179,413 ล้านบาท และจะมีการเชื่อมต่อไปยังจังหวัดหนองคาย เพื่อเชื่อมต่อกับรถไฟของลาวและจีนในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2561; เพชรนิภา โดมินิก แลม, 2562) และ

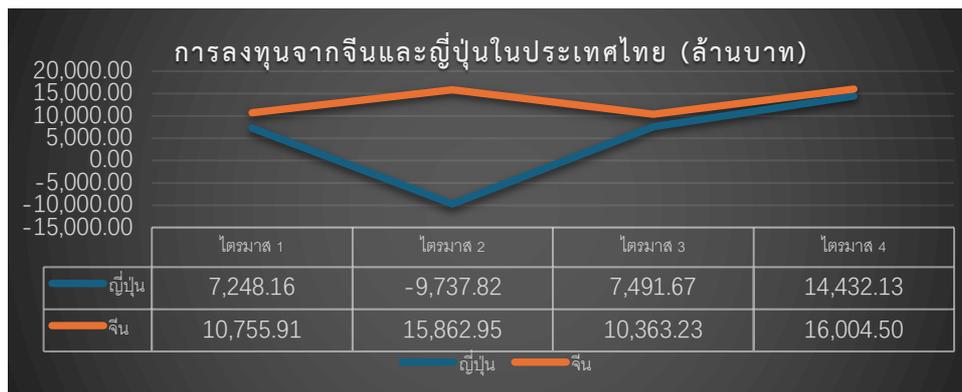
(3) โครงการรถไฟความเร็วสูงกรุงเทพฯ กับภาคเหนือ โดยปัจจุบันระยะแรก (กรุงเทพฯ-พิษณุโลก) ระยะทางประมาณ 380 กิโลเมตร ได้รับอนุมัติจากรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่อยู่ระหว่างการหารูปแบบการลงทุน (หงษ์ฟ้า ทรัพย์บุญเรือง และ จินตวัฒน์ ศิริรัตน์, 2563) ซึ่งการลงทุนเหล่านี้สะท้อนถึงการแข่งขันเชิงอำนาจระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยและการที่ญี่ปุ่นพยายามจะรักษาอำนาจและผลประโยชน์ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย (จินตวัฒน์ ศิริรัตน์, 2560)

ภาพที่ 3 แผนภูมิแสดงมูลค่าการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน (โครงการรถไฟความเร็วสูง) ในประเทศไทย
ที่มา : มติชนออนไลน์ (2566)

2) ด้านอุตสาหกรรม ในปี พ.ศ. 2566 ประเทศไทยได้รับการยื่นขอรับการส่งเสริมการลงทุนจากนักลงทุนต่างชาติรวมทั้งสิ้น 1,394 โครงการ คิดเป็นมูลค่ารวม 663,239 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปีก่อนหน้าอย่างมีนัยสำคัญ (กองความร่วมมือการลงทุนต่างประเทศ, 2566) จากข้อมูลดังกล่าว ญี่ปุ่นยังคงเป็นหนึ่งในนักลงทุนหลักของประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการลงทุนในอุตสาหกรรมยานยนต์ อิเล็กทรอนิกส์ และการผลิตขั้นสูง ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายการส่งเสริมอุตสาหกรรมเป้าหมายของประเทศไทย และภาพรวมของการลงทุนโดยตรงจากญี่ปุ่นในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2566 มีมูลค่ารวมประมาณ 19,434.14 ล้านบาท ขณะที่เงินให้มีความสำคัญกับการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น 5G การผลิตอัจฉริยะ และพลังงานสะอาด ซึ่งการลงทุนโดยตรงของเงินในประเทศไทยมีมูลค่ารวมประมาณ 52,986.59 ล้านบาท จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าทั้งญี่ปุ่นและเงินให้มีความสำคัญกับโครงการพลังงานสะอาด เช่น พลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานลมเพื่อ

ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของประเทศไทยในการส่งเสริมการใช้พลังงานสะอาดและลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก นอกจากนี้ ทั้งสองประเทศยังให้ความสำคัญกับโครงการพลังงานหมุนเวียนเพื่อส่งเสริมพัฒนาที่ยั่งยืน การลงทุนของจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยจึงช่วยเสริมสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย ขยายศักยภาพทางเศรษฐกิจ และสร้างโอกาสการพัฒนาในระยะยาวให้กับประเทศไทย (สำนักยุทธศาสตร์องค์กร, 2566) สามารถแสดงการลงทุนจากจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยเป็น 4 ไตรมาสได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4 แผนภูมิแสดงการลงทุนรายไตรมาสจากจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทย³
ที่มา : กองความร่วมมือการลงทุนต่างประเทศ (2566)

ถ้าหากพิจารณาจากการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรมสามารถวิเคราะห์ที่ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ประเด็นเปรียบเทียบนโยบายด้านการลงทุนของญี่ปุ่นและจีนในประเทศไทยในปัจจุบัน

ประเด็นเปรียบเทียบ	จีน	ญี่ปุ่น
มิติหลักของการลงทุน	โครงสร้างพื้นฐาน (เช่น รถไฟความเร็วสูง, ยานยนต์ไฟฟ้า EV, พลังงาน, เทคโนโลยี 5G, Smart City)	อุตสาหกรรมการผลิตขั้นสูง (ยานยนต์ไฟฟ้า EV, เครื่องจักรกล, อิเล็กทรอนิกส์ขั้นสูง)
รูปแบบการลงทุน	ส่วนใหญ่เป็นความร่วมมือรัฐต่อรัฐ (G2G) หรือบริษัทรัฐวิสาหกิจของจีน เช่น CRRC, CCCC, Huawei	เอกชนญี่ปุ่นลงทุนโดยตรงผ่านบริษัทแม่ เช่น Toyota, Hitachi, Mitsubishi และผ่าน JETRO
เครื่องมือที่ใช้	เชื่อมโยงกับ Belt and Road Initiative (BRI), ข้อตกลงทวิภาคี, ธนาคารเพื่อการลงทุนของจีน	ผ่าน Partnership for Quality Infrastructure (PQI), JICA, และความร่วมมือสามฝ่าย (Third-party market cooperation)

³ หมายเหตุ : ตัวเลขที่ติดลบ คือ ในช่วงเวลานั้น ๆ มีการเพิ่มการลงทุนต่ำกว่าการลดการลงทุน ในขณะที่ ตัวเลขบวก คือ มีการเพิ่มการลงทุนในรูปแบบต่าง ๆ สูงกว่าการลดลงทุน

ประเด็นเปรียบเทียบ	จีน	ญี่ปุ่น
ลักษณะเชิงกลยุทธ์	เน้น “การวางรากฐานระยะยาว” ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจดิจิทัล และการเชื่อมโยงภูมิภาค	มุ่ง “ยกระดับห่วงโซ่การผลิต” และผนวกไทยเข้ากับ supply chain ญี่ปุ่นในภูมิภาค
พื้นที่เป้าหมาย	EEC, ภาคอีสาน (รถไฟความเร็วสูงกรุงเทพ-หนองคาย), Smart Logistics	EEC, เขตนิคมอุตสาหกรรมยานยนต์, โรงงานผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์
ท่าทีและแนวโน้ม	การลงทุนเชิงรุกและใช้รัฐหนุนธุรกิจ หรือ รัฐวิสาหกิจ เช่น China Railway No.10	ระมัดระวังแต่ต่อเนื่อง มีมาตรฐานสูงในการลงทุน

ที่มา : วิเคราะห์โดยผู้วิจัยจากประเด็นข้อที่ 1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และ 2) ด้านอุตสาหกรรม

จากตารางที่ 1 ทั้งจีนและญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับประเทศไทยในฐานะศูนย์กลางอาเซียน มีการลงทุนในพื้นที่ยุทธศาสตร์เดียวกัน ได้แก่ EEC และโครงสร้างพื้นฐานเชื่อมโยงระหว่างประเทศ ทั้งสองประเทศใช้ความร่วมมือเพื่อเสริมอิทธิพลและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในภูมิภาค โดยที่จีนลงทุนผ่าน “รัฐ” เป็นตัวขับเคลื่อนหลัก เน้นโครงการใหญ่ ใช้เงินทุนสูง เช่น รถไฟความเร็วสูง ศูนย์กลางข้อมูล เป็นต้น มุ่งเน้นโครงสร้างพื้นฐานและดิจิทัล ส่วนญี่ปุ่นใช้ “เอกชน” เป็นกลไกหลัก ลงทุนในอุตสาหกรรมจริง พัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมต่อยอด เน้นอุตสาหกรรมการผลิตและโลจิสติกส์อัจฉริยะ

5.1.3 ผลประโยชน์ที่ทั้งสามประเทศได้รับจากลงทุนภายใต้กรอบความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม

จากข้อมูลการร่วมมือลงทุนในประเทศไทยของจีนและญี่ปุ่นในข้อที่ 5.1.2 ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรมนั้นแสดงให้เห็นว่าจีนและญี่ปุ่นต่างได้รับประโยชน์หลายประการจากการลงทุนในประเทศไทย รวมถึงประเทศไทยเองก็ได้รับผลประโยชน์ร่วมด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นไปตามกรอบแนวคิด TCM Core Mechanism ในภาพที่ 1 คือ $1 + 1 + 1 > 3$ โดยที่ทั้ง 3 ฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Benefit) สามารถวิเคราะห์และอธิบายในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) ด้านเศรษฐกิจ ความร่วมมือในการลงทุนระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยเป็นตัวอย่างที่สำคัญของการเชื่อมโยงเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การลงทุนในโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อเศรษฐกิจไทยได้อย่างมีนัยสำคัญ เห็นได้จากการลงทุนของจีนในโครงการ BRI ที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเร่งความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศต่าง ๆ (สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ ณ เมืองชิงต่าว, 2567) โดยเฉพาะประเทศไทยที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการขยายตลาดเศรษฐกิจในภูมิภาค (กรมประชาสัมพันธ์, 2566) ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นที่มีความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มีคุณภาพสูง (ตรรกวิทย์ มิ่งขวัญ, 2563) ในปัจจุบันจึงได้มีแผนการลงทุนในโครงการระบบขนส่งในประเทศไทย ซึ่งตอนนี้อยู่ในวางแผนลงทุนรถไฟความเร็วสูงสายภาคเหนือของประเทศไทยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเดินทาง กล่าวคือ การร่วมมือนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นแรงผลักดันสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย ลดความเหลื่อมล้ำ และยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชนในประเทศไทยที่เป็นประเทศผู้รับทุนแล้ว ความร่วมมือนี้ยังช่วยเสริมสร้าง

ความเชื่อมโยงกับโครงการ BRI โดยการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในประเทศไทยเป็นส่วนช่วยให้จีนสามารถขยายตลาดเศรษฐกิจของตนเพื่อเข้าถึงตลาดใหม่ ๆ และมีการเติบโตทางการตลาดสูง (ผู้จัดการออนไลน์, 2567) และเชื่อมโยงเศรษฐกิจระหว่างภูมิภาค ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นเองก็ยังได้รับประโยชน์จากการลงทุนในประเทศไทยผ่านการเป็นผู้นำในด้านเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมที่ทันสมัย โดยใช้วิธีการถ่ายทอดเทคโนโลยีองค์ความรู้เฉพาะด้านโดยตรงจากผู้เข้ามาลงทุนให้แก่คนไทย (ประชาชาติธุรกิจ, 2566) ซึ่งสามารถช่วยให้ญี่ปุ่นกระจายความเสี่ยงทางเศรษฐกิจและยังสามารถรักษาความได้เปรียบในตลาดที่กำลังจะเติบโตในอนาคตอีกด้วย โดยที่ไทยยังได้ใช้ประโยชน์จากการลงทุนของญี่ปุ่นเป็นข้อต่อรองกับการลงทุนของจีน โดยใช้เกณฑ์มาตรฐานการลงทุนของญี่ปุ่นที่มีมายาวนานในไทยเป็นที่ตั้ง

2) ด้านการเมือง การลงทุนระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยผ่านกรอบแนวคิดความร่วมมือดังกล่าว มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เมื่อพิจารณาถึงการสร้างสมดุลระหว่างสองมหาอำนาจ การที่จีนและญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนในไทยช่วยให้ไทยสามารถรักษาบทบาทในการเป็นประเทศผู้เป็นกลางในการเจรจาทางการเมืองระหว่างประเทศ อีกทั้งการร่วมมือกันในการลงทุนภายใต้กรอบแนวคิดความร่วมมือนี้ ยังเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่แข็งแกร่ง โดยเฉพาะในบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยสามารถใช้สถานะทางภูมิศาสตร์ของตนเป็นสะพานเชื่อมระหว่างจีนและญี่ปุ่น เนื่องจากไทยและญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์และผูกพันกันในทุกกระดับ ตั้งแต่ระดับราชวงศ์ ภาครัฐกิจ ไปจนถึงประชาชน (กรมประชาสัมพันธ์, 2566) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนนั้นยังมีความใกล้ชิดกันอยู่เรื่อยมา เห็นได้จากที่ทั้งสองประเทศยังได้ประกาศการสร้างประชาคมที่มีอนาคตร่วมกันเพื่อนำไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน และได้ชี้ทางให้กับความสัมพันธ์จีน-ไทยให้เป็นในรูปแบบ “จีนไทยใช้อื่นไกลพี่น้องกัน” มีความหมายแห่งยุคสมัยใหม่ ผลักดันความเชื่อถือทางการเมืองระหว่างสองประเทศให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป (ชอุย อีเหมิง, 2567) ดังนั้น การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนี้สามารถนำไปสู่การร่วมมือในด้านอื่น ๆ (ธนัชฐา สุกกล้า, 2566) เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจและการต่อสู้กับปัญหาสิ่งแวดล้อม และช่วยเพิ่มความมั่นคงทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย

3) ด้านสังคม ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยยังส่งผลประโยชน์ต่อสังคม โดยเฉพาะด้านการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมผ่านโครงการการศึกษาที่ได้รับการสนับสนุนจากทั้งสองประเทศจะสามารถเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในระดับประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างสังคมที่มีความเข้มแข็ง นอกจากนี้ การร่วมมือทางการศึกษาระหว่างจีน ญี่ปุ่น และประเทศไทยยังมีศักยภาพในการยกระดับคุณภาพการศึกษาในไทยผ่านการจัดตั้งโครงการแลกเปลี่ยนการศึกษาและทุนการศึกษาในด้านต่าง ๆ จะช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะ และเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประชาชน การเรียนรู้จากแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดจากทั้งสองประเทศจะช่วยเสริมสร้างระบบการศึกษาของไทยให้มีความแข็งแกร่งและตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงานในอนาคต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2567)

กล่าวสรุปได้ว่า จีนได้รับผลประโยชน์จากการขยายเครือข่ายโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสนับสนุนโครงการ BRI ที่จะช่วยเพิ่มการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจระหว่างจีนและประเทศในภูมิภาค อีกทั้งยังช่วยเพิ่มโอกาสในการขยายตลาดสำหรับบริษัทจีน การส่งสินค้าจีนและเทคโนโลยี ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็ยังได้รับประโยชน์จากการเพิ่มโอกาสในการขยายการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีในภาคอุตสาหกรรมในประเทศไทย เช่น ยานยนต์และอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นการรักษาตำแหน่งทางเศรษฐกิจที่แข็งแกร่งในภูมิภาค อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับทั้งไทยและจีน และสำหรับสิ่งที่ไทยได้รับจากการร่วมมือลงทุนของจีนญี่ปุ่นในครั้งนี้ คือผลประโยชน์ในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สามารถเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของไทยในเวทีระดับโลก ส่งเสริมการขนส่ง การค้า และการท่องเที่ยวในประเทศ อีกทั้งยังช่วยสร้างโอกาสในการจ้างงานและการพัฒนาทางเศรษฐกิจระยะยาวอีกด้วย นอกจากนี้ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมระหว่างจีน ญี่ปุ่น และไทย ภายใต้แนวคิด TCM แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของไทยในการเป็น “สะพานเชื่อมความร่วมมือ” ระหว่างสองประเทศมหาอำนาจในเอเชียและเป็นกรณีตัวอย่างของความร่วมมือแบบ “Win-Win Cooperation” ที่แต่ละฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกันอย่างแท้จริง ทั้งในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ และการวางตำแหน่งในระบบภูมิภาคใหม่

5.2 วิเคราะห์เปรียบเทียบการลงทุนร่วมกันในตลาดประเทศที่สามอื่นของจีนและญี่ปุ่นภายใต้กรอบแนวคิดความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม

5.2.1 ประเทศเวียดนาม

อีกหนึ่งตัวอย่างของความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศเวียดนาม คือ *โครงการท่าเรือไฮฟอง (Haiphong Port Expansion Project)* โครงการนี้มุ่งเน้นการขยายท่าเรือไฮฟองให้สามารถรองรับเรือบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ได้ โดยมีเป้าหมายในการเพิ่มศักยภาพในการขนส่งสินค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเชื่อมต่อกับเส้นทางโลจิสติกส์ระหว่างประเทศ (Lan & Thu, 2021) โดยจีนได้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่งผ่านบริษัทวิศวกรรมและการก่อสร้าง เช่น China Harbour Engineering Company (CHEC) ในขณะที่ญี่ปุ่นนั้นได้สนับสนุนทางการเงินและการนำเทคโนโลยีขั้นสูงเข้ามาใช้ในโครงการผ่านธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan Bank for International Cooperation: JBIC) ผลกระทบจากโครงการนี้มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของเวียดนาม โดยการขยายท่าเรือแห่งนี้ช่วยเพิ่มความสามารถในการขนส่งและการค้าระหว่างประเทศ ทำให้เวียดนามกลายเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์ที่สำคัญในภูมิภาค การเชื่อมโยงท่าเรือไฮฟองเข้ากับเครือข่ายขนส่งสินค้าระหว่างประเทศยังช่วยลดต้นทุนในการขนส่งและเพิ่มความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ สำหรับจีนแล้ว การลงทุนในโครงการนี้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ BRI ซึ่งช่วยให้จีนเข้าถึงตลาดใหม่ในภูมิภาค ในขณะที่ญี่ปุ่นสามารถขยายตลาดสำหรับเทคโนโลยีและนวัตกรรมได้ (สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ ณ นครโฮจิมินห์, 2560)

เมื่อทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบการลงทุนร่วมในตลาดประเทศที่สามระหว่างเวียดนามและไทย จะเห็นถึงลักษณะของความร่วมมือที่แตกต่างกันคือ เวียดนามเน้นความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในโครงการขยายท่าเรือไฮฟอง เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการบูรณาการจุดแข็งของทั้งสองประเทศ โดยที่จีนนั้นเชี่ยวชาญด้านการก่อสร้างและมีเงินทุนผ่านบริษัทรัฐ เช่น CHEC สำหรับญี่ปุ่นนั้นเน้นสนับสนุนทางการเงินและเทคโนโลยีขั้นสูงผ่าน JBIC ซึ่งเป็นความร่วมมือในเชิงโครงสร้างพื้นฐานที่มีเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ร่วมกัน แต่ในขณะที่ไทยนั้น ความร่วมมือของจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยยังอยู่ในรูปแบบที่ “แข่งขันแข่งความร่วมมือ” เช่น ในกรอบ EEC โดยจีนมุ่งเน้นลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น รถไฟความเร็วสูง แต่ญี่ปุ่นลงทุนในภาคอุตสาหกรรมยานยนต์ขั้นสูงและระบบอัตโนมัติ ถึงแม้จะมีโครงการร่วมในระดับหน่วยงานและเอกชน แต่ยังไม่มีการร่วมที่เป็นรูปธรรมในระดับโครงสร้างพื้นฐานเหมือนเวียดนาม

ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบด้านความเหมือนและต่างต่างนั้น ทั้งสองประเทศทั้งไทยและเวียดนามเป็นเป้าหมายร่วมของจีนและญี่ปุ่นในยุทธศาสตร์ภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจ โดยจีนใช้กลไกผ่าน BRI ส่วนญี่ปุ่นใช้ Partnership for Quality Infrastructure (PQI) เป็นเครื่องมือหลักในการขยายอิทธิพล ทั้งสองชาติมีบทบาทเสริมกันมากกว่าทับซ้อนคือ จีนมุ่งเน้นการก่อสร้างร่วมกับการให้เงินทุนสนับสนุนและการเป็นเจ้าของ แต่ญี่ปุ่นมุ่งเน้นในเรื่องของเทคโนโลยี การถ่ายทอดองค์ความรู้และความยั่งยืนทั้งในภาคของการลงทุนและความร่วมมือ ในส่วนของเวียดนามมีความเป็นรูปธรรมชัดเจน มีโครงการร่วมระดับโครงสร้างพื้นฐาน แต่ไทยนั้นยังไม่มีโครงการร่วมเด่นระดับมหภาค เมื่อวิเคราะห์ในบริบทการเมืองภายในนั้น เวียดนามเปิดกว้างแต่ค่อนข้างควบคุมได้ แต่ไทยมีความไม่แน่นอนทางการเมืองที่อาจจะกระทบต่อการเจรจาระยะยาว ประการสำคัญคือ การสนับสนุนของภาครัฐนั้น รัฐบาลคอมมิวนิสต์เวียดนามมีการสนับสนุนความร่วมมือที่ชัดเจน แต่การขับเคลื่อนนโยบายของไทยในบางช่วงขาดเอกภาพเพราะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลและความไม่สงบทางการเมืองบ่อยครั้ง

5.2.2 ประเทศแคเมอรูน

โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษคูอาลา (Douala Special Economic Zone) ในประเทศแคเมอรูน เป็นตัวอย่างของความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเสริมสร้างเศรษฐกิจในภูมิภาคแอฟริกา โครงการนี้มุ่งเน้นการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ถนน ทางรถไฟ ท่าเรือ และโรงงานอุตสาหกรรม โดยจีนมีบทบาทสำคัญในการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานผ่านบริษัทวิศวกรรมขนาดใหญ่ China Harbour Engineering Company (CHEC) ในขณะที่ญี่ปุ่นให้การสนับสนุนทางการเงินและเทคโนโลยีผ่านธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (JBIC) รวมถึงการฝึกอบรมบุคลากรท้องถิ่นเพื่อยกระดับทักษะในด้านเทคโนโลยีและการจัดการ (Shen et al., 2025) โครงการดังกล่าวนี้มีผลกระทบเชิงบวกที่สำคัญต่อเศรษฐกิจของแคเมอรูน โดยช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการขนส่งและการค้าในภูมิภาค สร้างงานใหม่ อีกทั้งยังกระตุ้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัยยังช่วยลดการพึ่งพาพลังงานฟอสซิลและเสริมสร้างความยั่งยืนด้านพลังงานอีกด้วย หากมองในมุมมองของจีนแล้ว จีนได้พยายามเข้ามามีบทบาทในแอฟริกาผ่าน Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC)

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 จีนได้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สนับสนุนทุนการศึกษา ฝึกอบรมบุคลากร และเสริมสร้างความร่วมมือเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน และต่อมาได้มีส่วนผลักดันยุทธศาสตร์ BRI ของจีน (Zabella, n.d.) ซึ่งจะเป็นตัวช่วยให้จีนสามารถเข้าถึงทรัพยากรทางธรรมชาติและตลาดใหม่ในแอฟริกาได้ ส่วนญี่ปุ่นนั้นใช้ Tokyo International Conference on African Development (TICAD) ที่มีมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1993 เป็นกลไกหลักในการส่งเสริมความร่วมมือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน และความมั่นคงในแอฟริกาเพื่อแข่งขันกับจีนที่มีบทบาทค่อนข้างมากในแอฟริกาในปัจจุบัน โดยการร่วมมือในรูปแบบของ TCM ระหว่างจีนและญี่ปุ่นในโครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษคูอาลาจะทำให้ญี่ปุ่นนั้นเคลื่อนจากความเป็น “ผู้สังเกตการณ์” มาสู่บทบาทของ “ผู้เล่น” ในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในพื้นที่ทวีปแอฟริกา ซึ่งถือเป็นภูมิภาคสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ในศตวรรษที่ 21 (Lutfi, 2025) กล่าวได้ว่าทั้งญี่ปุ่นและจีนได้รับประโยชน์จากการขยายตลาดเทคโนโลยีและนวัตกรรม รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ระยะยาวกับภูมิภาคนี้

เมื่อทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบการลงทุนในแอฟริกาของไทยจะเห็นได้ว่า ความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศที่สามสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มใหม่ของภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจระหว่างประเทศ โดยกรณีของโครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษคูอาลา (DSEZ) ในแอฟริกาถือเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความร่วมมือในรูปแบบ TCM ที่จีนรับบทบาทหลักในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ขณะที่ญี่ปุ่นสนับสนุนด้านเงินทุน เทคโนโลยี และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ความร่วมมือดังกล่าวส่งผลเชิงบวกต่อเศรษฐกิจแอฟริกาทั้งในด้านการสร้างงาน การเพิ่มศักยภาพการค้า และการส่งเสริมความยั่งยืนด้านพลังงาน เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทย จะพบว่ายังไม่มีโครงการร่วมระหว่างจีนกับญี่ปุ่นที่ชัดเจนในระดับมหภาค แม้จะมีการลงทุนของทั้งสองประเทศในพื้นที่ EEC แต่ยังคงอยู่ในลักษณะของการดำเนินการคู่ขนานมากกว่าความร่วมมือจริง ลักษณะนี้สะท้อนถึงข้อจำกัดด้านกลไกรัฐและการประสานนโยบายในระดับสามฝ่าย ไทยจึงควรส่งเสริมการจัดตั้งเวทีกลางเพื่อเชื่อมโยงยุทธศาสตร์ของทั้งสองประเทศ และผลักดันโครงการนำร่องร่วมกันเพื่อให้ไทยสามารถเปลี่ยนบทบาทจาก “สนามแข่งขัน” สู่ “เวทีความร่วมมือ” ที่แท้จริงในระดับภูมิภาค ทั้งนี้ การประยุกต์ใช้รูปแบบ TCM ในบริบทไทยจะเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ช่วยดึงดูดการลงทุนคุณภาพสูง และส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนในระยะยาว

5.3 ปัจจัยที่ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศเป้าหมายในการร่วมลงทุนระหว่างจีนและญี่ปุ่น

ก่อนปี ค.ศ. 2018 มีหลากหลายปัจจัยที่ทำให้จีนและญี่ปุ่นเลือกที่จะไม่ร่วมมือลงทุนระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการที่ทั้งสองประเทศมีข้อพิพาททางทะเลบริเวณเกาะเซนกากุหรือเกาะเตี้ยวหยูที่ยังคงเป็นปัญหาสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์และการเมืองระหว่างสองประเทศที่อาจส่งผลกระทบต่อความไม่ไปลงทุนโดยตรงระหว่างกันของจีนและญี่ปุ่นมากเท่าที่ควร แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบัน ต้นทุนการผลิตในประเทศจีนเพิ่มสูงขึ้นทำให้ทั้งจีนและญี่ปุ่นมีความสนใจในการขยายธุรกิจในประเทศกำลังพัฒนาในภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงไทยที่มีความพร้อมด้านระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ มีการพัฒนาแรงงานฝีมือรองรับ รวมถึงการจัดการแก้ปัญหาโควิด-19 ที่ดีมาก จึงสร้างความเชื่อมั่นแก่นักธุรกิจจีนและญี่ปุ่นที่ต้องการลงทุน และนำครอบครัวเข้ามาพักอาศัยที่ไทยมากขึ้น

(Krungsri Business Empowerment, 2020) ดังนั้น การลงทุนร่วมกันระหว่างจีนและญี่ปุ่นในตลาดประเทศที่สาม เช่น ประเทศไทยจึงเป็นแนวทางที่น่าสนใจและเป็นทางออกที่เหมาะสมในการลดแรงกดดันและการแข่งขัน โดยที่ยังคงสามารถสร้างผลประโยชน์ร่วมกันได้ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย , 2556) เมื่อพิจารณาในภาพรวมแล้วนั้น ประเทศไทยที่มีปัจจัยสำคัญหลายประการที่ส่งเสริมให้ทั้งจีนและญี่ปุ่นเลือกมาลงทุนและลงทุนระหว่างกันภายในไทย ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้

1) ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และโครงสร้างพื้นฐาน ประเทศไทยตั้งอยู่ศูนย์กลางภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสถานะเป็นดินแดนริมขอบ (Rimland)⁴ ของภูมิภาคยูเรเชียและจุดเชื่อมโยงสู่ดินแดนกึ่งกลางใจ (Heartland) ของประเทศภาคพื้นสมุทรในภูมิภาค ซึ่งไทยมีข้อได้เปรียบด้านทำเลที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเชื่อมโยงระหว่างภาคพื้นทวีปและภาคพื้นมหาสมุทร ทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านในแถบ CLMV (กัมพูชา ลาว เมียนมา และเวียดนาม) และประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคอาเซียนได้ง่าย จึงส่งผลให้ไทยกลายเป็นจุดศูนย์กลางโลจิสติกส์ของภูมิภาค อีกทั้งยังสามารถเข้าถึงตลาดผู้บริโภคขนาดใหญ่ในประเทศเพื่อนบ้านได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ ยังมีเส้นทางการค้าและท่าเรือที่สำคัญ เช่น ท่าเรือแหลมฉบัง ที่สามารถช่วยให้การขนส่งสินค้าทางทะเลเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ (ณัฐชนนท์ ลิมบุญสืบสาย และ ธนิษฐา สุกกล้า, 2564) ประการสำคัญ ประเทศไทยมีโครงสร้างพื้นฐานที่แข็งแกร่งและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น สนามบินนานาชาติที่เชื่อมโยงการคมนาคมทั่วโลก การพัฒนาท่าเรือ และโครงการรถไฟความเร็วสูง ที่ช่วยสนับสนุนการลงทุนจากต่างประเทศและส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคและนอกภูมิภาค

2) ปัจจัยด้านนโยบาย ประเทศไทยได้มีสิทธิประโยชน์เมื่อได้รับการส่งเสริมการลงทุนจาก BOI ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้ (1) สิทธิประโยชน์ด้านภาษี ได้แก่ การยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลสูงสุด 13 ปี (ขึ้นกับประเภทกิจการและเงื่อนไข) ลดหย่อนภาษีเงินได้ 50% อีก 5 ปี (เฉพาะเขตส่งเสริมการลงทุน) ยกเว้นอากรขาเข้าเครื่องจักร ยกเว้นอากรขาเข้าวัตถุดิบผลิตเพื่อการส่งออก ยกเว้นอากรขาเข้าสำหรับของที่นำเข้ามาเพื่อใช้ในการวิจัยและพัฒนา (2) สิทธิประโยชน์ในด้านที่ไม่เกี่ยวกับภาษี ได้แก่ อนุญาตให้ต่างชาติถือหุ้น 100% (ยกเว้นกิจการตามบัญชีหนึ่งท้ายพระราชบัญญัติประกอบธุรกิจของคนต่างด้าวหรือที่มีกฎหมายอื่นกำหนดไว้เป็นการเฉพาะ) อนุญาตให้ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน อนุญาตให้ช่างฝีมือและผู้ชำนาญการเข้ามาทำงานได้ นอกจากนี้ ยังมีนโยบายอื่น ๆ ที่เอื้อต่อการลงทุนจากต่างประเทศ เช่น การมีต้นทุนด้านทรัพยากรค่าแรงงานที่ต่ำ นโยบายการพัฒนาศักยภาพแรงงานและทรัพยากรมนุษย์ (ผู้จัดการออนไลน์, 2567) ยังคงเป็นอีกปัจจัยที่ดึงดูดความสนใจการลงทุนจากต่างประเทศ เนื่องจากค่าแรงขั้นต่ำของประเทศไทยยังคงสามารถแข่งขันได้เมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาค ทำให้จีนและญี่ปุ่นยังมองเห็นศักยภาพในความสามารถของแรงงานไทยซึ่งมีทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการในอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น การผลิตและเทคโนโลยี เป็นต้น

⁴ ดินแดนริมขอบ หรือ ริมแลนด์ (Rimland) คือดินแดนครึ่งวงกลมริมใน ได้แก่ ทวีปยุโรป ตะวันออกกลาง คาบสมุทรอาระเบีย เอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่สำคัญทางด้านยุทธศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจตามแนวคิดของ Spykman

3) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่มั่นคงและต่อเนื่อง โดยมี GDP ที่ขยายตัวจากการส่งออกและการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน อีกทั้งยังมีภาคการท่องเที่ยวและเกษตรกรรมที่แข็งแกร่งที่ช่วยสนับสนุนเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ค่าเงินบาทของประเทศไทยยังคงมีความมั่นคงและการเงินของประเทศก็ได้รับการบริหารจัดการที่ดี เนื่องจากประเทศไทยใช้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนแบบลอยตัว ไม่มีการกำหนดค่าเงินไว้ที่ค่าใดค่าหนึ่ง แต่มีการดูแลให้ค่าเงินอยู่ในกรอบที่เหมาะสมสอดคล้องกับพื้นฐานของเศรษฐกิจไทย โดยมีธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) ติดตามพัฒนาการของค่าเงินบาทอย่างใกล้ชิด มีชุดมาตรการเพื่อดูแลให้เงินทุนระยะสั้นไม่กระทบอัตราแลกเปลี่ยนผันผวนจนเกินไป และมีอัตราเงินเฟ้อทั่วไปอยู่ที่ร้อยละ 1.0 ต่อปี ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับต่ำทำให้นักลงทุนมั่นใจในศักยภาพของประเทศไทยด้านความมั่นคงของค่าเงินและการลงทุนเมื่อเทียบกับผลตอบแทนที่จะได้รับจากการลงทุน

4) ปัจจัยด้านการตลาดและการค้า ด้วยประชากรกว่า 70 ล้านคน ประเทศไทยถือว่าเป็นหนึ่งในประเทศที่มีตลาดขนาดใหญ่ในภูมิภาค และยังเป็นประตูสู่ตลาดอาเซียนที่มีประชากรรวมกว่า 600 ล้านคน ซึ่งประเทศไทยมีจุดเด่นในด้านระบบการคมนาคมขนส่งทุกเส้นทาง คุณภาพการผลิตสินค้าอาหาร ไม่ว่าจะผลิตเพื่อขายให้กับคนในประเทศหรือส่งออกต่างประเทศ เช่น อาหาร กระจดาช ยานยนต์ และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ล้วนแต่เป็นสินค้าที่ผู้บริโภคทั่วโลกให้การยอมรับ โดยจีนและญี่ปุ่นถือเป็นคู่ค้าสำคัญ อีกทั้งประเทศไทยยังเป็นสมาชิกเขตการค้าเสรี (FTA) หลายฉบับ เช่น ความตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจไทย-ญี่ปุ่น (Japan Economic Partnership Agreement: JTEPA) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อความร่วมมือในทางเศรษฐกิจระหว่างไทยและญี่ปุ่น ที่จะขยายการค้าระหว่างกัน โดยการปรับลดภาษีให้ต่ำลงและเป็นศูนย์ เพื่อเกิดการค้าอย่างเสรี รวมถึงการอำนวยความสะดวกทางการค้าและความร่วมมือสาขาต่าง ๆ ซึ่งการลดภาษีศุลกากรของไทยให้กับสินค้านำเข้าจากญี่ปุ่น จะช่วยสร้างบรรยากาศการลงทุนในไทยและดึงดูดการลงทุนจากญี่ปุ่นเข้ามาในไทยเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีความตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียน-จีน (ASEAN-China Free Trade Area: ACFTA) ที่ไทยเข้าร่วม ซึ่งครอบคลุมประเด็นการค้าสินค้า การค้าบริการและการลงทุน และความร่วมมือทางเศรษฐกิจต่าง ๆ และด้วยเหตุนี้ จากการที่ไทยเข้าร่วมเป็นสมาชิกเขตการค้าเสรี (Free Trade Agreement: FTA) ทำให้นักลงทุนทั้งญี่ปุ่นและจีนสามารถเข้าถึงตลาดใหม่ในอาเซียนได้โดยไม่ต้องเสียภาษี

5) ปัจจัยด้านการเมืองและวัฒนธรรม แม้ว่าประเทศไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอยู่บ่อยครั้ง แต่โดยภาพรวมแล้วยังถือว่าประเทศไทยยังคงมีความสามารถในการรักษาความเสถียรภาพที่ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศได้ดี รัฐบาลไทยได้ออกนโยบายเพื่อดึงดูดนักลงทุน เช่น โครงการพัฒนาเขตระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ซึ่งเปิดโอกาสให้จีนและญี่ปุ่นสามารถลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรมสำคัญได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ ไทยยังมีความสัมพันธ์อันดีกับทั้งจีนและญี่ปุ่นในหลายมิติ เช่น โครงการข้อริเริ่ม “หนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง” (BRI) ของจีน ซึ่งเน้นการเชื่อมโยงเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานระหว่างประเทศ ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นมองไทยเป็นฐานการผลิตและการส่งออกที่สำคัญในภูมิภาค โดยมีการสนับสนุนจากองค์กรญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่อง เช่น องค์กรส่งเสริมการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan External Trade Organization: JETRO) ในมิติของวัฒนธรรม ไทยมีความได้เปรียบที่ช่วยเสริมสร้างความเชื่อมโยงกับ

จีนและญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้ง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนมีรากฐานมายาวนานโดยเฉพาะการที่มีประชากรเชื้อสายจีนจำนวนมากในประเทศไทยทำให้เกิดความคุ้นเคยและความไว้วางใจต่อกัน ขณะเดียวกันวัฒนธรรมญี่ปุ่น เช่น อาหาร แฟชั่น และสื่อบันเทิงได้รับความนิยมในไทยซึ่งช่วยสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์เชิงบวก อีกทั้งคนไทยยังมีลักษณะนิสัยที่เปิดกว้างยืดหยุ่นและเป็นมิตรกับชาวต่างชาติส่งผลให้นักลงทุนรู้สึกสบายใจในการทำธุรกิจในไทย นอกจากนี้ความคล้ายคลึงกันในวิถีชีวิตและประเพณี เช่น การเคารพผู้อาวุโสและการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในครอบครัวก็ช่วยสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างคนไทย ชาวจีน และชาวญี่ปุ่น อีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญคือ ทักษะทางด้านภาษา โดยแรงงานไทยจำนวนมากไม่น้อยมีความสามารถในการใช้ภาษาจีนและภาษาญี่ปุ่นในระดับที่ดี ซึ่งเกิดจากความร่วมมือทางการศึกษาระหว่างประเทศ

ถึงแม้ว่าจีนและญี่ปุ่นยังคงมีปัญหาระหว่างกันอันส่งผลให้เกิดการไม่เลือกลงทุนโดยตรงระหว่างกันและอาจส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ แต่เนื่องด้วยการลงทุนในประเทศไทยของจีนและญี่ปุ่นภายใต้กรอบแนวคิดความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม เช่น โครงการรถไฟความเร็วสูง โครงการพลังงานสะอาด โครงการพัฒนานิคมอุตสาหกรรม โครงการด้านการเงิน เป็นต้น จะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างจีนและญี่ปุ่นในเชิงบวก ถึงแม้ว่าจะมีการแข่งขันทางเศรษฐกิจแต่การร่วมมือกันในโครงการต่าง ๆ ในประเทศไทย ทำให้ทั้งสองประเทศสามารถใช้ทรัพยากรและความเชี่ยวชาญร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและความร่วมมือที่ดีขึ้นในระยะยาว

กล่าวได้ว่า ความร่วมมือในตลาดประเทศที่สามระหว่างจีนและญี่ปุ่นโดยเฉพาะการลงทุนในโครงการรถไฟความเร็วสูงในไทยจึงเป็นโอกาสที่สำคัญสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในหลายมิติ โดยเริ่มจากการที่ไทยจะได้รับการลงทุนขนาดใหญ่ซึ่งส่งผลให้เกิดการสร้างงานใหม่ ๆ ทำให้คนไทยมีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยพัฒนาทักษะของแรงงานและยกระดับเทคโนโลยีในประเทศผ่านการถ่ายทอดความรู้จากจีนและญี่ปุ่น รวมถึงการมีโครงสร้างพื้นฐานที่ดี เช่น รถไฟความเร็วสูงที่จะช่วยลดต้นทุนทางโลจิสติกส์ ช่วยให้การเดินทางและการขนส่งสินค้ามีความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งปัจจัยที่สำคัญต่อการกระตุ้นการเติบโตของภาคธุรกิจ การค้า และการลงทุนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งโครงการดังกล่าวยังช่วยส่งเสริมให้ไทยกลายเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นประโยชน์ระยะยาวต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคและนอกภูมิภาคต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศไทยกลายเป็น “จุดร่วม” ที่จีนและญี่ปุ่นสามารถใช้เป็นเวทีสร้างความร่วมมือภายใต้กรอบ Third-party Market Cooperation ได้อย่างสมดุล แม้ทั้งสองประเทศยังมีการแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ในระดับโลก แต่ในบริบทไทย ความร่วมมือกลับเป็นทางออกที่เสริมผลประโยชน์ร่วมกันได้ดีกว่าการแข่งขันโดยตรง ทั้งนี้ ประเทศไทยอาจจะต้องเผชิญกับความท้าทายหลายด้านระหว่างการลงทุนนี้ เช่น ปัญหาด้านการเมืองที่มีความไม่แน่นอนของนโยบายภาครัฐ ซึ่งอาจส่งผลให้การดำเนินการของโครงการล่าช้าหรือเกิดความขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างภาครัฐและเอกชน อีกทั้ง อาจมีความเสี่ยงจากการจัดการทรัพยากรที่ไม่เหมาะสม เช่น การใช้ที่ดินหรือผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ที่ดำเนินโครงการ การแข่งขันระหว่างจีนและญี่ปุ่นที่แย่งชิงบทบาทในโครงการที่อาจสร้างความขัดแย้งในเรื่อง

ผลประโยชน์ต่าง ๆ อีกทั้งการขาดความโปร่งใสในการดำเนินโครงการ เช่น การจัดการงบประมาณหรือการเลือกผู้รับเหมา สิ่งเหล่านี้อาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาที่จีนและญี่ปุ่นต้องเผชิญในระหว่างการลงทุนและทำงานร่วมกัน

6. อภิปรายผล

จากผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า แม้จีนและญี่ปุ่นจะมีอคติความขัดแย้งระหว่างกันในอดีต มีค่านิยมทางการเมืองที่แตกต่างกันและมีความแตกต่างเชิงยุทธศาสตร์ ทั้งในแง่ของเป้าหมายการพัฒนา โดยที่จีนเน้นภูมิเศรษฐศาสตร์ (Geo-economics) ส่วนญี่ปุ่นเน้นที่กลไก (Mercantilism) และทั้งสองประเทศนั้นในอดีตและปัจจุบันมีข้อขัดแย้งทางการเมือง เช่น ประเด็นเกาะเตี้ยหวุ/เซนกากุ แต่การร่วมมือในประเทศที่สามเช่น ประเทศไทย กลับกลายเป็นพื้นที่กลางที่สามารถแปลงความแตกต่างเป็นความร่วมมือ โดยใช้ข้อได้เปรียบของแต่ละฝ่ายให้เกิดผลเชิงเสริม (Synergistic Effect) ทั้งในมิติเทคโนโลยี ทุน มาตรฐาน และการบริหารจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Zheng (2019); Chen & Sun (2025) และ Xiong (2022) ที่กล่าวว่า การลงทุนในประเทศไทยตามแนวคิด TMC นั้นไม่ใช่เพียงการลงทุนทางเศรษฐกิจ แต่เป็นกลยุทธ์ทางภูมิรัฐศาสตร์และการพัฒนาแบบยั่งยืนที่มีเป้าหมายสร้างระบบความร่วมมือเชิงบูรณาการระหว่างประเทศที่สามารถสร้างประโยชน์ร่วมกันในระยะยาว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และสังคม

โดยที่แนวโน้มของการลงทุนในตลาดประเทศที่สามของจีนและญี่ปุ่นนั้น สามารถวิเคราะห์ผ่านพัฒนาการเชิงภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบว่าแนวโน้มของความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในโครงการที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างพื้นฐาน เช่น รถไฟความเร็วสูง โครงการโลจิสติกส์ ท่าเรือ และพลังงานสะอาด ทั้งนี้ เนื่องจากประเทศไทยมีจุดแข็งด้านทำเลที่ตั้ง นโยบายส่งเสริมการลงทุน (BOI) และความพร้อมของเขตเศรษฐกิจพิเศษ (EEC) ซึ่งเอื้อต่อการดำเนินงานของบริษัทต่างชาติ ตามการศึกษาของ Krungsri Business Empowerment (2020) และ ณัฐชนนท์ ลิ้มบุญสืบสาย และ ธนิชฐา สุกกล้า (2564) แต่อย่างไรก็ตาม ผลกระทบของการร่วมมือลงทุนในประเทศที่สามของญี่ปุ่นและจีนนั้นยังคงมีอยู่ ผลกระทบในเชิงบวกคือ ประเทศไทยจะได้รับการลงทุนจำนวนมากจากทั้งสองประเทศซึ่งจะกระตุ้นการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคและท้องถิ่น โดยเฉพาะการสร้างงาน การถ่ายทอดเทคโนโลยี และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างยั่งยืน ทั้งยังลดต้นทุนโลจิสติกส์และเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของภาคธุรกิจไทยในตลาดโลก นอกจากนี้ยังมีโอกาสในการพัฒนาเทคโนโลยีและทรัพยากรมนุษย์ในระยะยาว ดังที่ Xiong (2022) ได้อธิบายไว้ แต่ในทางกลับกัน อาจมีผลกระทบเชิงลบ เช่น ความเสี่ยงจากการพึ่งพาทุนต่างชาติ การจัดการทรัพยากรที่ไม่เหมาะสม การกระจุกตัวของพัฒนาในพื้นที่ยุทธศาสตร์ และความไม่สมดุลของผลประโยชน์ระหว่างนักลงทุนกับประชาชนท้องถิ่น รวมถึงความไม่แน่นอนด้านนโยบายภาครัฐที่อาจส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุนในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Mathieu (2019) และ Takeuchi (2014)

ทั้งนี้ ความร่วมมือดังกล่าวส่งผลให้เกิดประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ กล่าวคือ การเป็นพื้นที่ความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม ทำให้ประเทศไทยมีสถานะทางยุทธศาสตร์ใหม่ในสมการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ไม่ใช่เพียงประเทศผู้รับการลงทุนเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็น “ผู้กำหนดทิศทาง” ของความร่วมมือดังกล่าวได้ หากสามารถออกแบบนโยบายสาธารณะที่เน้นประโยชน์ระยะยาว โปร่งใส และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น การร่วมลงทุนระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยจึงมิใช่เพียงความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นเวทีสำคัญของการสร้างดุลยภาพทางภูมิรัฐศาสตร์ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ซึ่งประเทศไทยควรใช้โอกาสนี้ในการเสริมสร้างบทบาทและอำนาจต่อรองในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่อไป

7. สรุปผลการศึกษา

ถึงแม้ว่าประเทศจีนและญี่ปุ่นจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ซับซ้อนและมีปัญหาด้านปัจจัยต่าง ๆ ระหว่างกัน เช่น ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ด้านการเมือง จนส่งผลให้ทั้งสองประเทศไม่มีการลงทุนโดยตรงระหว่างกัน แต่เนื่องด้วยทั้งจีนและญี่ปุ่นนั้นเป็นประเทศที่เศรษฐกิจมีความเจริญเติบโตเป็นอย่างมาก ทำให้ทั้งสองประเทศต้องการขยายตลาดเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ จึงทำให้เกิดความร่วมมือในการลงทุนในตลาดประเทศที่สามขึ้นและเลือกประเทศไทยเป็นเป้าหมายในการลงทุนครั้งนี้ ทั้งนี้ ทั้งสองประเทศมีแนวทางการลงทุนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ญี่ปุ่นเน้นการลงทุนในภาคการผลิต อุตสาหกรรมยานยนต์และอิเล็กทรอนิกส์ โดยให้ความสำคัญกับมาตรฐานและคุณภาพ (Partnership for Quality Infrastructure: PQI) ขณะที่จีนให้ความสำคัญกับการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น โครงการรถไฟความเร็วสูงและท่าเรือ โดยใช้ข้อได้เปรียบด้านต้นทุนและความรวดเร็วในการดำเนินงาน เน้นความร่วมมือและการลงทุนเพื่อให้สอดคล้องและเสริมกับนโยบายข้อริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (Belt and Road Initiative :BRI) โดยการลงทุนของญี่ปุ่นและจีนในประเทศไทยนั้นเป็นไปในรูปแบบของ Third-party Market Cooperation (TMC) อย่างชัดเจน คือ จีนเป็นผู้ริเริ่มภายใต้กรอบนโยบาย BRI เน้นเงินทุนมหาศาลและความรวดเร็ว ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการลงทุนสามฝ่ายและเน้นมาตรฐานของการลงทุน โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นจุดหมายของการลงทุนภายใต้กรอบ TMC ของจีนและญี่ปุ่นได้แก่ ท่าเลที่ตั้งเชิงยุทธศาสตร์ โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการลงทุน และนโยบายส่งเสริมการลงทุนของภาครัฐ

นอกจากนี้ สาเหตุที่ไทยเป็นประเทศเป้าหมายในการลงทุนมาจาก 1) ท่าเลที่ตั้งที่เป็นศูนย์กลางของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 2) มีโครงสร้างพื้นฐานที่พัฒนาแล้ว และ 3) มีนโยบายส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้จีนและญี่ปุ่นสามารถใช้ประโยชน์จากศักยภาพของไทยเพื่อขยายตลาดและเสริมสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ แต่อย่างไรก็ตาม การร่วมลงทุนในไทยยังมีความท้าทายหลายประการ เช่น ความไม่แน่นอนทางการเมืองและนโยบายของรัฐบาลไทย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อ การดำเนินโครงการต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ ความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทยยังคงมีแนวโน้มที่จะเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระยะยาว และเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของไทยใน

ระดับภูมิภาคและระดับโลก โดยสรุปแล้ว การร่วมมือด้านการลงทุนระหว่างจีนและญี่ปุ่นในตลาดประเทศที่สามถือว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่สร้างผลประโยชน์ร่วมระหว่างทั้งสามฝ่ายทั้งจีน ญี่ปุ่น และไทย โดยใช้ศักยภาพของไทยเป็น “พื้นที่ปฏิบัติการ” (Implementation Platform) สำหรับการเสริมสร้างอิทธิพลและการพัฒนาเศรษฐกิจร่วมกันในระดับภูมิภาคและโลก แต่ทั้งนี้ ไทยควรใช้โอกาสนี้เพื่อพัฒนาศักยภาพเชิงโครงสร้างและสร้างอำนาจต่อรองในระยะยาว ใช้โอกาสและความร่วมมือนี้เป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศภายใต้ “การชนะร่วมกัน” แบบ “Win-Win-Win Cooperation” และส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างยั่งยืน

8. ข้อเสนอแนะ

ความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในตลาดประเทศที่สาม เช่น ในประเทศไทย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนานโยบายและกลยุทธ์การลงทุนร่วมระหว่างประเทศอื่น ๆ ที่มีเศรษฐกิจคล้ายคลึงกัน โดยการใช้โมเดลความร่วมมือแบบนี้ช่วยให้ประเทศที่ได้รับการลงทุนสามารถพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานได้อย่างรวดเร็วและยั่งยืน เช่น การพัฒนาโครงการรถไฟความเร็วสูงในไทยที่ช่วยเสริมศักยภาพด้านโลจิสติกส์และเศรษฐกิจในทางกลับกันประเทศไทยก็สามารถที่จะนำรูปแบบความร่วมมือในตลาดประเทศที่สามของเวียดนามและแคเมอรูนมาปรับประยุกต์ใช้กับความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในไทยได้เช่นกัน

การศึกษานี้ยังสามารถใช้เป็นข้อมูลเชิงนโยบายสำหรับรัฐบาลและภาคเอกชนในการวางแผนรับมือกับความท้าทายที่อาจเกิดขึ้นจากการลงทุนระหว่างประเทศทั้งของจีนและญี่ปุ่น เช่น ปัญหาการจัดการทรัพยากร ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การนำผลการศึกษาไปใช้สามารถช่วยให้ประเทศไทยพัฒนาการลงทุนในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากขึ้น โดยส่งเสริมให้ประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคนำโมเดลนี้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของตนเอง

โดยข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้แก่ 1) จัดตั้ง “หน่วยงานกลางเพื่อความร่วมมือในตลาดประเทศที่สาม” เพื่อบริหารจัดการโครงการความร่วมมือร่วมทุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะโครงการที่มีหลายประเทศร่วมลงทุน เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลี สิงคโปร์ และไทย เป็นต้น 2) พัฒนาแผนแม่บทการลงทุนร่วมข้ามชาติในระยะยาวให้มีความชัดเจนและมาตรฐานไปในทิศทางเดียวกันเพื่อไม่ให้เกิดความเหลื่อมล้ำในด้านการลงทุน 3) ปรับปรุงกฎหมาย กฎระเบียบให้รองรับการลงทุนร่วมแบบหลายฝ่าย ไม่เอื้อต่อประเทศใดหรือฝ่ายใดมากเกินไป และ 4) เสริมสร้างกลไกมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ลงทุน สำหรับในภาคเอกชนนั้น คือ 1) ควรเสริมความร่วมมือระหว่างธุรกิจท้องถิ่นและบริษัทต่างชาติ รวมถึงการกระจายการลงทุนให้ครอบคลุมในหลายพื้นที่ 2) พัฒนาทักษะแรงงานแบบเฉพาะทางเพื่อรองรับเทคโนโลยีขั้นสูง และ 3) ส่งเสริมระบบการตรวจสอบภายในที่มีความโปร่งใส เป็นธรรมและกระบวนการแบบ ESG (Environmental, Social, Governance)

แม้การศึกษานี้จะไม่สามารถชี้ให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจนเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างจีนและญี่ปุ่นในตลาดประเทศที่สามมากนัก แต่ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวทางการร่วมมือและทิศทางการลงทุนร่วมกันของจีนและญี่ปุ่นในประเทศไทย และอย่างไรก็ตามผลการศึกษานี้ยังได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาบางประการที่ควรได้รับการศึกษา

เพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น เช่น การวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ที่มีการลงทุนของทั้งจีนและญี่ปุ่น รวมถึงการศึกษาผลกระทบในระดับชุมชนและสังคมในประเทศที่รับการลงทุน ปัจจัยด้านภูมิรัฐศาสตร์และการแข่งขันเชิงอำนาจในพื้นที่ นอกจากนี้ ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างโครงการลงทุนในประเทศที่ต่างกันเพื่อดูความแตกต่างในด้านการบริหารจัดการและผลกระทบในแต่ละบริบท และที่สำคัญคือ การมีองค์ประกอบจากข้อมูลเชิงลึกจากผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นเหล่านี้จะช่วยขยายขอบเขตความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบของการลงทุนในตลาดประเทศที่สามของจีนและญี่ปุ่นหรือประเทศอื่น ๆ และทำให้การวิจัยมีความครอบคลุม มีข้อมูลเชิงลึกและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

- กรมการขนส่งทางราง. (2566). “สุรพงษ์” เผยโครงการรถไฟความเร็วสูง ไทย-จีน (กรุงเทพฯ-หนองคาย) ช่วง
ระยะที่ 1 กรุงเทพฯ-โคราช คาดเปิดใช้ปี 71 พร้อมเร่งดำเนินการ ช่วง เวียงจันทน์-หนองคาย และช่วง
ระยะที่ 2 โคราช-หนองคาย. <https://shorturl.at/1InEq>
- กรมประชาสัมพันธ์. (2566). ที่ตั้งไทยทำเลทอง ข้อได้เปรียบที่จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจไทยไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง
และยั่งยืน. <https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/8/cid/31/iid/6432>
- กรมประชาสัมพันธ์. (2566). นายฯ กล่าวปาฐกถาพิเศษงานสัมมนา Thailand - Japan Investment
Forum ต่อนักธุรกิจญี่ปุ่นกว่า 500 คน ย้ำความพร้อมเปิดรับการลงทุนญี่ปุ่น.
<https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/2526/iid/241229>
- กองความร่วมมือการลงทุนต่างประเทศ. (2566). *Annual foreign direct investment report*. Thailand
Board of Investment.
https://www.boi.go.th/upload/content/Report%202023%20Final_6639dcb141702.pdf
- จินตวัฒน์ ศิริรัตน์. (2560). ความร่วมมือพัฒนาระบบรางระหว่างไทย-ญี่ปุ่น: ผลประโยชน์และการแข่งขันเชิง
อำนาจ. *วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา (ฉบับพิเศษ)*, 237-255.
- ซินคินย ธีระพันธุ์พิเชษฐ. (2561). จีนกับการใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจในการเจรจาต่อรอง: ศักยภาพญี่ปุ่น
และไต้หวัน. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชุย อี้เหมิง. (2567). *บทวิเคราะห์ : ทำไ้ความสัมพันธ์จีน-ไทยจึงใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น?*. CRI Online.
<https://thai.cri.cn/2024/08/29/ARTIysOU8B79h4L1YLyk2IRk240829.shtml>
- ณัฐชนนท์ ลีบุญสืบสาย และ ธนิษฐา สุกกล้า. (2564). เมื่อปัจจัยทางภูมิศาสตร์เป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย
ในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ. *วิเทศปริทัศน์*, 6, 1-8.
- ตรรกวิทย์ มิ่งขวัญ. (2563). ญี่ปุ่นกับยุทธศาสตร์เพื่อเทคโนโลยีใหม่. รัฐสภา.
https://old.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=65200&filename=index
- ธนิษฐา สุกกล้า. (2566). การแข่งขันระหว่างมหาอำนาจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง: กรณีศึกษาภูมิภาคด้าน
พลังงานในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง. International Studies Center (ISC).
<https://shorturl.at/tgPv0>
- ประชาชาติธุรกิจ. (2566). ญี่ปุ่นครองอันดับหนึ่งลงทุนในไทย 63 ราย เงินลงทุนกว่า 15,873 ล้านบาท.
<https://www.prachachat.net/economy/news-1326825>
- ผู้จัดการออนไลน์. (2567). *New China Insights: เมื่อทุนจีนทะลักไทย*. MGR Online.
<https://mgronline.com/china/detail/9670000072807>

- เพชรนิภา โดมินิค แลม. (2562). *คุ้มหรือไม่กับการเดินทางโครงการรถไฟความเร็วสูงไทย-จีนต่อไป?* สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ). <https://tdri.or.th/2019/03/thailand-chinese-high-speed-railway/>
- มติชนออนไลน์. (2566, 17 กุมภาพันธ์). *ส่อง‘รถไฟความเร็วสูงไทย’ วงเงิน 2 ล้านล้าน มีกี่เส้นทาง สายไหนได้บ้างเกิด.* https://www.matichon.co.th/economy/news_3828670
- รัฐบาลไทย. (2567). *“พิมพ์ภัทรา” นำทัพ กระทรวงอุตสาหกรรม เยือนญี่ปุ่น กระชับความร่วมมือ METI แลกเปลี่ยนกรอบการทำงาน มุ่งพัฒนา 4 ประเด็นหลัก พร้อมถกองค์การพันธมิตร ชักจูงลงทุนอุตสาหกรรมฮาลาในไทย.* รัฐบาลไทย. <https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/78747>
- สถาบันการขนส่ง. (2562). *ประเทศไทยกับการยุทธศาสตร์การพัฒนาเส้นทางสายใหม่ใหม่ (Thailand and the New Silk Road).* <http://www.cutu.chula.ac.th/triresearch/saimainew/saimainew.html>
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2556). *การใช้ประโยชน์จากระบบรถไฟที่เชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้ไทยเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของภูมิภาค.* <https://tdri.or.th/wp-content/uploads/2013/10/wb96.pdf>
- สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก. (2561). *ความร่วมมือในตลาดของประเทศที่สามารถระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในโครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกของประเทศไทย.* เอกสารประกอบการสัมมนาความร่วมมือไตรภาคี ไทย-จีน-ญี่ปุ่น ในพื้นที่ EEC วันที่ 31 พฤษภาคม 2561 (จัดโดยสกพอ. ร่วมกับสถานทูตจีนและญี่ปุ่น).
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2567). *ผลักดันการศึกษาไทยสู่การเป็น Soft Power ให้เทียบเท่าประเทศชั้นนำของโลก.* Starfish Labz. <https://shorturl.at/kDNPS>
- สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ ณ นครโฮจิมินห์. (2560). *ธุรกิจโลจิสติกส์ของเวียดนาม.* กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ-DITP. https://www.ditp.go.th/contents_attach/644084/644084.pdf
- สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ ณ เมืองชิงต่าว. (2567). *หนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (BRI) กับการขนส่งสินค้าจากไทยมาจีน.* กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ. <https://shorturl.at/9Z9HX>
- สำนักยุทธศาสตร์องค์กร. (2566). *สรุปภาพรวมการลงทุนของญี่ปุ่น ใน EEC (2561-2565).* Eastern Economic Corridor (EEC). <https://www.eeco.or.th/th/filedownloads/4882/file-1c0012ca892897706b0c37d5a0bc0168.pdf>
- สุทิน สายสงวน. (2551). *ความสัมพันธ์ทางการค้าไทย-จีนและญี่ปุ่น.* *วารสารญี่ปุ่นศึกษา*, 25(1), 50-72.
- หงษ์ฟ้า ททรัพย์บุญเรือง และ จินตวัฒน์ ศิริรัตน์. (2563). *โครงการรถไฟความเร็วสูงไทย-จีน: โอกาสของการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.* *วารสารไทยคดีศึกษา*, 17(2), 51-80.
- Alonso-Trabanco, J. M. (2019). *The Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB): Financial Vector of China’s Geopolitical Interests?* *Journal of Asia Pacific Studies*, 5(2), 125-142.

- Cao, L. (2024). The investment strategies of China and Japan in the ASEAN market under the RCEP framework. *China Market*, 1-4.
- Chen, Z. & Sun, S. (2025). China-Japan Third-Party Market Cooperation: Current Status, Challenges, and Strategies in the Context of Institutional Distance. *Country and area studies*, 9(3), 136-152. <https://www.hssonline.cn/en/article/110138816/>
- Ezra, F. V. (2019). *China and Japan: Facing History*. Harvard University Press.
- Hameiri, S., & Jones, L. (2025). Rethinking Sino-Japanese competition: The diffusion of economic statecraft. *East Asia*. <https://doi.org/10.1007/s10308-025-00724-5>
- Harwit, E. (2013). Chinese and Japanese investment in Southeast and South Asia: case studies of the electronics and automobile industries. *The Pacific Review*, 26(4), 361-383. <https://doi.org/10.1080/09512748.2013.788068>
- He, Q. (2020). *A comparative study of China and Japan establishing industrial parks in Thailand*. Yunnan University.
<https://kns.cnki.net/KCMS/detail/detail.aspx?dbname=CMFD202301&filename=1020650853.nh>
- Himmer, M., & Rod, Z. (2022). Chinese debt trap diplomacy: reality or myth? *Journal of the Indian Ocean Region*, 18(3), 250–272. <https://doi.org/10.1080/19480881.2023.2195280>
- Ichikawa, N., Michael A. C., & Karen R. P. (1991). Japanese investment and influence in Thai development. *Technology in Society*, 13(4), 447-469. [https://doi.org/10.1016/0160-791X\(91\)90046-Y](https://doi.org/10.1016/0160-791X(91)90046-Y)
- Krungsri Business Empowerment. (2020). *โอกาสของประเทศไทย ในสายตานักลงทุนญี่ปุ่น*. Krungsri. <https://www.krungsri.com/th/business/other-services/empowerment/business-insights/knowledge-trend/opportunity-thailand-japanese-investors>
- Lan, P. & Thu, H. (2021). *ไฮฟองปรับปรุงระบบท่าเรือให้ทันสมัย*. VOWORLD: <https://vowworld.vn/th-TH/เศรษฐกิจ/ไฮฟองปรับปรุงระบบท่าเรือให้ทันสมัย-1055948.vov>
- Lin, C. (2023). Competition and differentiation: Japan's strategy for infrastructure investment in Southeast Asia. *Research Report on China's modern international relations*, (8), 21–38. https://www.iwep.org.cn/xscg/xscg_lwybg/202204/W020220415415217345508.pdf
- Lutfi, K. A. N. (2025). *Transition from passive to proactive diplomacy: Japan's strategic partnership with Africa*. Modern Diplomacy. <https://moderndiplomacy.eu/2025/03/10/transition-from-passive-to-proactive-diplomacy-japans-strategic-partnership-with-africa/>

- Mathieu, D. (2019). *Triple win? China and third-market cooperation*. Institut Montaigne.
<https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/triple-win-china-and-third-market-cooperation>
- Shen, Z., Wang, G., Ali, A., Wei, X., Zang, X., & Ye, Y. (2025). Study on the cooperation model of infrastructure projects in the third-party market of the Belt and Road. *International Journal of Construction Management*, 25(13), 1609–1625.
<https://doi.org/10.1080/15623599.2025.2455992>
- Suvakunta, P. (2015). China’s Go-Out strategy: Chinese foreign direct investment in Thailand. *Thammasat Review*, 12(1), 116–146.
- Takeuchi, H. (2014). Sino-Japanese relations: power, interdependence, and domestic politics. *International Relations of the Asia-Pacific*, 14(1), 7–32.
<https://www.jstor.org/stable/26156004>
- Tarumi, H. (2022). Challenges and solutions in Japan–China economic relations in the post-COVID era. In H. Wang & L. Miao. (Eds.), *China and the world in a changing context* (pp. 125–134). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-16-8086-1_16
- TNN. (2567, 25 เมษายน). เปิด 5 อันดับแรกต่างชาติลงทุนในไทย ไตรมาสแรกทะลุ 3.5 หมื่นล้านบาท. TNN.
<https://www.tnnthailand.com/news/wealth/165119/>
- Wang, L. (2022). China–Japan competition in infrastructure investment in Southeast Asia: A two-level analysis. *Asia Europe Journal*, 20(4), 507–525.
<https://doi.org/10.1007/s10308-022-00651-4>
- Wang, L. (2022). China–Japan infrastructure competition: A two-level analysis in Southeast Asia. *International Political Studies*, 3, 77–94.
<https://core.ac.uk/download/pdf/323959356.pdf>
- Wang, L. (2022). China–Japan competition in infrastructure investment in Southeast Asia: A two-level analysis. *Chinese Political Science Review*, 8(4), 527–552.
<https://doi.org/10.1007/s41111-022-00231-7>
- Wang, L. (2024). *The case of the Sino-Japanese third-party cooperation mechanism*. In S. Chen (Ed.), *Rising Models of Extra-Regional Engagement in Southeast Asia* (pp. 215–234). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-97-9148-4_10
- Wei, D., & Tang, Z. (2024). Analysis of Japan’s dual influence on Southeast Asian infrastructure diplomacy. *International Journal of Global Economics and*

- Management*, 3(1), 400-405. <https://doi.org/10.62051/IJGEM.v3n1.49>
- Xiao, X. (2018). *A comparative study of China and Japan's direct investment in Thailand*. Central China Normal University. CNKI.
<https://kns.cnki.net/KCMS/detail/detail.aspx?dbname=CMFD201901&filename=1018236962.nh>
- Xiong, L. (2022). *Third-party market cooperation under the "Belt and Road" initiative: reality and prospects*. People's Forum Network.
<http://www.rmlt.com.cn/2022/1208/661991.shtml>
- Xiong, W. (2022). Strategic value and practical pathways of third-party market cooperation. *China's Foreign Trade*, (9), 25–31.
- Yan, S. (2023). *Sino-French third-party market cooperation creates new win-win path*. China Daily.
<https://china.chinadaily.com.cn/a/202304/12/WS64361f40a3102ada8b237dfc.html>
- Yao, L. (2024). China-EU third-party market cooperation in africa under the BRI context. *Journal of China Foreign Affairs University*, (2), 59-74.
https://brgg.fudan.edu.cn/articleinfo_5650.html#:~:text=2024%E5%B9%B404%E6%9C%8818%E6%97%A5%C2%A0%C2%A0
- Zabella, A. A. (n.d.). Africa's engagement with China and Japan. United Nations ESCAP.
https://www.unescap.org/sites/default/d8files/event-documents/3-2_Zabella.pdf
- Zhang, M. (2024). Sino-Japanese third-party market cooperation: Asymmetries of economic diplomacy and politico-economic gaps. *Japanese Journal of Political Science*, 25(1), 1–20. <https://doi.org/10.1017/S1468109923000269>
- Zhang, M. (2025). *Rising models of extra-regional cooperation and challenges: The case of the Sino-Japanese third-party cooperation mechanism*. In H. Yamamoto & K. Liu (Eds.), *China-Japan-South Korea trilateral cooperation* (pp. 173–197). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-981-97-9148-4_10
- Zhao, H. (2018). China-Japan competes for infrastructure investment in Southeast Asia: Geopolitical rivalry or healthy competition? *Journal of Contemporary China*, 28(118), 558-574. <https://doi.org/10.1080/10670564.2018.1557946>
- Zheng, D. (2019). *The significance, practice and prospects of third-party market cooperation in China*. People.cn. <http://world.people.com.cn/n1/2019/1125/c1002-31473705.html>
- Zheng, T. (2019). Third-party market cooperation: A new approach to international capacity cooperation. *International Trade Issues*, (5), 14-26.

Zhu, Y. (2020). Third-party market cooperation: Differences in understanding between China and Japan and its implications. In *China International Strategic Review 2020* (pp. 110–125). School of International Strategy, Peking University.

The Intensification of the Mekong Subregion-Japan Relations Amidst Global Interregnum: Strategic Co-operation, Regional Dynamics and Implication for Thailand

Narut Charoensri

Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University

Corresponding Author:

Narut Charoensri

Faculty of Political Science and Public Administration, Chiang Mai University

239 Huay Kaew Road, Muang District, Chiang Mai, 50200, Thailand

E-mail: narut.c@cmu.ac.th

Received: April 3, 2025

Revised: July 17, 2025

Accepted: July 24, 2025

The Intensification of the Mekong Subregion-Japan Relations Amidst Global Interregnum: Strategic Co-operation, Regional Dynamics and Implication for Thailand

Abstract

This article examines the evolving international order, characterised by a transition from a unipolar to a multipolar world. As this transformation unfolds, the relative decline of the United States' global dominance has coincided with the rise of other states and the growing significance of regionalism and regional initiatives. I argue that such a redistribution of power has enabled various actors to reconfigure prevailing economic and political arrangements, thereby fostering a deepening of relations between Japan and the Mekong Subregion. The core research question posed is how the changing international order impacts the Japan–Mekong relations, and what foreign policy Thailand ought to pursue in response to these shifting dynamics. Moreover, the article explores the factors that influence Thailand's strategic approach in achieving its national objectives within this evolving geopolitical context. I contend that the strengthening of Japan–Mekong ties present considerable opportunities for Thailand, particularly given its central geographic location within the subregion, which positions it to capitalise on this engagement to advance its national interests. Nonetheless, there are six key factors likely to shape Thailand's benefits and challenges amidst this trilateral relationship: (1) the triangular relations between the United States, China, and Japan; (2) the institutional and strategic challenges facing regional initiatives in the Mekong Subregion; (3) domestic politics of the United States; (4) domestic politics of Japan; (5) domestic politics of China; (6) domestic politics of Thailand.

Keywords: GMS, Japan, interregnum, Thailand, geopolitics

1. Introduction

The ongoing transition in the international political and economic configuration is having increasingly profound and far-reaching consequences across multiple dimensions of the global order. Whilst the ultimate outcomes of these transformations remain unclear and uncertain, their effects are becoming more apparent worldwide. These changes manifest in various ways, including political leadership transitions in many countries, where right-wing figures have gained electoral support and assumed leadership positions, as seen in the United States and Germany. These shifts have policy implications for economic, trade, and investment strategies, which in turn generate ripple effects in different regions. Significant examples include the imposition of tariffs by the United States, the ongoing conflict between Russia and Ukraine, the refugee and migration crisis in Europe, and security tensions in the South China Sea.

These challenges stem from great-power competition as well as national interest considerations, wherein global developments exert direct and indirect influences on national, regional, and international institutional interests. Given that these issues operate on multi-dimensional and multi-layered levels, responses to them require a variety of approaches. Possible solutions range from state-led mechanisms to bilateral co-operation, multilateral initiatives, and broader regional mechanisms. These multi-level governance frameworks function within an international political and economic environment that is undergoing rapid and significant transformation.

The Mekong Subregion, which comprises Myanmar, Thailand, Laos, Cambodia, and Vietnam, represents a unique case of regional co-operation amidst significant economic, political, and socio-cultural diversity. Despite stark differences in economic development, political systems, and social structures, these nations have historically coexisted within a regional framework. Whilst bilateral tensions have occasionally emerged, large-scale interstate conflicts have been largely absent. Following the collapse of the Soviet Union in 1991, intra-regional co-operation in the Mekong Subregion expanded in various forms, encompassing engagements with major powers as well as indigenous regional initiatives such as the Ayeyawady-Chao Phraya-Mekong Economic Co-operation Strategy (ACMECS). The region's interstate relations and institutional co-operation are inherently shaped by broader international structures. Consequently, changes in global economic and political dynamics inevitably impact bilateral and multilateral relations within the Mekong Subregion, particularly in terms of regional initiatives involving major powers.

A prevalent view in contemporary discourse suggests that the Mekong Subregion has become a key theatre for U.S.-China strategic competition. The two powers are seen as competing for regional influence, each seeking leadership within the subregion as part of a broader effort to counterbalance the other's geo-political presence. This competition is frequently framed in terms of power balancing and the establishment of spheres of influence. However, a critical theoretical question arises: What will the future of the international order look like? (Fujii et al., 2023; Ikenberry, 2024). Many analysts put that the current global order is undergoing a fundamental transition, particularly as U.S. dominance appears to be waning whilst China's role is expanding (de Paiva Pires, 2022; Dian, n.d.; Nye, 2022). In this context, I aim to investigate how the evolving international order will impact the Mekong Subregion. Additionally, I will explore the shifting nature of Japan's engagement with the subregion and examine how Thailand, as a middle power and a self-proclaimed regional leader, should strategically position itself within this changing geo-political landscape. By analysing Thailand's diplomatic strategies, economic partnerships, and regional alignments, this research aims to offer insights into how middle powers like Thailand can navigate an era of global transformation whilst maintaining strategic autonomy and advancing national and regional interests.

I contend that the current international order is undergoing a transitional phase, marked by a shift from unipolarity to multipolarity. This transition creates an economic and political interregnum, which presents both challenges and opportunities in international relations (Knight, 2022; Stahl, 2019; Taggart, 2022). During this interregnum, middle powers and regionalism gain greater leverage, providing them with an opportunity to assume a more prominent role or to strengthen regional co-operation in pursuit of a strategic position in the evolving global order (Heiduk, 2023; Hettne, 2012). The existing literature on the transformation of international order and the interregnum elucidates how the transition of superpowers within the international order facilitates the reconfiguration of power among various actors. In this context, Japan has deepened its engagement with the Mekong Subregion by employing a diplomatic approach that I call "2Qs" diplomacy—'Quiet and Quality Diplomacy'. This strategy allows Japan to play a leading role in the region without directly competing for the 'geo-political spotlight' with other superpowers. By adopting a subtle yet effective diplomatic approach, Japan positions itself as a reliable and influential partner in the Mekong Subregion whilst avoiding overt rivalry with China or the United States. Given this strategic landscape, Thailand should actively utilise this interregnum by positioning itself as a key hub

within the international production network in the region. This strategy would not only enhance Thailand's economic competitiveness but also align with Japan's regional interests in strengthening its economic footprint in the Mekong Subregion. With this opportunity, Thailand can reinforce its role as a middle power and establish itself as a central player in regional economic co-operation.

From this point onwards, this paper is divided into five main sections. The first section examines the international order, focusing on the ongoing power transition and its implications. It highlights how the interregnum during this transitional period creates both opportunities and challenges for various actors within the international system. The second analyse how the institutionalisation of regional initiatives and the relations with that of superpowers are transforming geo-political landscape at the regional and subregional levels. The third section explores how Japan has utilised this interregnum to establish and strengthen its economic and political relations with the Mekong Subregion. The fourth section analyses Thailand's strategic options, assessing how the country can maximise the benefits of this transitional period whilst navigating its relations with Japan and the Mekong Subregion. Finally, the fifth section presents the conclusion, summarising the key findings and implications of the study.

2. Global Structural Changes and Their Impact on Regionalism

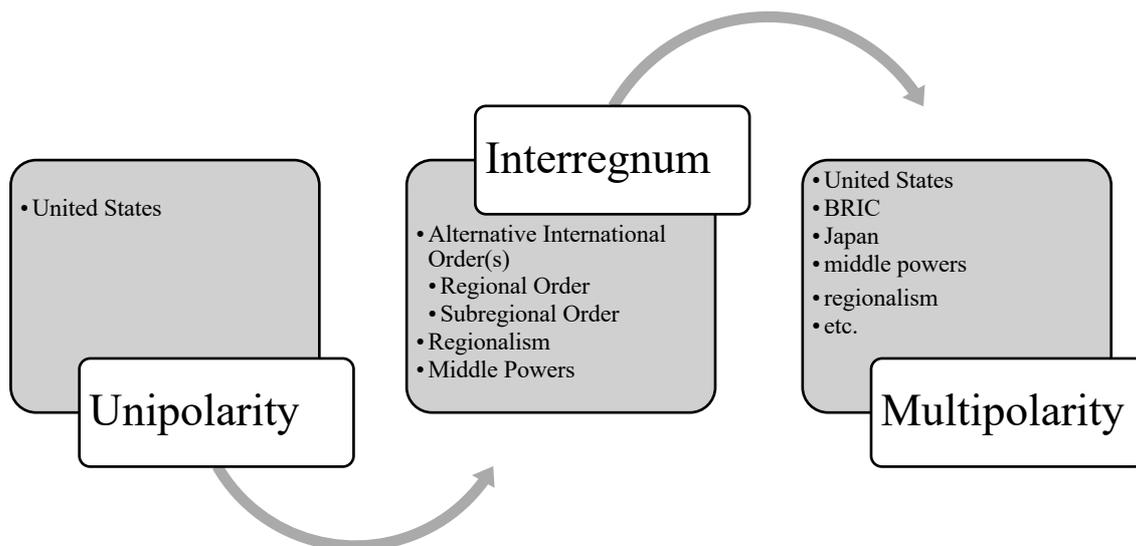
A fundamental theoretical question to consider when analysing the current global political landscape is: What are the prevailing dynamics of the international system? Academic debates and perspectives from practitioners across various sectors in Thailand and nearly every other country converge on the notion that the polarity of the international system exhibits characteristics of multipolarity (Hellmüller, n.d.; Labuda, 2025; na Thalang, 2023; Newman & Visoka, 2023; Suporn et al., 2021). This implies that multiple actors hold significant power and influence on the extent that they constitute 'polar' within the global economic, political, and security framework. A related and crucial question is: What has prompted the structural transformation of the international system towards multipolarity? Furthermore, within this 'transition process,' what stages and characteristics should be examined to discern its significance and policy implications?

I contend that the world is transitioning from a unipolar system—centred around the United States as the dominant actor in the global economic, political, and security order—towards a multipolar world system. This transition involves distinct processes and characteristics. From

a theoretical perspective, many studies have endeavoured to comprehend power transitions through Power Transition Theory (Duggan & Grabowski, 2021; Mazarr, 2022), which focuses on the degree of satisfaction or dissatisfaction of rising powers with the *status quo* (Organski, 1969). However, when applied to contemporary global affairs, it may not simply be a matter of states being ‘satisfied’ or ‘dissatisfied’ with their position in the international system. Rather, the shift in global power dynamics is occurring due to two key factors, which are:

1. *The relative decline of the existing hegemon* – The dominant power, in this case, the United States, is experiencing a diminishing capacity to manage global public goods, which undermines its influence over the international system. This may stem from domestic challenges or a decline in resources available to sustain its global leadership (Ashraf, 2023; Cox, 2001; Poletti & Zambernardi, 2021).
2. *The relative rise of other powers* – The emergence of other states, such as China and various middle powers, has altered the global power structure. These states have accumulated economic and political influence and have begun playing a more active role in shaping global governance and public goods distribution (Gilley & O’Neil, 2014; Gilley, 2011; Jacobs & Van Rossem, 2014; Kim, 2015; Mansfield, 2014).

I argue that the contemporary global transition is driven by the simultaneous occurrence of these two dynamics: the relative decline of the United States, and the relative rise of other influential actors. The diminishing global role of the United States, partly due to internal constraints and its waning ability to manage global public goods (Chase-Dunn et al., 2011; Kindleberger, 1986; Norrlöf, 2020), has coincided with the increasing global engagement of other powers. A key feature of this transition is the existence of a temporary strategic window, during which various actors in the international system have an opportunity to recalibrate their relations—both amongst themselves and with major powers. This phenomenon has been observed in different regions, where states have actively sought to strengthen and expand their strategic partnerships. The exact starting point and duration of this transitional period remain uncertain. However, this moment presents a crucial opportunity for scholars and policymakers to examine the nature of this transformation in order to extract meaningful insights and formulate appropriate policy responses.

A clear example of how states have sought to forge or strengthen relations during this transitional period is the increasing role of the BRIC group in global politics, particularly with the expansion of its membership into BRICS. The growing influence of BRICS demonstrates the emergence of alternative configurations within the international order, offering new political and economic frameworks for international co-operation. The alternative international economic order envisioned by BRICS provides states and other actors with additional option for economic engagement amidst the ongoing structural transformation of the global system (Öniş & Kutlay, 2020; Rodriguez-Triocci, 2024). At the same time, regional and subregional orders are also being developed within the broader international order. These regional and subregional arrangements are being actively shaped during this period of transition, often through initiatives spearheaded by major powers. For instance, China’s Belt and Road Initiative (BRI) has created trans-regional, regional, and subregional orders, reconfiguring relations between China and other states and international organisations. In other regions, similar patterns can be observed. In South Asia, for example, India’s leadership within South Asian Association for Regional Co-operation (SAARC) has generated asymmetrical relations between India and its neighbouring states. This power imbalance has led to stagnation within SAARC, resulting in a quagmire that prevents the organisation from playing a significant role in the international political economy—particularly in trade, investment, and global production networks (Kumarasingha, 2024). On the other hand, the Mekong Subregion has benefited from great power competition, which has led to an influx of regional initiatives and mechanisms. This competition has triggered a wide range of regional development projects and schemes, underscoring the subregion’s strategic importance as an area of major power interest (Everhart, 2024). Furthermore, beyond its geo-political

significance, the Mekong Subregion possesses great potential because of its abundant natural resources, human capital, urbanisation, and strategic positioning as a bridge between two oceans. This combination of internal capabilities and external geo-political interest provides the subregion with a unique opportunity to maximise its position within the evolving international system. By leveraging these dynamics, the Mekong Subregion can actively shape its development trajectory in ways that benefit from the strategic engagements of global powers.

3. Japan-Mekong Relations

As previously discussed, the interregnum has created a degree of political vacuum in international relations, allowing states, regional groups, and international organisations to reconfigure their diplomatic relations through new frameworks of co-operation. During such periods of uncertainty, when existing great powers face potential declines in influence—whether in scope, scale, or permanence—there is an increased tendency for countries to reassess their alignments and forge new partnerships. Since the end of the Second World War, Japan has actively sought to reassert its international role through Official Development Assistance (ODA) as a key diplomatic tool to regain its relations and reputation (Fujikura & Nakayama, 2016; Huda, 2016). However, the characteristics of Japan’s diplomatic tools and approaches have been widely debated. I agree with the perspective that a defining feature of Japan’s diplomacy is its ‘quiet’ nature (Dang & Glenn, 2022; Halpern, 1973; Meyer, 2003), characterised by subtle influence and strategic engagement. Japan employs diplomatic instruments that emphasise ‘quality’ over quantity (Yoshimatsu, 2023), differentiating itself from other states whose tools of engagement may be subject to greater debate in terms of effectiveness. I therefore propose the concept of ‘2Qs Diplomacy’ which encapsulates Japan’s approach to maintaining a low-profile yet influential role in global political and economic affairs. This is particularly evident in the Mekong Subregion, which serves as a crucial manufacturing base for Japan, particularly within Thailand. A key characteristic of this “2Qs” style of diplomacy is Japan’s emphasis on providing assistance of ‘quality.’ However, such assistance is not delivered in an obvious diplomatic manner, nor does it involve conspicuous ceremonies or forms of giving that attract global attention (as seen in China’s publicised collaborations with other countries through the BRI). Instead, Japan extends assistance through government-to-government mechanisms or various forms of aid, making Japanese assistance appear to focus on quality rather than on conspicuous displays when compared to other countries.

The Japan-Mekong relation has evolved over an extended period, with substantial engagement intensifying since 2009, when Japan launched the Mekong Japan Co-operation (MJC). However, the historical roots of this relation extend as far back as post-1945, aligning with the development of regionalism in the Lower Mekong area (Black, 1969). Japan's engagement with the subregion is underpinned by strategic considerations aimed at fostering closer political, diplomatic, and economic ties. This objective is reflected in Japan's longstanding relation with ASEAN, which has spanned over five decades, and with Mekong Subregion (Charoensri, 2019). These two diplomatic frameworks—Japan-ASEAN relations and Japan-Mekong relations—have evolved in parallel with Japan's bilateral engagements with individual Southeast Asian countries.

The areas of co-operation between Japan and the Mekong Subregion operate on both multilateral and bilateral levels and cover a broad spectrum, including human resource development, human rights, cybersecurity co-operation, and educational advancement. These collaborations have developed in both horizontal and vertical dimensions, signifying the expansion of thematic and structural co-operation over time. However, Japan's engagement in these areas overlaps with the priorities of other major powers that are actively involved in the Mekong Subregion. For instance, the United States has placed significant emphasis on human resource development, environmental sustainability, and cybersecurity, whilst China has prioritised human capital, trade, and investment. The overlapping nature of these areas of co-operation raises critical strategic questions regarding Japan's prioritisation of engagement in the Mekong Subregion. Specifically, it necessitates an assessment of which areas of co-operation would yield the greatest mutual benefit for both Japan and the subregion, particularly in light of the competing interests and involvement of other global actors.

4. Thailand's National Interests and Strategies

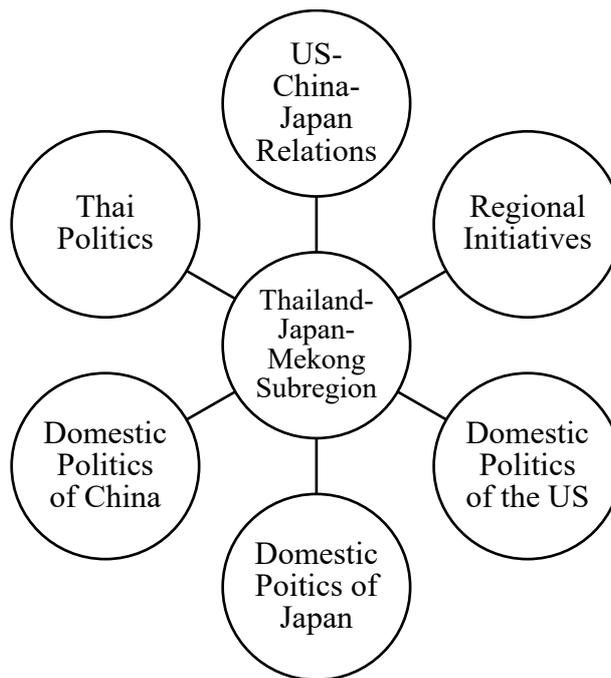
Having examined the structural transformation of the global order and the evolving relations between Japan and the Mekong Subregion, this section shifts the focus towards Thailand's strategic positioning. The global order is undergoing significant changes, and within this evolving context, Japan has intensified its engagement with the Mekong Subregion. The shifting geo-political landscape, particularly the return of Donald Trump to power, further complicates international relations and raises important questions about how global structures

influence Japan-Mekong Subregion relations and, crucially, how Thailand should develop its foreign policy to make the most of these regional dynamics.

Before assessing Thailand's policy direction, it is necessary to first analyse Thailand's core interests within the global economic, political, and security spheres. At a broad level, Thailand's national interests encompass the preservation of sovereignty and national dignity, the promotion of economic prosperity, and the socio-political stability necessary for sustainable development. However, to translate these abstract national interests into practical policy goals, it is important to assess Thailand's strategic interests within the Mekong Subregion and the broader international economic and political order.

Thailand's economic, trade, and investment relations with major powers are of paramount importance. As a country geo-graphically central to the Mekong Subregion, Thailand is uniquely positioned as a strategic hub connecting neighbouring states. This positioning enables Thailand to be a gateway to both the Pacific and Indian Oceans, as well as maritime Southeast Asia, one of the world's largest and most dynamic markets (Banomyong, 2012). Additionally, Thailand's well-developed infrastructure enhances its potential as a centre for aviation and maritime trade routes. Other key strengths include a highly literate workforce, a stable socio-political environment, and a secure investment climate, all of which contribute to Thailand's competitive advantage in the region. However, Thailand's national interests must also align with regional interests to ensure long-term stability and prosperity. A key question, therefore, is: What constitutes regional interests? Regional interests are defined by the harmonisation of national interests among subregional states whilst simultaneously upholding public interests at a broader level. This necessitates a foreign policy approach that not only safeguards Thailand's national interests but also upholds dignity and strategic sovereignty, ensuring that Thailand retains the autonomy to define its own objectives, tools, and strategies in a way that is both independent and pragmatic.

Having outlined Thailand's strategic interests, the next step is to formulate an effective strategy to achieve these objectives. I propose that Thailand should use on the current geo-political shifts by positioning itself as the central hub of the Mekong Subregion within the context of Japan-Mekong Subregion relations. This would enable Thailand to maximise its strategic advantages, foster greater economic and diplomatic ties, and enhance its role as a regional leader in shaping the economic and political trajectory of the subregion (Busbarat, 2014).

The contextual and environmental factors influencing the relations between Thailand, Japan, and the Mekong Subregion are multifaceted. I propose that there are six key factors, which are (1) the triangular relations between the United States, China, and Japan, (2) challenges of regional initiatives in the Mekong Subregion, (3) domestic politics of the United States, (4) domestic politics of Japan, (5) domestic politics of China, and (6) domestic politics of Thailand.

1. The Triangular Relations Between the United States, China, and Japan

The prevailing narrative regarding the interactions between the United States, China, and Japan, particularly in relation to the Mekong Subregion, is shaped by two dominant perspectives. The first concerns the geo-political competition between the United States and China, whilst the second focuses on the economic and developmental rivalry between China and Japan.

The first narrative centres on the notion that the United States and China are engaged in a strategic contest to establish spheres of influence and balance power within the subregion (Dung & Phuong 2023; Egawa, 2023; Theosa, 2020; Tran, 2021). This perspective suggests that the United States seeks to counterbalance China’s growing influence, particularly in light of China’s increasing economic engagements through investment, trade, and development projects. One explanation for China’s expanding role in the Mekong Subregion is historical: the presence of overseas Chinese communities, particularly those who fled the Chinese Communist Party after 1949, has contributed to strong cultural connectivity, cultivating close

economic and social ties between China and the subregion. However, this dynamic is not without its tensions, as exemplified by historical disputes, such as those between China and Vietnam (Phan, 2025). As economic interactions between China and the Mekong Subregion have intensified under the forces of economic globalisation, the United States has responded by increasing its engagement to prevent China from exerting excessive influence.

The second narrative examines the competition between China and Japan, particularly in terms of ODA and infrastructure development (Egawa, 2023; Koga, 2022; Peng, 2018; Shihong, 2017; Yoshimatsu, 2010). Both countries have actively funded and developed economic corridors, high-speed railways, and other major infrastructure projects. Japan's long-standing cultural and economic presence in the subregion has further heightened perceptions of a competitive dynamic between the two nations. As both China and Japan use economic tools to strengthen their relations with the Mekong Subregion, their competition in infrastructure investment and development has become increasingly pronounced.

Both of these narratives significantly shape the way international relations in the Mekong Subregion are conceptualised and managed. Drawing upon Graham Allison's concept of the "Thucydides Trap" (Allison, 2017), I propose the notion of the 'Mekong's Geo-Political Competition Trap.' This concept highlights a cognitive entrapment among scholars and policymakers, wherein the Mekong Subregion is predominantly analysed through the lens of major power competition. Such an approach presupposes that international relations in the region are defined by great power rivalry and that regional states must inevitably 'choose sides.' The predominant policy response to this dilemma is often a strategy of non-alignment, advocating for selective co-operation with major powers based on specific policy domains to maximise national interests.

However, this analytical framework reduces the complexity of international relations in the Mekong Subregion by overemphasising the U.S.-China-Japan rivalry. It overlooks the broader spectrum of actors, including regional initiatives at both the regional and subregional levels, and neglects opportunities for multilateral co-operation. Structural realism, which focuses on the international system's polarity, reinforces the perception that smaller states must align themselves with a major power to avoid instability. This binary perspective suggests that the United States and China are locked in a zero-sum struggle over influence in the subregion.

Rather than adopting the traditional perspective that portrays the Mekong Subregion as a battleground for U.S.-China geo-political competition, we should consider that the Mekong Subregion and ASEAN are actively redefining their relations with major powers. The shift in international order has prompted Southeast Asia and the Mekong Subregion to recalibrate their external relations in response to broader geo-political transformations. By shifting the analytical focus inward, we can examine how regional actors are restructuring their relations with global powers to advance their own interests. This approach allows us to reconsider how regional mechanisms and multilateral frameworks can be leveraged to shape external engagement. Rather than focusing solely on how the U.S.-China rivalry affects ASEAN and the Mekong Subregion, we should explore what ASEAN and the Mekong Subregion aim to achieve and how they can proactively engage with external actors to fulfil their strategic objectives. This perspective also challenges the dominant narratives associated with the Free and Open Indo-Pacific Strategy (FOIP) promoted by the United States and China's BRI. Both strategies have fostered a regional discourse that pressures states to choose between two competing models: FOIP, which emphasises 'freedom' and 'openness,' and the BRI, which has been criticised for debt trap. Huong Le Thu has pointed out that these grand strategies create a binary framework that influences regional sentiment, making it difficult for countries in the Mekong Subregion to maintain a balanced approach (Le Thu, 2019).

Reframing the geo-political discourse from an inside-out perspective offers several advantages. Firstly, it shifts the focus towards regional agency, compelling ASEAN and Mekong Subregion states to assess their own strategic interests rather than reacting passively to external pressures. This approach encourages a self-reflective analysis of regional strengths and weaknesses, helping policymakers identify opportunities to develop strategic policies that maximise regional benefits. Secondly, by de-emphasising the great power competition narrative, regional actors can escape the trap of balancing strategies and instead focus on multi-dimensional engagement. If the dominant discourse remains fixated on U.S.-China competition, there is a risk that the region will be locked into a framework that prioritises rivalry over constructive co-operation. Finally, this approach can contribute to winning hearts and minds within the Mekong Subregion by fostering a regional identity that is not solely defined by external competition. If regional populations continue to view the U.S.-China rivalry as the primary determinant of economic and political dynamics, it could lead to adversarial political sentiments that undermine long-term co-operation. A more nuanced perspective that

emphasises regional agency will support the development of a more autonomous and strategic approach to external relations. The Mekong Subregion should not be seen merely as a contested space between great powers but as a proactive actor in shaping its own future. By shifting the focus from external competition to regional agency, scholars and policymakers can develop more sophisticated strategies for engaging with the international system in a way that prioritises regional interests whilst maintaining autonomy and strategic sovereignty.

2. Challenges of Regional Initiatives in the Mekong Subregion

A fundamental challenge in analysing regional initiatives in the Mekong Subregion stems from the constructed nature of the subregion itself. Unlike natural geo-political entities, the Mekong Subregion does not exist as an inherent, organically defined unit; rather, it has been politically constructed. This process of constructing a regional identity has fostered a perception of unity and coherence within the subregion, often masking the contested nature of regional interests. This framing presents a challenge as it downplays the competitive and often conflicting priorities among Mekong states and external actors, ultimately influencing how regional initiatives are formulated, implemented, and perceived.

Given the contested nature of regional interests, states in the Mekong Subregion engage with major powers through both bilateral relations and regional initiatives. Several key regional frameworks have been established, including the Mekong River Commission (MRC), Mekong-US Partnership (MUSP), Mekong-Japan Co-operation (MJC), Lancang-Mekong Co-operation (LMC), Mekong-ROK Co-operation (MROK), Mekong-Ganga Co-operation (MGC), and Mekong-Australia Partnership (MAP). These initiatives serve as platforms for engagement between Mekong states and major powers. However, a critical issue arises regarding the role of great powers within these frameworks—how does their membership influence decision-making, policy formulation, and the distribution of benefits? Whilst these initiatives facilitate economic and political engagement, the involvement of major powers also introduces asymmetrical power dynamics, whereby external actors may exert disproportionate influence over regional decision-making processes. The only regional initiative exclusively composed of Mekong countries, without external major power involvement, is ACMECS. However, ACMECS itself faces substantial challenges. Its low level of institutionalisation, lack of a budget, and absence of a permanent secretariat significantly hinder its ability to co-ordinate policies and ensure continuity in regional co-operation. Unlike initiatives backed by major powers, ACMECS

struggles to implement projects effectively due to its limited institutional capacity (Charoensri, 2024).

The ongoing transition of the international order, which I characterise as an interregnum, presents a unique moment for restructuring relations among key actors in the Mekong Subregion. As major powers seek to assert influence, they have strategically leveraged regional initiatives to expand their spheres of influence and establish new economic and political alliances within the subregion. Both China and the United States have actively pursued engagement in the Mekong Subregion, offering assistance in financial support, human resource development, environmental protection, and technological advancements. However, they are not alone—other middle powers such as India, South Korea, Australia, and Japan have also deepened their engagement.

Understanding the dynamics of regional transformation in the Mekong Subregion, thus, requires a broader perspective beyond just US-China competition. The engagement of multiple external actors highlights that regional states are not merely passive recipients of external influence, but rather active participants navigating a complex geo-political landscape to maximise their national and subregional interests. However, despite this diversified engagement, ACMECS remains ineffective in responding to these changes. Its lack of major power engagement and support, and financial constraints have prevented it from evolving into a robust institutional mechanism capable of articulating and negotiating subregional interests on the global stage.

Another critical issue is the absence of a clearly defined regional identity and institutional representation within the Mekong Subregion. Without a unified institutional actor representing the subregion's interests, the region lacks a strong negotiating position in its interactions with major powers. Whilst ASEAN serves as the primary regional framework for Southeast Asia, there remains a need to clarify the relations between subregional and regional interests. The key question remains: How do subregional interests align with or diverge from ASEAN's broader regional interests? Can the Mekong Subregion synchronise its priorities with ASEAN whilst also advancing its own distinct economic and strategic objectives? The ability to define and institutionalise subregional interests will be crucial in strengthening the Mekong Subregion's role in regional governance. Without this, the negotiating power of the subregion remains weak, making it vulnerable to external pressures and limiting its ability to shape its own developmental trajectory. The fundamental issue with existing regional initiatives is that

they have primarily been shaped by external influences rather than emerging organically from within the Mekong Subregion. This has led to an imbalance in agenda-setting power, where major powers define the region's developmental priorities. To reframe regionalism, the Mekong states must take greater initiative in shaping their own regional strategies rather than simply reacting to external engagements.

A key strategy for addressing these challenges is to enhance institutional capacity within the Mekong Subregion. This could involve: (1) strengthening ACMECS by increasing institutionalisation, securing independent financial resources, and establishing a permanent secretariat; (2) clarifying the relations between the Mekong Subregion and ASEAN, ensuring that subregional interests are effectively represented in broader regional frameworks; and (3) reducing reliance on bilateral arrangements with major powers by prioritising multilateral approaches that enhance bargaining power and create a more balanced form of co-operation. By addressing these institutional gaps, the Mekong Subregion can move beyond the limitations of existing regional initiatives and develop a more autonomous, strategically cohesive regional architecture that effectively navigates great power competition whilst advancing its own economic and political interests.

3. Domestic Politics in the United States

The domestic political landscape of the United States plays a crucial role in shaping its engagement with ASEAN and the Mekong Subregion. Under a potential second Trump administration (Trump 2.0), there are clear indications of a strengthening US-Japan relation, as evidenced by high-level meetings between Donald Trump and Japanese Prime Minister Shigeru Ishiba. Whilst internal US politics may not directly impact Japan's relations with the Mekong Subregion, the broader policy orientation of the United States will have indirect consequences, particularly in terms of investment and development assistance. Recent policy analyses have increasingly focused on scenarios concerning China's growing influence in the Mekong Subregion, particularly in light of Trump's decision to cut funding for USAID, which has historically played a key role in human development, environmental conservation, and economic co-operation in the region. This shift is likely to provide China with greater political and economic leverage, allowing it to expand its role in the subregion (Al Jazeera, 2025).

The extent to which the United States prioritises foreign policy, particularly its engagement with Asia, largely depends on domestic political dynamics and leadership transitions. Prior to

Trump's presidency, the Mekong Subregion was recognised as a strategically significant area within the FOIP strategy, primarily due to its geo-graphical position between the Pacific and Indian Oceans. However, in comparison to China and Japan's strategic approaches, US influence in the region has remained less pronounced. Whilst the MUSP serves as a regional initiative focusing on human resource development, environmental issues, technology, and energy, its institutional and policy impact has been relatively limited compared to China's BRI and MJC.

From an economic and political perspective, the US has not established a dominant presence in the Mekong Subregion. However, from a security perspective, the situation differs significantly. The United States functions as a key catalyst in shaping the regional and subregional security architecture through its bilateral security partnerships and broader efforts to maintain peace and stability. The bilateral security relations between the United States and the Mekong Subregion (excluding Myanmar) are exemplified by the Cobra Gold military exercise, which involves more than thirty countries.¹ This exercise serves as a platform for military training, tactical exchanges, and weapons training. Whilst Cobra Gold symbolises close security co-operation and the strategic influence of the United States in the region, it primarily functions as a symbolic demonstration of military collaboration rather than a direct mechanism for addressing security challenges. In practice, when dealing with actual security issues, the focus tends to shift towards non-traditional security co-operation facilitated through regional initiatives, which emphasise tackling non-traditional challenges rather than traditional military engagements. This role is evident in US-led initiatives addressing traditional and non-traditional security concerns, including transboundary haze pollution, water governance of the Mekong River, refugee and migration crises, and cybersecurity threats. The US remains a critical actor in assisting the Mekong states in addressing these evolving security challenges.

As the world undergoes a period of interregnum, characterised by a power transition and shifting global alliances, the future of US engagement with the Mekong Subregion remains a key issue to monitor. The bilateral and multilateral relations that the US has developed with

¹ The participating countries are categorised into four groups: (1) Full Participating Nations, which include Thailand, the United States, Singapore, Japan, Indonesia, South Korea, and Malaysia; (2) Limited Participating Nations, comprising China, Australia, and India; (3) Multinational Planning Augmentation Team (MPAT), which consists of Bangladesh, Canada, France, the United Kingdom, Mongolia, Nepal, New Zealand, the Philippines, Fiji, and Brunei; and (4) Combined Observer Liaison Team (COLT), which includes Cambodia, Laos, Brazil, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Germany, Sweden, Greece, and Kuwait.

the region may undergo significant transformation, leading to either an expansion of co-operation areas or a deeper, more targeted engagement in specific sectors. The primary question is whether these evolving relations will enable the United States to solidify its influence and expand its sphere of engagement within the subregion. Given the growing strategic competition in the Mekong Subregion, future US policy directions will determine whether Washington can enhance its partnerships with Mekong countries and whether its regional presence will be able to counterbalance China's expanding role. The ability of the US to strengthen its economic, political, and security commitments in the subregion will play a decisive role in shaping regional dynamics, particularly in the face of China's deepening engagement and Japan's continued diplomatic and economic influence in the region.

4. Domestic Politics of Japan

The domestic political landscape of Japan remains a crucial factor influencing the trajectory of Japan-Mekong relations. Since assuming office as Prime Minister, Shigeru Ishiba has been subject to scrutiny regarding the uncertainty of Japan's foreign policy direction. As Koga Kei has previously observed, Japan's strategic orientation under Ishiba's leadership remains unclear (Koga, 2024). However, early indications suggest that Southeast Asia continues to be a priority, as evidenced by Ishiba's official visits to Malaysia and Indonesia in January 2025, where he reaffirmed Japan's commitment to both the FOIP and ASEAN Outlook on the Indo-Pacific (AOIP). Furthermore, his only official visit to the Mekong Subregion thus far was to Laos, where he participated in the ASEAN Summit in October 2024. Despite this lack of extensive direct engagement, there will be no significant shifts in Japan's strategic posture towards the Mekong Subregion. Japan's economic and political ties with the region remain deeply entrenched, primarily due to the Mekong Subregion's role as a critical production base for Japanese industries. Data from Japan's Ministry of Foreign Affairs (MOFA) indicates that Japanese investment in the region continues to grow, reflecting the strategic importance of the Mekong economies to Japan's regional supply chains and industrial networks.

Beyond economic co-operation, Japan's diplomatic and political engagement with the Mekong Subregion remains substantial. Japan has maintained long-standing institutional partnerships such as the Mekong-Japan Co-operation Framework and the Mekong-Japan Foreign Ministers' Meeting, both of which serve as platforms for expanding bilateral and multilateral co-operation. The key areas of engagement between Japan and the Mekong

Subregion continue to focus on connectivity projects (including physical infrastructure and digital connectivity), people-to-people exchanges and educational collaboration, environmental initiatives under the Green Mekong framework, emphasising sustainable development and environmental protection, health security and pandemic preparedness, energy and economic co-operation under Japan's FOIP strategy, and trade and investment partnerships, particularly in supply chain resilience (Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2024). From an institutional perspective, Japan's Ministry of Economy, Trade and Industry (METI) has been actively involved in shaping Japan-Mekong co-operation. METI has identified the Mekong Subregion as a priority for further economic collaboration, particularly in the energy sector. Key projects include the Mekong Power Tool, which aims to enhance grid code improvement and grid operation capacity in ASEAN countries. Additionally, Japan has been working with the MRC to address plastic pollution and improve regional environmental governance. These projects, which are being carried out in partnership with MOFA and Japan International Co-operation Agency (JICA), reflect Japan's long-term commitment to sustainable development in the region (Ministry of Economy, Trade and Industry, 2024). Given these factors, I contend that Japan's relations with the Mekong Subregion are unlikely to undergo significant changes under Ishiba's leadership, nor in the foreseeable future, even if there is a change in Japan's premiership. Japan's engagement with the Mekong Subregion is not merely a standalone policy but rather an integral part of its broader ASEAN-Japan relations. Furthermore, Japan's continued endorsement of AOIP principles reinforces its strategic commitment to ASEAN's regional leadership.

From the perspective of the Mekong Subregion's priorities, it is evident that Japan remains a key economic and political partner. The Mekong countries continue to value Japan's trade and investment contributions, alongside its ODA, which supports human resource development, environmental sustainability, support for SMEs, cybersecurity co-operation, renewable and clean energy projects, and responses to human rights and refugee challenges, particularly concerning Myanmar's displaced populations entering Thailand. Moreover, Japan's commitment to addressing emerging transnational security threats—such as scammer networks and organised crime—proves its adaptive approach to new security challenges in the region.

Furthermore, a defining characteristic of Japan's approach to international relations, which I have previously identified as the '2Qs,' reinforces its distinctive role in global affairs. Unlike the United States and China, Japan consistently demonstrates a clear and methodical

approach to its foreign policy objectives, with a particular emphasis on fostering economic and social relations in a subtle and pragmatic manner. A key instrument in this strategy is Japan's ODA, which has been used as a pivotal tool in its diplomatic engagements. Historically, Japan's diplomatic trajectory with ASEAN and the Mekong Subregion has undergone four critical turning points, as analysed by Charoensri and Anantasirikiat (2023). These include the post-World War II reconciliation period, the Fukuda Doctrine, the 1997 Asian Financial Crisis, and the introduction of the FOIP strategy. Throughout these phases, Japan's engagement with ASEAN and the Mekong Subregion has been framed in a manner that aligns with ASEAN's interests whilst maintaining a low-key diplomatic presence. This strategic restraint has allowed Japan to effectively utilise ODA to support high-quality infrastructure development, thereby reinforcing its image as a reliable and non-confrontational partner in the region. Moving forward, Japan's use of ODA will likely remain a key instrument in its foreign policy, continuing to be deployed as a highly effective tool that enables strategic engagement whilst avoiding overt competition with other major powers. This nuanced approach ensures that Japan remains influential in shaping regional development without drawing excessive political attention, thereby maintaining its distinctive diplomatic style within the evolving international order.

5. Domestic Politics of China

Another highly significant factor influencing dynamics in the Mekong Subregion is Chinese politics. Over the past decade or so, we have witnessed China assuming an increasingly important role in the global political-economic system. The BRI is a project of utmost importance to Chinese politics. China's efforts to provide funding for various connectivity projects—including roads, ports, railways, and airports—have been instrumental in establishing China as a major actor in the international order. China has initiated several initiatives and regional cooperation frameworks, such as the LMC, which aims to foster political and economic collaboration with countries in the Mekong Subregion. Additionally, China established the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) to secure funding for the development of the BRI and to facilitate regional connectivity.

The development projects designed to enhance connections with various regions across the globe via the BRI, and the co-operation extending into the Mekong Subregion, are in large part shaped by China's domestic politics, particularly with respect to international trade. Dosch (2019) analyses that one reason behind China's interest in forging links with the

Mekong Subregion lies in the desire to expand its market into this area and to import resources for its production system. Furthermore, it serves to accelerate the development of Yunnan Province. This is not merely a matter of establishing transport routes but also encompasses the transport of oil and natural gas from Myanmar to Yunnan. Kurlantzick (2007, pp. 101-102) also observes that connecting Yunnan with the Mekong Subregion enables China to develop its western region, which is landlocked, thereby providing economic benefits to Chinese businesses and construction companies engaged in the development work.

Another issue related to China's role and its significant impact on the Mekong Subregion is the construction of dams on the Mekong River by China. This has given rise to multifaceted problems, including environmental issues associated with changes in water volume and flow, impacts on fish spawning, and other ecological concerns. Moreover, it has created unresolved international political problems, as other major powers, such as the United States, have also become involved. At the same time, the riparian states along the Mekong River have not been able to utilise mechanisms such as the MRC to address these challenges effectively.

Nevertheless, despite the issues between China and the Mekong Subregion regarding the Mekong River, overall, China accords great importance to the Mekong Subregion. This attention is motivated not only by economic interests but also by normative interests. For instance, a study by Song et al. (2021) indicates that China's belief in a 'harmonious world' has greatly influenced its engagement in the Mekong Subregion, as China seeks to maintain good relations with neighbouring countries. In this regard, China's internal interests in fostering ties with the Mekong Subregion can thus be seen in both economic and normative dimensions.

6. Domestic Politics of Thailand

The dynamics of Thailand's domestic politics significantly influence its relations with Japan and the Mekong Subregion within the shifting landscape of global political and economic order. One of the most crucial factors shaping these relations is the country's leadership. Over the past two decades, Thailand has undergone significant political changes, with persistent internal conflicts between political factions leading to multifaceted consequences. These prolonged domestic challenges have constrained Thailand's ability to articulate a clear foreign policy stance at the regional level. Despite sustained economic growth and the country's substantial potential, its internal political landscape remains a major

obstacle to Thailand assuming a leadership role in regional affairs. This limitation is evident in Thailand's reduced capacity to champion normative leadership, such as advocating for human rights, political inclusivity, and environmental sustainability, or to take the lead in coordinating regional public interests, including cross-border environmental management, cybersecurity governance, and human rights protection.

One of the key reasons Thailand has struggled to play a leading role in these areas is that successive governments have been preoccupied with addressing domestic political challenges. As a result, foreign policy has not been prioritised as a strategic tool for nation-building or for enhancing Thailand's international standing. Official policy documents, such as *The 13th National Economic and Social Development Plan (2023–2027)* (NESC, 2023) and the *National Security Policy and Plan (2023–2027)*, indicate that Thailand recognises the shift towards a multipolar world and the increasing complexities it faces. These include challenges such as human rights issues, transboundary environmental concerns, cybersecurity threats, great power competition, and terrorism. Addressing these challenges requires Thailand to engage actively with other states and regional frameworks, including the Mekong Subregion, ASEAN, and broader international co-operation mechanisms. The critical question, therefore, is how Thailand can leverage this evolving global landscape to align its foreign policy with the interests of major powers whilst safeguarding its national priorities.

This situation also brings into question Thailand's long-standing diplomatic approach, often referred to as "Bamboo Diplomacy," which is characterised by adaptability and pragmatism—'bending with the wind' to seize opportunities and engage with different actors based on evolving circumstances. However, as the global order undergoes significant shifts, it is worth assessing whether this approach remains an effective means for Thailand to achieve its strategic objectives whilst maintaining its dignity and credibility in international relations. Thailand should take advantage of this interregnum by reinforcing its role as a key hub in the international production network. Such positioning would not only enhance the country's economic competitiveness but also align with Japan's interests in strengthening its economic engagement in the Mekong Subregion. By capitalising on this opportunity, Thailand can solidify its status as a middle power and establish itself as a central player in regional economic co-operation.

Furthermore, with President Trump assuming office for a second term and discussions surrounding tariffs that could impact international trade and investment, Japan has sought to

diversify its economic exposure to mitigate risks. From 19 to 21 February 2025, Japanese investors—particularly from sectors such as automotive manufacturing, electronics, electrical equipment, machinery, petrochemicals, plastics, and processed food—visited Thailand for the *Thailand-Japan Investment Forum 2025*. Japanese investors expressed keen interest in relocating production bases from China to Thailand, a strategic move aimed at improving supply chain resilience and reducing exposure to potential US-imposed trade restrictions (Thansettakij, 2025).

The transition in the global power structure presents both opportunities and challenges for recalibrating international relations. Thailand and the Mekong Subregion must recognise that the shifting international order offers an opportunity to engage with major powers strategically, influencing policy options and alternative narratives. Rather than being passive recipients of external influences, regional actors should shape global discourse, fostering diplomatic strategies that gain public support and influence policymakers in different countries.

Japan's employment of its '2Qs' diplomatic approach offers Thailand and the Mekong Subregion a unique opportunity. Japan's goodwill, expressed through ODA, can serve as a diplomatic bridge to enhance co-operation in various sectors. However, to avoid being trapped in a binary great-power competition narrative—particularly the US-China rivalry—Thailand must take proactive steps to redefine its regional role. Instead of focusing solely on how the US-China power struggle affects ASEAN and the Mekong Subregion, Thailand should adopt an "inside-out" perspective, assessing what the region itself requires and how it can proactively shape its engagement with global actors.

To achieve this, Thailand's leadership must take decisive steps at multiple levels. Domestically, Thai policymakers and academic institutions should work to de-emphasise the narrative of great power competition and promote an alternative diplomatic sentiment that reduces political distrust towards both the United States and China. Encouraging balanced political discourse and shifting the narrative can help Thailand avoid being perceived as merely oscillating between competing major powers. At the regional level, Thailand should take the lead in pushing for the institutionalisation of ACMECS, transforming it into a regional political and economic body capable of effectively representing regional public interests. Strengthening ACMECS would enable Thailand to assert a more autonomous and collective subregional stance in negotiations with external powers. Internationally, Thailand should strengthen collaboration with regional initiatives such as the GMS, led by the Asian Development Bank (ADB), and

frameworks like MJC. Such engagement would allow Thailand to leverage its expertise in international production networks, human capital development in transport and logistics, infrastructure development, cybersecurity, and renewable energy. By working closely with Japan and regional mechanisms, Thailand can play a more influential role in shaping the regional economic and security landscape during this period of transition in the international order.

5. Conclusion

Throughout this paper, I have argued that the interregnum of the international order presents a window of opportunity for middle powers, regionalism, and other actors to play a more active role in shaping new relations during this transitional phase. Specifically, in analysing the Japan-Mekong Subregion relation, I have highlighted the importance of considering the US-China rivalry, domestic politics of the United States, domestic politics of Japan, and the domestic politics of China to fully understand the evolving geo-political landscape. I have concluded by proposing that Thailand should strategically position itself within these dynamics to maximise its role in the changing global order.

A key consideration in foreign policy today is that we are witnessing a power transition from a unipolar world order, dominated by the United States, to an emerging multipolar world whose final configuration remains uncertain. We are currently in an interregnum, but the critical question is: when will this transitional period end? The beginning of a truly multipolar world order is difficult to pinpoint, as multiple states are simultaneously increasing their influence, albeit at different rates. Consequently, it is impossible to define when this interregnum will conclude, and this period of flux provides an opportunity for middle powers and regionalism to assert themselves. This is particularly relevant for groupings of states with diverse levels of economic development, as they seek to negotiate new partnerships and establish influence in the global political and economic arena. Japan's relation with the Mekong Subregion stands to benefit from this transitional phase. Historically, Japan has maintained a stable, consistent, and understated relation with the Mekong Subregion. The low-profile nature of this engagement has ensured long-term stability in relations. Japan's key diplomatic tool has been ODA, which has served as an effective means of strengthening ties and has aligned well with the developmental needs of recipient countries. Given this precedent, both bilateral and multilateral relations between Japan and the Mekong Subregion are likely to continue thriving in the future.

For Thailand, strategically positioned at the heart of the region, this transitional period presents a valuable opportunity to leverage its expertise, political stability, and well-developed infrastructure as instruments for strengthening its ties within the Mekong Subregion. However, one critical factor to monitor is Thailand's domestic political landscape. Unlike some other states, Thailand has never prioritised security-related foreign policy issues in its political discourse or election campaigns. Instead, trade and investment relations—particularly with Japan—have taken precedence. Should Thailand undergo further political change, it remains to be seen how its relations with Japan will evolve. In the short term, two pressing issues will shape the Thailand-Japan-Mekong Subregion dynamic: the return of Donald Trump to the US presidency, and Thailand's challenges with non-traditional security issues. These challenges include transnational crime, environmental concerns, and cyber threats—both within Thailand and in co-operation with its neighbouring countries. Given these complexities, such security concerns could serve as a catalyst for Thailand, Japan, and the Mekong Subregion to accelerate their collaboration and forge deeper partnerships in addressing these urgent challenges.

6. Acknowledgment

The ideas presented in this paper were first introduced at the conference 'The Nexus between Domestic and International Politics: Unveiling the Geopolitical Reconfiguration in the Indo-Pacific', organised by the Institute of Security and International Studies, Chulalongkorn University, on 23 March 2024. I would also like to express my appreciation to the organisers for their support in facilitating my trip.

References

- Al Jazeera. (2025). *For China, USAID's demise could be a soft power win in Southeast Asia*.
<https://www.aljazeera.com/news/2025/2/13/for-china-usaids-demise-could-be-a-soft-power-win-in-southeast-asia>
- Allison, G. T. (2017). Destined for war? *The National Interest*, (149), 9-21.
- Ashraf, N. (2023). Revisiting international relations legacy on hegemony: The decline of American hegemony from comparative perspectives. *Review of Economics and Political Science*, 8(6), 410–426.
- Banomyong, R. (2012). The greater Mekong sub-region of Southeast Asia: Improving logistics connectivity. In *Handbook of global logistics: Transportation in international supply chains* (pp. 69-96). Springer New York.
- Black, E. R. (1969). *Alternative in Southeast Asia*. Frederick A. Praeger.
- Busbarat, P. (2014). Thailand's foreign policy: The struggle for regional leadership in Southeast Asia. *Globalisation, development and security in Asia*, 1, 133-153.
- Charoensri, N. (2019). Ten Years of Mekong-Japan relations: From "Bi-Regional relations" to 'Linked regionalisation". *Political Science and Public Administration Journal*, 10(1), 149–194.
- Charoensri, N. (2024). *Thailand in a changing world order: How will Thailand's engagement with 'minilateralism' shape its relations with the Mekong subregion?*. Journal, 3/2024 (November), International Studies Center.
https://image.mfa.go.th/mfa/0/4OJCTby7gE/3-2024_Nov2024_Thailand_and_Minilateralism_Narut.pdf
- Charoensri, N. & Anantasirikiat, S. (2023). *ASEAN in the Eye of Japan*. International Studies Centre.
- Chase-Dunn, C., Kwon, R., Lawrence, K., & Inoue, H. (2011). Last of the hegemon: US decline and global governance. *International Review of Modern Sociology*, 1-29.
- Cox, M. (2001). Whatever happened to American decline? International relations and the new United States hegemony. *New Political Economy*, 6(3), 311-340.
- Dang, B. H., & Glenn, J. (2022). Japan's Quiet Power: The Case of Tokyo's Vaccine Diplomacy to Southeast Asia. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 11(4), 248-257.
- de Paiva Pires, S. (2022). Brexit, the rise of China, and the future of the liberal international order and great power competition. *Society*, 59(6), 747–758.

- Dian, M. (n.d.). The rise of China between Global IR and area studies: an agenda for co-operation. *Italian Political Science Review/Rivista Italiana Di Scienza Politica*, 52(2), 252–267.
- Dosch, J. (2019). *China's embrace of the Greater Mekong Subregion*.
<https://theasiadialogue.com/2019/04/11/chinas-embrace-of-the-greater-mekong-subregion/>
- Duggan, N., & Grabowski, M. (2021). The influence of Covid-19 on the power transition between the United States and China: The case of Southeast Asia. *Irish Studies in International Affairs*, 32(1), 83–102.
- Dung, N. D., & Phuong, N. H. (2023). Strategic competition of China, Japan, and South Korea in the Mekong Sub-region. In D. Briesen, L. T. T. Giang & T. T. Nguyen (Eds.), *East Asia in the 21st Century* (pp. 63-76). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co.
- Egawa, A. (2023). Competition and collaboration in infrastructure development: The case of the Greater Mekong Subregion. *Navigating The New Political Economy in Southeast Asia: Perspectives from Japan, Taiwan and The Region*, 1, 21-36.
https://doi.org/10.1142/9789811265709_0002
- Everhart, E. (2024). The effects of great power competition on Thai foreign policy from 2001 to 2024. *Graduate Review of Political Science and Public Administration Journal*, 3(2), 1-42.
- Fujii, G., Jervis, R., Labrosse, D. N., Goddard, S. E., & Rovner, J. (2023). *Chaos reconsidered: the liberal order and the future of international politics*. Columbia University Press.
<http://www.jstor.org/stable/10.7312/jerv20598>
- Fujikura, R., & Nakayama, M. (2016). Origins of Japanese aid policy—Post-war reconstruction, reparations, and World Bank projects. In J. Page & Y. Shimomura (Eds.), *Japan's development assistance: Foreign aid and the post-2015 agenda* (pp. 39-55). Palgrave Macmillan UK.
- Gilley, B. (2011). Middle powers during great power transitions: China's rise and the future of Canada-US relations. *International Journal*, 66(2), 245-264.
- Gilley, B., & O'Neil, A. (Eds.). (2014). *Middle powers and the rise of China*. Georgetown University Press.
- Halpern, A. M. (1973). Japan: Economic giant's quiet diplomacy. *International Affairs*, 49(4), 584-599.

- Heiduk, F. (2023). Middle powers in the Indo-Pacific interregnum: The case of Germany. *Global Asia*, 18(3), 34-39.
- Hellmüller, S. (n.d.). Peacemaking in a shifting world order: A macro-level analysis of UN mediation in Syria. *Review of International Studies*, 48(3), 543–559.
- Hettne, B. (2012). Development, security and world order: A regionalist approach. In C. Kay (Ed.), *Globalisation, competitiveness and human security* (pp. 83-106). Routledge.
- Huda, M. I. M. (2016). Evolution of Japanese ODA 1945-2015: An analysis. *WILAYAH: The International Journal of East Asian Studies*, 5(1), 14-28.
- Ikenberry, G. J. (2024). Three worlds: The West, East and South and the competition to shape global order. *International Affairs*, 100(1), 121–138.
- Jacobs, L. M., & Van Rossem, R. (2014). The BRIC Phantom: A comparative analysis of the BRICs as a category of rising powers. *Journal of Policy Modeling*, 36, S47-S66.
- Kim, W. (2015). Rising China, pivotal middle power South Korea, and alliance transition theory. *International Area Studies Review*, 18(3), 251-265.
- Kindleberger, C. P. (1986). International public goods without international government. *The American Economic Review*, 76(1), 1–13.
- Knight, W. A. (2022). The interregnum: Governance in the new world disorder. *International Journal*, 77(3), 485-502.
- Koga, K. (2022). The emerging power play in the Mekong subregion: A Japanese perspective. *Asia Policy*, 17(2), 28-34.
- Koga, K. (2024, November 12). *Southeast Asia and Japan's new leadership*. The Asan Forum. <https://theasanforum.org/southeast-asia-and-japans-new-leadership/>
- Kumarasingha, K. W. (2024). Domination of India: Challenges and Opportunities for Regional Integration in South Asia. *Journal of Social Sciences and Humanities Review*, 8(4), 145-162.
- Kurlantzick, J. (2007). *Charm Offensive: How China's Soft Power in Transforming the World*. A New Republic Book.
- Labuda, P. I. (2025). International law after the Russo-Ukrainian War: From the Zeitenwende to multipolarity. *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, 27(1), 587–620.
- Le Thu, H. (2019, November 13). *Southeast Asian narratives about US-China competition (part 1): choice and necessity*. The Strategist. <https://www.aspistrategist.org.au/southeast-asian-narratives-about-us-china-competition-part-1-choice-and-necessity/>

- Mansfield, E. D. (2014). Rising powers in the global economy: Issues and questions. *International Studies Review*, 16(3), 437-442.
- Mazarr, M. J. (2022). *Understanding competition: Great power rivalry in a changing international order* Concepts and theories. RAND Corporation.
- Meyer, A. H. (2003). *Quiet diplomacy: From Cairo to Tokyo in the twilight of imperialism*. iUniverse, Inc.
- Ministry of Economy, Trade and Industry. (2024). *Future Design and Action Plan for Innovative and Sustainable ASEAN-Japan Economic Co-creation 2023-2023*. <https://www.meti.go.jp/press/2024/09/20240924003/20240924003-h.pdf>.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. (2024). *Mekong-Japan co-operation strategy 2024*. <https://www.mofa.go.jp/files/100703926.pdf>
- na Thalang, C. (2023). Unpacking Thailand's conceptions of and position within the liberal international order. *International Affairs*, 99(4), 1519-1536.
- National Security Council. (2023). *National security policy and plan (2023–2027)*. https://www.nsc.go.th/wp-content/uploads/2023/06/nsc_policy_66-70-2-.pdf
- Newman, & Visoka. (2023). The Geo-politics of state recognition in a transitional international order. *Geo-politics*, 28(1), 364–391.
- Norrlof, C. (2020). Is COVID-19 the end of US hegemony? Public bads, leadership failures and monetary hegemony. *International Affairs*, 96(5), 1281-1303.
- Nye, J. S. (2022). How not to deal with a rising China: A US perspective. *International Affairs*, 98(5), 1635–1651.
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2023). *The Thirteenth National Economic and Social Development Plan (2023–2027)*. https://www.nesdc.go.th/wordpress/wp-content/uploads/2025/02/article_file_20230615134223.pdf
- Öniş, Z., & Kutlay, M. (2020). The new age of hybridity and clash of norms: China, BRICS, and challenges of global governance in a postliberal international order. *Alternatives*, 45(3), 123-142.
- Organski, A. F. K. (1969). *World politics* (2nd ed). Knopf.
- Peng, L. (2018). Japan's rivalry with China in Southeast Asia: ODA, the AIIB, infrastructural projects, the Mekong Basin and the disputed South China Sea. In J. D. J. Brown & J. Kingston (Eds.), *Japan's foreign relations in Asia* (pp. 158-172). Routledge.

- Phan, X. D. (2025). Vietnam's hedging amid U.S.-China Mekong rivalry: risk management under uncertainties. *The Pacific Review*, 38(4), 646–674.
<https://doi.org/10.1080/09512748.2024.2425347>
- Poletti, A., & Zambonardi, L. (2021). Declining hegemony and the sources of Trump's disengagement from multilateral trade governance: the interaction between domestic politics and the international political economy. *International Politics*, 59(6), 1101–1118.
- Rodriguez-Triocci, E. (2024). What about the BRICS? examining power politics in a changing world order. *Journal of political power*, 17(1), 21-41.
- Shihong, B. (2017). China and Japan, in the Mekong Region: Competition and Cooperation. In L. Peng Er (Ed.), *China-Japan Relations in the 21st Century* (pp. 185–202). Palgrave Macmillan, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-4373-4_8
- Song, Y., Qiao-Franco, G., & Liu, T. (2021). Becoming a normative power? China's Mekong agenda in the era of Xi Jinping. *International Affairs*, 97(6), 1709-1726.
- Stahl, R. M. (2019). Ruling the interregnum: Politics and ideology in nonhegemonic times. *Politics & Society*, 47(3), 333-360.
- Suporn, T., Bunyavejchewin, P., Faugchun, P., & Sukthongthong, N. (2021). The cold war, old and new: A preliminary comparative study of polarity, polarisation, and elements of (In) stability. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 29(2), 903-922.
- Taggart, J. R. (2022). Global development governance in the 'interregnum'. *Review of International Political Economy*, 29(3), 904-927.
- Thansettakij. (2025, February 24). "BOI" indicates Japanese investors plan to relocate production from China to Thailand to reduce trade war risks. Thansettakij.
<https://www.thansettakij.com/economy/620401>
- Theosa, D. S. (2020). The Sino-US strategic rivalry in the development of the Mekong. In C. S. Johnston & X. Chen (Eds.), *Opportunities and Challenges for the Greater Mekong Subregion* (pp. 57-79). Routledge.
- Tran, T. H. Y. (2021). Rising strategic competition between the United States and China in Mekong River Subregion. *Global Policy and Governance*, 10(2), 73-100.
- Yoshimatsu, H. (2010). The Mekong region, regional integration, and political rivalry among ASEAN, China and Japan. *Asian Perspective*, 34(3), 71-111.
- Yoshimatsu, H. (2023). Japan's strategic response to China's geo-economic presence: Quality infrastructure as a diplomatic tool. *The Pacific Review*, 36(1), 148-176.

บันทึกการจำอดีตชาติของคัตสึโกโร่ : การวิเคราะห์คุณค่าหลักฐาน
ทางราชการในสมัยเอโดะเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิด

The Case of Katsugoro's Past-Life Memories: An Analysis
of the Value of an Official Edo-Period Record
Concerning Reincarnation

ชิติศรณ แสงอุไร

Thitisorn Saeng-urai

คณะศิลปศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

School of Liberal Arts, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

Corresponding Author:

Thitisorn Saeng-urai

School of Liberal Arts, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

1 Chalongkrung Road, Ladkrabang, Bangkok 10520, Thailand

E-mail: thitisorn.sa@kmitl.ac.th

Received: May 3, 2025

Revised: October 10, 2025

Accepted: October 28, 2025

บันทึกการจำอดีตชาติของคัตสึโกโร : การวิเคราะห์คุณค่าหลักฐานทางราชการ ในสมัยเอโดะเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิด

บทคัดย่อ

การจำอดีตชาติของคัตสึโกโรเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงและได้รับการบันทึกไว้ในสมัยเอโดะของประเทศญี่ปุ่น ในช่วงปี ค.ศ. 1822 เหตุการณ์ที่เด็กชายคนหนึ่งอ้างว่าสามารถระลึกชาติได้นี้ได้รับความสนใจอย่างมากจากทุกชนชั้นในสังคมเอโดะ แม้กระทั่งราชสำนักของญี่ปุ่น การสืบสวนข้อเท็จจริงได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างละเอียดโดยนักวิชาการในสมัยนั้นและต่อมาได้มีการแปลบันทึกการสืบสวนนี้เป็นภาษาอังกฤษ บันทึกฉบับแปลภาษาอังกฤษนี้เป็นแรงบันดาลใจให้ศาสตราจารย์เอียน สตีเวนสัน (Ian Stevenson) แห่งมหาวิทยาลัยเวอร์จิเนียเริ่มศึกษาปรากฏการณ์การจำอดีตชาติได้ของเด็ก ๆ จากทั่วโลก บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการนำเสนอบันทึกเรื่องการจำอดีตชาติในสมัยเอโดะให้นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไปที่ต้องการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในทรงสนะของชาวญี่ปุ่น และเพื่อวิเคราะห์คุณค่าของวรรณกรรมประเภทบันทึกในแง่มุมต่าง ๆ คุณค่าของบันทึกฉบับนี้ประกอบด้วย 1) คุณค่าในฐานะเอกสารโบราณที่มีความน่าเชื่อถือ เพราะได้รับการบันทึกโดยชนชั้นนำและนักวิชาการในสมัยเอโดะ 2) คุณค่าในฐานะข้อมูลที่สะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในยุคเอโดะ บันทึกเรื่องนี้ยังช่วยสะท้อนให้เห็นความรักและความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของชาวญี่ปุ่นในสมัยเอโดะ ประเพณีและพิธีกรรมของผู้คนในสมัยนั้น

คำสำคัญ : การจำอดีตชาติ, การระลึกชาติ, ปรจิตวิทยา, ชีวิตหลังความตาย, การกลับชาติมาเกิด

The Case of Katsugoro's Past-Life Memories: An Analysis of the Value of an Official Edo-Period Record Concerning Reincarnation

Abstract

The case of Katsugoro's past-life memories is a factual event recorded during Japan's Edo period. Around the year 1822, this incident, involving a young boy who claimed to be able to remember a previous life, garnered significant attention from all social strata in Edo society, including the Imperial Court. The investigation into the facts was meticulously documented in writing by scholars at the time. This record was later translated into English, and it was this translation that inspired Professor Ian Stevenson of the University of Virginia to commence his research into the phenomenon of children's past-life memories from around the world. This article aims to present this Edo-period account of past-life memory to scholars and interested individuals for the study of Japanese perspectives on death and the afterlife. Furthermore, it seeks to analyse the value of this type of documentary literature from various perspectives. The value of this record lies in its credibility as an ancient document, having been recorded by the ruling class and scholars of the Edo period, and its presentation of data reflecting the society and culture of the Edo era. The account reflects the love and relationships within families, concepts of Buddhism, and the beliefs of the Japanese people of that time concerning the cycle of rebirth, as well as their customs and rituals.

Keywords: past life recall, reincarnation, parapsychology, afterlife, transmigration

1. บทนำ

ศาสนาเกือบทุกศาสนามีความเชื่อที่คล้ายคลึงกันว่าชีวิตประกอบด้วย “กาย” กับ “จิต” เมื่อกายดับสลาย จิตยังคงเป็นอมตะและจะต้องแสวงหากายใหม่เพื่อเกิดใหม่หรือต้องเผชิญชีวิตหลังความตายต่อไป (พระมหาคัมภีร์ สิริปญโญ สิงห์ทอง และคณะ 2565) “การตายแล้วเกิด” หรือ “การตายแล้วสูญ” จึงเป็นคำถามที่มนุษย์หลายคนสงสัยและพยายามที่จะพิสูจน์ข้อสงสัยเรื่องนี้ ในปัจจุบันมีการศึกษาและค้นคว้าอย่างเป็นระบบเพื่อศึกษาและพิสูจน์เกี่ยวกับการมีอยู่ของโลกหลังความตายหรือการตายแล้วเกิด เช่น โครงการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย (The EREAMS-study) ของศาสตราจารย์โอลิเวอร์ ลาซาร์ (Oliver S. Lazar) มหาวิทยาลัยฟอรัมการวิทยาศาสตร์ประยุกต์เพื่อเศรษฐกิจและการบริหารจัดการ ประเทศเยอรมนี หรือการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจำอดีตชาติและการกลับชาติมาเกิดของศาสตราจารย์นายแพทย์เอียน สตีเวนสัน (Ian Stevenson) มหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา

ศาสตราจารย์นายแพทย์เอียน สตีเวนสัน ถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกการศึกษาวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิด (Mills, 2008) และปรากฏการณ์การจดจำอดีตชาติได้ของบรรดาเด็ก ๆ จากทั่วโลก (Tucker, 2008) ส่งผลให้การศึกษาค้นคว้าวิจัยในเรื่องการจดจำอดีตชาติและการกลับชาติมาเกิดมีความก้าวหน้าต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามแทบจะไม่มีผู้ใดทราบเลยว่าแท้ที่จริงแล้ว แรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้ศาสตราจารย์นายแพทย์เอียน สตีเวนสันสนใจศึกษาค้นคว้าและวิจัยเรื่องการจำอดีตชาติหรือการกลับชาติมาเกิด เกิดจากการที่ศาสตราจารย์นายแพทย์เอียนได้อ่านบันทึกเหตุการณ์ของทางราชการในสมัยเอโดะว่าด้วยเรื่องราวคำให้การเกี่ยวกับการจำอดีตชาติได้ของเด็กชายชาวญี่ปุ่นที่ชื่อ “คัตสึโกโร¹ (勝五郎)” (Ohkado, 2013; Ohkado, 2021; 西田, 2016) ซึ่งบันทึกฉบับนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษและตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือชื่อ “Gleanings in Buddha-fields” โดย โคอิซุมิ ยาคุโมะ² (小泉八雲) จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาทางปริจิตวิทยา (Parapsychology) เกี่ยวกับเรื่องการกลับชาติมาเกิดอาจจะไม่เกิดขึ้น หากศาสตราจารย์นายแพทย์เอียน สตีเวนสันไม่ได้อ่านบันทึกเรื่องนี้

เรื่องราวบันทึกความทรงจำอดีตชาติของคัตสึโกโรนอกจากจะมีความสำคัญในฐานะหลักฐานทางวิชาการในอดีตที่ได้รับการตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยชนชั้นปกครองและนักวิชาการที่อยู่ร่วมสมัยและเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับการจำอดีตชาติแล้ว เทศบาลเมืองฮิโนะ (日野市) กรุงโตเกียวซึ่งเป็นสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ได้เล็งเห็นว่าบันทึกความทรงจำอดีตชาติของคัตสึโกโรฉบับนี้ยังมีคุณค่าและความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองฮิโนะด้วย เมื่อมีการจัดตั้งหอจดหมายเหตุเมืองฮิโนะ (日野市郷土資料館) ขึ้นในปี พ.ศ. 2548 เพื่อเป็นการส่งเสริมให้พลเมืองเมืองฮิโนะได้มีส่วนร่วมในการค้นคว้าวิจัยหัวข้อหรือประเด็นที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นเมืองฮิโนะ พลเมืองเมืองฮิโนะและผู้สนใจจากต่างพื้นที่ได้รวมตัวและจัดตั้งเป็น

¹ การทับศัพท์ชื่อบุคคลและชื่อเฉพาะภาษาญี่ปุ่นต่าง ๆ ในบทความเรื่องนี้อ้างอิงตามราชกิจจานุเบกษา เล่ม 135 ตอนพิเศษ 82 ง 9 เมษายน 2561 หน้า 2 ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง หลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาเยอรมัน สเปน ญี่ปุ่น และมลายู

² โคอิซุมิ ยาคุโมะ เป็นชาวอังกฤษ มีชื่อเดิมว่า Patrick Lafcadio Hearn ภายหลังแต่งงานกับสตรีชาวญี่ปุ่นและได้เปลี่ยนมาใช้ชื่อญี่ปุ่นว่า โคอิซุมิ ยาคุโมะ

คณะสำรวจตำนานการกลับมาเกิดของคัตสึโงโรขึ้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2549 โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการศึกษาค้นคว้าจากเทศบาลเมืองฮิโนะ จึงอาจกล่าวได้ว่าเทศบาลเมืองฮิโนะโดยทอจดหมายเหตุเมืองฮิโนะนี้เป็นผู้มีบทบาทขับเคลื่อนการศึกษาตำนานการจำอดีตชาติของคัตสึโงโรนี้ ส่งผลให้มีการค้นพบรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับบันทึกเรื่องนี้ในมิติที่หลากหลาย

เนื่องจากบันทึกความทรงจำอดีตชาติของคัตสึโงโรอาจจะยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก บทความเรื่องนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบันทึกเรื่องการจำอดีตชาติของคัตสึโงโรซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสมัยเอโดะในปี ค.ศ. 1822 ให้เป็นที่รู้จัก เพื่อให้ให้นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไปที่ต้องการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในวรรณกรรมของชาวญี่ปุ่น ตลอดจนการค้นคว้าทางคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้องประเทศญี่ปุ่นนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการ นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการวิเคราะห์คุณค่าของวรรณกรรมบันทึกเรื่องการจำอดีตชาติของคัตสึโงโรในแง่มุมต่าง ๆ

2. ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณในสมัยเอโดะและอิทธิพลต่องานวรรณกรรม

เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจความคิดและความเชื่อของคนในสมัยเอโดะเกี่ยวกับภูตผีและโลกวิญญาณ ในบทนี้ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว รวมถึงอิทธิพลของความคิดและความเชื่อในเรื่องนั้นที่ส่งอิทธิพลต่องานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผีและวิญญาณในสมัยเอโดะ

ยุคเอโดะของญี่ปุ่นตรงกับช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1603 ถึง ค.ศ. 1867 หรือศตวรรษที่ 17 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 ในสมัยนี้วัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีหรือวิญญาณเป็นที่แพร่หลายอย่างมาก (佐藤, 2013) ซาโต (佐藤, 2013) ได้วิเคราะห์สาเหตุที่ความเชื่อเรื่องผีหรือวิญญาณเป็นที่แพร่หลายในสมัยเอโดะไว้ว่าสัมพันธ์กับระบบฮิเอะ (家制度) หรือระบบครอบครัว ระบบฮิเอะนี้เป็นระบบที่ลูกชายคนโตจะต้องทำหน้าที่สืบตระกูลต่อจากพ่อแม่จากรุ่นสู่รุ่นต่อไปโดยไม่มีสิ้นสุด ในมิติที่สัมพันธ์กับประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความตายหรือโลกของวิญญาณนั้น ระบบฮิเอะได้ก่อให้เกิดธรรมเนียมการสร้างสุสานประจำตระกูลเพื่อบรรจุอัฐิของคนในครอบครัวตนเองขึ้นมา และยังก่อให้เกิดธรรมเนียมที่ลูกหลานจะต้องมาคารวะสุสานบรรพบุรุษเพื่อเซ่นไหว้และจัดพิธีอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับอีกด้วย

ซาโต (佐藤, 2013) ได้ระบุว่าสาเหตุที่ธรรมเนียมการสร้างสุสานประจำตระกูลหรือครอบครัวเป็นที่แพร่หลายในสมัยเอโดะ เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงมุมมองทางความคิดเกี่ยวกับความตายและหน้าที่ของสุสาน ในวัฒนธรรมญี่ปุ่นดั้งเดิมก่อนช่วงศตวรรษที่ 12 มีความเชื่อว่ามนุษย์เมื่อตายแล้ว ร่างกายและกระดูกที่หลงเหลืออยู่ซึ่งปราศจากวิญญาณแล้วนั้นมีความไม่ต่างอะไรกับสิ่งของ ดังนั้น จึงไม่มีการจัดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับอัฐิของคนตาย แต่เมื่อล่วงเข้าศตวรรษที่ 12 เริ่มเกิดพิธีกรรมการบรรจุอัฐิในศาสนสถาน ด้วยความเชื่อที่ว่าดินแดนสุขาวดีเป็นดินแดนที่วิญญาณควรเดินทางไปพำนักอยู่หลังจากที่ตายจากโลกนี้ ดังนั้น ก่อนที่วิญญาณจะได้เดินทางไปพำนักยังแดนสุขาวดีนี้ วิญญาณยังคงสถิตอยู่ในอัฐิเพื่อรอการเดินทางไปแดนสุขาวดี การบรรจุอัฐิผู้ตายในศาสนสถานหรือวัดในพุทธศาสนาจึงถือเป็นการพาดวงวิญญาณเข้าไปใกล้แดนสุขาวดี ด้วยเชื่อว่าวัด

คือประตูเบิกทางที่จะนำพาวิญญาณไปพำนัก ณ แดนสุขาวดีต่อไป จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าสุสานในสมัยนี้ทำหน้าที่เป็นสถานที่ให้วิญญาณเอาไว้ใช้สำหรับพักพิงเป็นการชั่วคราวก่อนที่จะเดินทางไปยังแดนสุขาวดี

เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา สังคมญี่ปุ่นเริ่มให้ความสำคัญกับการเสพความสุขและความสมบูรณ์ของชีวิตในโลกนี้มากกว่าการแสวงหาการหลุดพ้นและเสวยทิพย์สุขในโลกหน้า จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติเกี่ยวกับความตายในรูปแบบใหม่ที่ว่า สถานที่ที่วิญญาณผู้ตายควรจะไปพำนักหาใช่แดนสุขาวดีอีกต่อไปไม่ กลับกลายเป็นเชื่อว่ามนุษย์เมื่อตายแล้ว วิญญาณก็ยังคงพักผ่อนอย่างสงบสุขอยู่ ณ มุมใดมุมหนึ่งของโลกนี้ ความเชื่อในแนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับและแพร่หลายมากขึ้น กอปรกับเมื่อล่วงเข้าช่วงศตวรรษที่ 17 แนวคิดเรื่องระบบอิเอะไดแพร่กระจายไปสู่สามัญชน ทำให้คนญี่ปุ่นในสมัยเอโดะนี้เกิดความตระหนักรู้ว่าตนเองมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันได้นั้นเป็นเพราะสิ่งที่บรรพบุรุษได้กระทำให้ตนเองไว้ตั้งแต่ในอดีต แม้บรรพบุรุษจะล่วงลับไปแล้วก็ตาม ก็จะต้องเดินทางไปคารวะดวงวิญญาณที่สุสานและทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษทุกรุ่นอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อเทศกาลโอบง (盂盆) มาถึง ก็จำเป็นต้องตั้งเจ็ดดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับมาที่บ้านและจัดพิธีต้อนรับดวงวิญญาณอย่างอบอุ่น นอกจากนี้คนในสมัยเอโดะยังเชื่ออีกว่าการทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษหรือผู้ล่วงลับ นอกจากจะเป็นอุทิศส่วนกุศลแล้ว การทำบุญนี้ยังเป็นพิธีกรรมที่จะช่วยขจัดความโกรธแค้น ความพยาบาทอาฆาตที่ผู้ตายมีในขณะที่ยังมีชีวิตให้หมดสิ้นไปได้อีกด้วย ดังนั้น คนในสมัยเอโดะนี้จึงเกิดความเชื่อว่าการหมั่นทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้คนตายนี้ต่างหากคือสิ่งที่จะทำให้วิญญาณได้หลุดพ้นและเสวยสุขในปรโลกอย่างแท้จริง หากได้เกิดจากบารมีของพุทธองค์ที่อยู่ในแดนสุขาวดีไม่ และยิ่งเกิดความเชื่อว่าเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณที่อยู่ในโลกนี้ก็คืออัฐิที่บรรจุอยู่ภายในสุสานและป้ายชื่อหน้าหลุมศพนั่นเอง นอกจากนี้ยังเชื่ออีกด้วยว่าดวงวิญญาณของผู้ตายทั้งหลายนั้นจะสถิตอยู่ภายในสุสานที่อัฐิของตนเองได้รับการบรรจุไว้ชั่วนิรันดร์ ด้วยเหตุนี้การสร้างสุสานประจำตระกูลจึงกลายเป็นธรรมเนียมปกติของผู้คนในยุคเอโดะนี้ กล่าวโดยสรุปได้ว่าความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่สถิตของวิญญาณคนตายตามแนวคิดของซาโต (佐藤, 2013) ที่ได้นำเสนอมานี้มีความขัดแย้งกับทฤษฎีดั้งเดิมของยานางิตะ คูนิโอะ (柳田國男) บิดาแห่งคติชนวิทยาญี่ปุ่นที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสถานที่สถิตของวิญญาณเอาไว้ว่า โลกหลังความตายดวงวิญญาณของผู้เสียชีวิตจะขึ้นไปสถิตยังภูเขากัลป์ ๆ กับสถานที่ที่ตนเคยใช้ชีวิตอยู่ ซึ่งจะช่วยให้สามารถมองเห็นบ้านเกิดเมืองนอนที่ตนเคยได้อาศัยขณะยังมีชีวิตเพื่อที่จะได้เฝ้ามองความเป็นไปของลูกหลานได้ ดวงวิญญาณเหล่านี้จะได้รับการเชื้อเชิญให้กลับมาบ้านในทุก ๆ เทศกาล เมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิก็จะลงมายังหมู่บ้านกลายเป็นเทพแห่งนาข้าว และเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมก็จะกลับไปเป็นเทพแห่งภูเขาอีกครั้งวนเวียนเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ (佐藤, 2013; 小河, 2017)

ซาโต (佐藤, 2013) กล่าวว่า การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนเป็นและคนตายของผู้คนในสมัยเอโดะผ่านระบบอิเอะไดนี้เองทำให้เกิดพันธะสัญญาระหว่างคนเป็นและคนตายว่าจะต้องสร้างสุสานในบริเวณวัดเพื่อให้วิญญาณผู้ตายได้ยินเสียงสวดมนต์สม่ำเสมอ เพื่อจะได้พักผ่อนในสุสานได้อย่างสงบสุข พันธะสัญญาอีกหนึ่งข้อที่คนเป็นจะต้องกระทำแก่ผู้ตายคือ การหมั่นไปคารวะดวงวิญญาณที่สุสานอย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้ข้อปฏิบัติเหล่านี้ได้กลายเป็นธรรมเนียมและเกิดเป็นความเข้าใจร่วมกันของคนญี่ปุ่นในสมัยเอโดะ การเกิดพันธะสัญญาระหว่างคนเป็นกับคนตายนี้ทำให้เกิดการแบ่งอาณาเขตของมนุษย์และวิญญาณแยกกันอย่างชัดเจน วิญญาณ

ผู้ตายจะต้องสถิตอยู่ในสุสานของตนอย่างสงบและทั้งสองฝ่ายจะไม่ล่วงล้ำอาณาเขตของกันและกัน อย่างไรก็ตาม ซาโต (佐藤, 2013) ได้ระบุว่าในสังคมสมัยเอโดะนี้มักเกิดการละเมิดสัญญาจากฝั่งคนเป็นแต่เพียงฝ่ายเดียว เช่น การฆาตกรรมอย่างโหดเหี้ยม การทอดทิ้งศพ และการละเลยการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ทำให้วิญญาณเหล่านั้นเกิดความเคียดแค้นจนต้องล่วงล้ำเข้ามาในอาณาเขตของมนุษย์

วรรณกรรมเรื่องผีและวิญญาณในสมัยเอโดะจึงมักจะสะท้อนแนวคิดดังกล่าวนี้ เช่น วิญญาณอาฆาตของโออิวะ (お岩) ในวรรณกรรมเรื่อง โทโคโด ยตสึยะ โคดัน (東海道四谷怪談) และโออิคุ (お菊) ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง ซารายาซึกิ (皿屋敷) ทั้งโออิวะและโออิคุต่างก็เป็นสตรีที่ต้องพบกับความตายด้วยน้ำมืออันโหดร้ายของชายคนรัก ทั้งสองคนถูกพรากชีวิตไปทั้งที่ไม่มีผิดใด ๆ มิหนำซ้ำร่างของทั้งสองคนกลับถูกทอดทิ้งโดยไม่ได้รับการฝังในสุสาน อีกทั้งยังไม่มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แต่อย่างใด จนวิญญาณเกิดความอาฆาตและตามล้างแค้นผู้มีส่วนร่วมในการตายของทั้งสองคนจนหมด กรณีวิญญาณอาฆาตของผู้ชายซึ่งพบเห็นได้ไม่บ่อยนักในวรรณกรรมยุคนี้ ได้แก่ โคฮาตะ โคเฮจิ (こはた小平次) ซึ่งเป็นวิญญาณผู้ชายที่ถูกภรรยาของตนเองและซู้รักฆ่าตาย

จากตัวอย่างวรรณกรรมเรื่องผียุคเอโดะที่ได้ยกตัวอย่างข้างต้น บางเรื่องเป็นเรื่องแต่งขึ้น บางเรื่องมีเค้าโครงจากเหตุการณ์จริง ในทางกลับกันเรื่องราวการจำอดีตชาติได้ของคัตสึโกโรที่ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงหลังจากนี้เป็นเหตุการณ์ร่วมสมัยที่เกิดขึ้นจริงในยุคเอโดะในปี ค.ศ. 1822 บุคคลที่ปรากฏในบันทึกล้วนมีตัวตนอยู่จริง ดังนั้นการที่เรื่องราวของคัตสึโกโรได้รับความสนใจจากผู้คนที่อยู่ร่วมสมัยเดียวกัน อาจเป็นเพราะการมีตัวตนอยู่จริงของบุคคลในเรื่องตามที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ ผนวกกับความเชื่อของคนในสมัยเอโดะซึ่งเชื่อกันว่าวิญญาณของผู้ตายยังคงวนเวียนอยู่ในโลก การจดจำอดีตชาติได้ของคัตสึโกโรจึงอาจจะเป็นรูปแบบหนึ่งที่วิญญาณผู้ตายเดินทางกลับมาในโลกปัจจุบัน ดังนั้น เมื่อชาวสื่อเกี่ยวกับการจำอดีตชาติได้ของคัตสึโกโรได้แพร่สะพัดออกไปในสังคมของชาวเอโดะ จึงเป็นเหตุให้ผู้คนที่อยู่ร่วมสมัยเดียวกันนั้น เช่น อิเกตะ คันซัง ไดเมียว เจ้าเมืองผู้ครองแคว้นวากาซะ (若桜藩), โอกาโตะ เต็มปาจิโร ซามูไรระดับสูงที่ปกครองพื้นที่ที่คัตสึโกโรซึ่งเป็นตัวละครเอกที่ปรากฏในบันทึกอาศัยอยู่, อิราตะ อัตสึดาเนะ นักวิชาการในสมัยเอโดะที่สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องลึกลับ จึงให้ความสนใจที่จะเดินทางมาพิสูจน์ข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ดังกล่าวด้วยตนเอง จนเป็นเหตุให้เกิดการจดบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์นี้ถึง 3 ฉบับซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงหลังจากนี้ หัวข้อถัดไปจะได้กล่าวถึงเหตุการณ์การจำอดีตชาติได้ของคัตสึโกโรโดยสังเขป

3. เรื่องย่อบันทึกเกี่ยวกับการจำอดีตชาติของคัตสึโกโร

เหตุการณ์การจำอดีตชาติได้ของคัตสึโกโร (勝五郎) เกิดขึ้นในปรัชศกบุนเซที่ 5 (ค.ศ. 1822) “คัตสึโกโร” เด็กชายวัย 8 ขวบอาศัยอยู่ ณ หมู่บ้านนากาโนมูระ³ (中野村) วันหนึ่งขณะที่คัตสึโกโรกำลังเล่นอยู่กับพี่สาวและพี่ชายอย่างสนุกสนานที่ท้องนา คัตสึโกโรได้ถามพี่ ๆ ของตนเองเกี่ยวกับความทรงจำในอดีตชาติว่าพี่ ๆ ของตนเองรู้หรือไม่ว่าชาติก่อนพี่ ๆ เคยเกิดเป็นใคร ส่วนคัตสึโกโรได้บอกเรื่องราวในอดีตชาติของตนแก่พี่ ๆ ว่า

³ ปัจจุบันคือย่านฮิงาชิชิคาโก เมืองฮาจิโองิ จังหวัดโตเกียว (東京都八王子市東中野)

ในชาติก่อนตนเองเกิดเป็นเด็กชายที่มีชื่อว่า “โทโซ” (藤蔵) อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านโฮโดคุโบะ⁴ (程窪村) และตายด้วยโรคฝีดาษตอนอายุ 6 ขวบ

ภายหลังพี่สาวของคัตสึโกโรได้บอกเรื่องราวการจำอดีตชาติได้ของน้องชายให้แก่เก็นโซ (源蔵) ผู้เป็นพ่อและเซอิ (せゐ) ผู้เป็นแม่ได้รับทราบ ทำให้เก็นโซและเซอิมาค้นถามความจริงจากปากของคัตสึโกโรโดยตรง คัตสึโกโรจึงได้เล่ารายละเอียดทั้งหมดให้พ่อกับแม่ได้รับทราบ คัตสึโกโรได้เล่าให้พ่อกับแม่ฟังว่า ในชาติก่อนตอนที่เกิดเป็นเด็กชายชื่อว่าโทโซ หลังจากป่วยตายวิญญานได้หลุดจากร่างแล้วก็เดินทางกลับมาที่บ้าน แต่ตอนที่วิญญานได้กลับมาถึงที่บ้าน พ่อแม่และคนในครอบครัวต่างไม่มีใครรับรู้เลยว่าวิญญานของตนเองนั้นได้กลับมา หลังจากนั้นเมื่อเวลาผ่านไป 3 วัน ก็มีชายแก่หนวดขาวใส่ชุดกิโมโนสีดำปรากฏตัวขึ้นและได้พาตนเองไปท่องเที่ยวอยู่ในโลกของวิญญาน จนเมื่อเวลาผ่านไป 3 ปี ชายแก่คนนั้นก็พาตนเองมาที่บ้านของเก็นโซกับเซอิซึ่งเป็นบ้านของพ่อแม่ในชาติใหม่ที่วิญญานของโทโซจะได้อาศัยท่องเที่ยวเพื่อกลับชาติมาเกิด เก็นโซและเซอิอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนากาโนมูระ ที่หน้าบ้านของเก็นโซและเซอิพ่อแม่ในชาติที่จะมาเกิดใหม่นี้มีต้นพลับพลึงอยู่ วิญญานของตนเองในชาติที่เป็นโทโซได้พักคอยอยู่แถว ๆ เตาฟืนในห้องครัวของบ้านของเก็นโซและเซอิ ระหว่างรอจะเกิดในครรภ์ของเซอิ วิญญานของตนเองก็ได้ยินเก็นโซกับเซอิคุยกันเรื่องความอึดอัดขัดสนของค่าใช้จ่ายในครอบครัว หลังจากเก็นโซกับเซอิปรึกษาหารือกันดีแล้ว เซอิก็ตัดสินใจว่าจะต้องเดินทางเข้าไปทำงานรับจ้างในเอโดะ ณ ตอนนั้นเอง วิญญานของตัวเองก็ได้เข้าสู่ครรภ์ของเซอิ และจึงได้เกิดใหม่เป็นบุตรชายของเก็นโซและเซอินามว่า “คัตสึโกโร” เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม ปีรัชศกบุงกะที่ 12 (ค.ศ. 1815)

ที่แรกหลังจากที่เก็นโซและเซอิได้ฟังเรื่องเล่าของคัตสึโกโรว่าชาติก่อนเคยเกิดเป็นเด็กชายชื่อโทโซ ทั้งสองคนไม่มีความปักใจเชื่อในสิ่งที่คัตสึโกโรเล่า แต่ทั้งสองก็ต้องเปลี่ยนความคิดเพราะสิ่งที่คัตสึโกโรเล่าถึงเรื่องการเดินทางไปทำงานในเอโดะเพื่อหารายได้เพิ่ม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนที่คัตสึโกโรจะมาเกิดและเป็นเรื่องที่รู้กันแค่สองคนระหว่างสองสามีภรรยาเท่านั้น

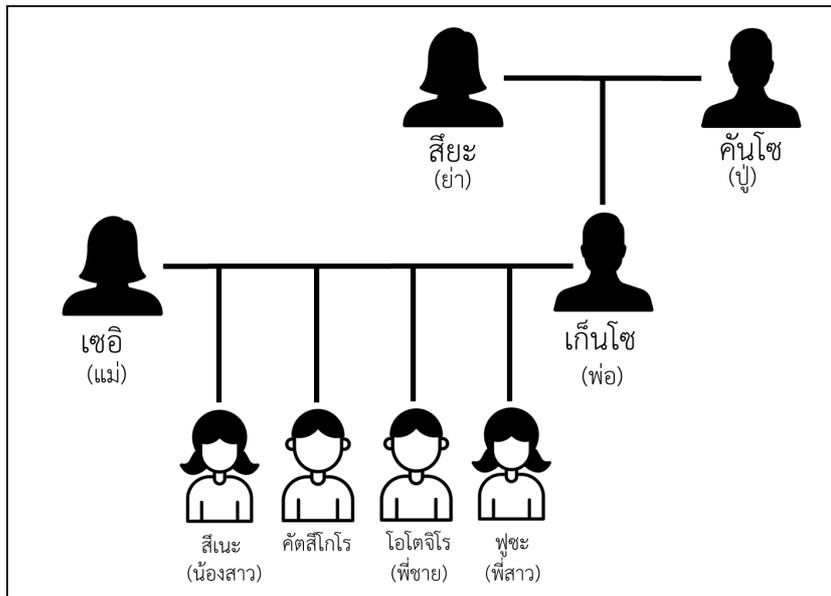
หลังจากนั้นคนในครอบครัวของคัตสึโกโรได้พยายามสืบหาความจริงว่าที่หมู่บ้านโฮโดคุโบะเคยมีเด็กที่ชื่อโทโซอาศัยอยู่ ณ หมู่บ้านแห่งนั้นอยู่จริงหรือไม่ พอสืบทราบว่สิ่งที่คัตสึโกโรเล่าเป็นเรื่องจริง ชาวท้องถิ่นได้แพร่สะพัดออกไปทั่ว และผู้คนในสมัยนั้นก็พากันเดินทางมาที่หมู่บ้านโฮโดคุโบะเพื่ออยากพบคัตสึโกโรตัวจริง และผู้คนในเอโดะได้ตั้งฉายาให้คัตสึโกโรใหม่ว่า “โฮโดคุโบะโคโซ (ほどくぼ小僧)” หรือ หนูน้อยแห่งหมู่บ้านโฮโดคุโบะ”

คัตสึโกโรมีความคิดถึงพ่อกับแม่ในอดีตชาติอย่างมาก คัตสึโกโรจึงได้รับเ้าคนในครอบครัวหลายครั้งให้พาไปเจอพ่อกับแม่ในชาติก่อน จนกระทั่งเมื่อวันที่ 12 มกราคม ปีรัชศกบุงเซที่ 6 (ค.ศ. 1823) สี่ยะผู้เป็นย่าได้พาคัตสึโกโรเดินทางข้ามหมู่บ้านเพื่อไปพบพ่อแม่ในชาติก่อนที่อาศัยอยู่ ณ หมู่บ้านโฮโดคุโบะ เมื่อเข้าเขตหมู่บ้านโฮโดคุโบะ ทั้ง ๆ ที่คัตสึโกโรยังไม่เคยมาหมู่บ้านแห่งนี้มาก่อน แต่กลับสามารถนำทางสี่ยะผู้เป็นย่าไปยังบ้านของโทโซได้อย่างถูกต้อง

⁴ ปัจจุบันคือย่านโฮโดคุโบะ เมืองฮิโนะ จังหวัดโตเกียว (東京都日野市程久保)

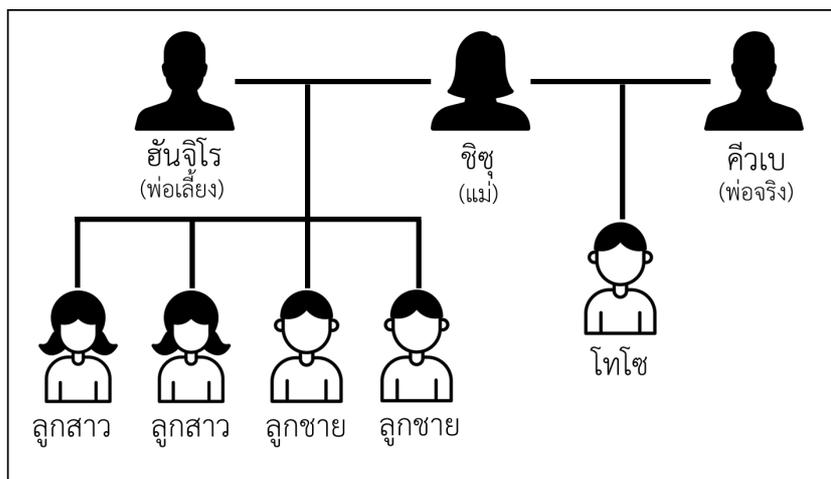
ที่บ้านของโทโซ ตอนที่คัตสึโกโรได้เจอกับชิซุ (しず) ผู้เป็นแม่และฮันจิโร (半四郎) ผู้เป็นพ่อเลี้ยงในชาติก่อน ทั้งชิซุและฮันจิโรต่างดีใจ เพราะพอทั้งสองเห็นหน้าคัตสึโกโรก็รู้สึกว่หน้าตาคล้ายกับโทโซลูกที่ตายจากไปมาก นอกจากนั้นทั้งที่คัตสึโกโรมาที่บ้านโทโซเป็นครั้งแรก แต่กลับบอกได้ว่าร้านบุหรี่ปัอยู่ตรงข้ามบ้านทำไมถึงมีต้นไม้ขึ้นทั้งที่เมื่อก่อนไม่เคยมี สิ่งที่คัตสึโกโรพูดทำให้พ่อแม่ในอดีตชาติตกใจ และเชื่อสนิทใจว่าคัตสึโกโรคือโทโซที่กลับชาติมาเกิด

หลังจากนั้นคัตสึโกโรได้เดินทางไปมาหาสู่พ่อกับแม่ของโทโซเป็นประจำและได้เดินทางไปไหว้สุสานของคิวกะเบ (久兵衛) ผู้เป็นพ่อแท้ ๆ ของตนเองในชาติก่อนด้วย

ภาพที่ 1 ผังสาแหรกครอบครัวคัตสึโกโร

หมายเหตุ วาดโดยผู้เขียนบทความ

ภาพที่ 2 ผังสาแหรกครอบครัวโทโซ

หมายเหตุ วาดโดยผู้เขียนบทความ

4. ความเป็นมาของบันทึกเรื่องเล่าอดีตชาติของคัตสึโกโร

บันทึกเกี่ยวกับการจำอดีตชาติของคัตสึโกโรที่จะกล่าวถึงหลังจากนี้ มีทั้งหมด 3 ฉบับ ในบทนี้จะเป็นการอธิบายเกี่ยวกับที่มาของบันทึก ผู้จดจารและผู้ที่ให้การรายละเอียดของบันทึกแต่ละฉบับ รวมถึงเนื้อหาที่เป็นองค์ประกอบของบันทึกแต่ละฉบับโดยสังเขป

ข่าวลือเรื่องคัตสึโกโรจำอดีตชาติได้ ไ้แพร่สะพัดไปทั่วเอโดะ ข่าวลือนี้ไม่ได้เป็นที่สนใจในหมู่ชาวบ้านทั่วไปเท่าไร แต่ยังเป็นที่น่าสนใจในกลุ่มชนชั้นปัญญาชนและชนชั้นสูงของญี่ปุ่นในสมัยนั้นด้วย หนึ่งในนั้นมีอดีตไ้โตเมียวที่ชื่อว่า “อิเกตะ คันซัง⁵ (池田冠山)” (ต่อไปนี้จะเรียกว่า “คันซัง”) รวมอยู่ด้วย หลังจากคันซังได้ทราบข่าวลือเกี่ยวกับคัตสึโกโร คันซังจึงได้เดินทางไปที่บ้านของคัตสึโกโรเพื่อต้องการฟังและสืบสวนเรื่องราวการจำอดีตชาติจากคัตสึโกโรโดยตรง แต่ด้วยความที่คัตสึโกโรยังเป็นเด็กเล็กมาก จึงเกิดอาการหวาดกลัวคันซัง ทำให้ไม่สามารถเล่าเหตุการณ์ความทรงจำเรื่องอดีตชาติของตนเองได้ ดังนั้น สียะผู้เป็นย่าจึงเป็นผู้ถ่ายทอดเหตุการณ์ความทรงจำของคัตสึโกโรทั้งหมดแทน

คันซังได้บันทึกคำบอกเล่าของย่าคัตสึโกโร และใช้ชื่อบันทึกฉบับนี้ว่า “บุชู ทามากุง นากาโนมุระ คัตสึโกโร เซ็นโซ บานาชิ” (武州多摩郡中野村勝五郎再生前生話) บันทึกฉบับนี้มักจะเรียกกันอย่างสั้น ๆ ว่า “คัตสึโกโร ไชเซ เซ็นโซ บานาชิ” (勝五郎再生前生話) คันซังเขียนบันทึกฉบับนี้ขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ปีรัชศกบุนเซอิที่ 6 (ค.ศ. 1823)

คันซังเป็นผู้ที่สนใจเรื่องราวการจำอดีตชาติของคัตสึโกโรอย่างจริงจังและถือได้ว่าเป็นบุคคลแรกที่เดินทางไปสอบสวนและบันทึกเรื่องราวนี้ด้วยตนเอง ปัจจุบันยังไม่มีการค้นพบเอกสารบันทึกที่เป็นต้นฉบับลายมือของคันซัง แต่เนื่องด้วยเหตุการณ์การจำอดีตชาติของคัตสึโกโรเป็นที่สนใจของคนทุกชนชั้นในสมัยเอโดะ ทำให้หลังจากนั้นเกิดการคัดลอกบันทึกต้นฉบับของคันซังตามมามากมาย นากางวะ (中川, 2003) ได้ค้นคว้าและรายงานเกี่ยวกับรายชื่อเอกสารฉบับคัดลอกต้นฉบับของคันซังซึ่งปรากฏชื่อเอกสารดังต่อไปนี้

- 1) คัตสึโกโร ไชเซ เซ็นโซ บานาชิ (勝五郎再生前生話) เอกสารฉบับนี้ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยวาเซดะ⁶ (早稲田大学附属図書館)
- 2) คัตสึโกโร เซ็นเซะ คิกิงากิ (勝五郎前世聞書) เอกสารฉบับนี้ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่กองงานสารบรรณและการบรรจุพระศพสำนักพระราชวังอิมพีเรียล⁷ (宮内庁書陵部)
- 3) “คันซัง โรโก โกอิกกิ โฮโดคุโบโคโซ เซ็นเซะ บานาชิ” (冠山老公御筆記ほどくぼ小僧前世話) เอกสารฉบับนี้ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดกลางประจำจังหวัดทตริ (鳥取県立図書館)
- 4) มุซาชิโนงุนิ นากาโนมุระ ไชเซ คัตสึโกโร เซ็นเซะ บานาชิ (むさしのくになかのむらさいせいかつごろうぜんせばなし) (武蔵国中野村再生勝五郎前世話) เอกสารฉบับนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ

⁵ คันซังนอกจากมีสถานภาพเป็นไ้โตเมียวแล้ว คันซังยังมีสถานภาพของความเป็นนักวิชาการแห่งสมัยเอโดะด้วย คันซังมีความสนใจศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเหตุการณ์ความเป็นไปในท้องถิ่นต่าง ๆ หนึ่งในผลงานสำคัญของคันซัง เช่น “เซ็นชู ชิชิ บิโย เต็นเซกิ โคตัน (編脩地誌備用典籍解題)” คันซังมีชีวิตอยู่ในช่วงปี ค.ศ. 1767-1833

⁶ จากการสืบค้นของผู้เขียนพบว่าปัจจุบันเอกสารบันทึกของคันซังฉบับคัดลอกสามารถอ่านได้จากฐานข้อมูลเอกสารโบราณออนไลน์ของมหาวิทยาลัยวาเซดะ (古典籍総合データベース) เลขเรียกเอกสาร ~ 13 00361

⁷ จากการสืบค้นของผู้เขียนพบว่าปัจจุบันเอกสารฉบับนี้สามารถอ่านได้จากฐานข้อมูลเอกสารโบราณออนไลน์ของกองงานสารบรรณและการบรรจุพระศพสำนักพระราชวังอิมพีเรียล (宮内書陵部所蔵資料目録・画像公開システム) เลขเรียกเอกสาร 206 37

“คัตซึยาระ” (甲子夜話) ที่เขียนโดย “มัตสึระ เซซัง” (松浦静山) 5) คัตสึโกโรโนะ ไชเซ (勝五郎の再生) เอกสารฉบับนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ “โฮโตเกโนะ ฮาตาเกโนะ โอจิโอะ” (仏の畑の落穂) ที่เขียนโดย “โคอิซุมิ ยาคุโมะ” (小泉八雲)

จากการค้นคว้าเพิ่มเติมของผู้เขียนพบว่าเอกสารฉบับที่ 5 เรื่อง “คัตสึโกโรโนะ ไชเซ” ที่เขียนโดย โคอิซุมิ ยาคุโมะตามที่นาทางาระระบุ นั้น โคอิซุมิเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นในปรัชศกเมจิที่ 30 (ค.ศ. 1897) โดยเขียนเป็นภาษาอังกฤษ คิตามูระ (北村, 2023) ระบุว่าโคอิซุมิเรียบเรียงเรื่องราวของคัตสึโกโรจากเอกสารโบราณที่เขียนขึ้นในสมัยเอโดะชื่อ “ชินเซตสึ ชูกิ” (珍説集記) จึงสรุปได้ว่าบันทึกของโคอิซุมิเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นในชั้นหลังซึ่งห่างจากระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์ขึ้นถึงเจ็ดสิบกว่าปี และไม่ได้คัดลอกมาจากต้นฉบับลายมือของคันทซังโดยตรง

นาทางาระ (中川, 2003) ได้ตรวจสอบเอกสารต้นฉบับคัตสึโกโรของคันทซังที่เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยและได้รายงานไว้ว่าบันทึกฉบับนี้ประกอบด้วยข้อมูล 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลการสำรวจสาแหกรครอบครัวของคัตสึโกโร 2) ข้อมูลการสำรวจสาแหกรครอบครัวของโทโซ และ 3) เนื้อหาการสอบสวนเรื่องราวของคันทซัง

การศึกษาของคณะสำรวจตำนานการกลับชาติมาเกิดของคัตสึโกโร (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023, p. 3) ได้ระบุว่าคนที่คันทซังผู้เป็นถึงโตเมียวเดินทางไปยังบ้านคนธรรมดาอย่างบ้านของคัตสึโกโรถือว่าเป็นเรื่องผิดวิสัยของโตเมียวอย่างยิ่ง และยังได้ระบุว่าเหตุผลแท้ที่จริงแล้วการเดินทางไปสอบสวนเรื่องราวของคัตสึโกโรด้วยตนเองเป็นเพราะหลังจากคันทซังได้ทราบข่าวลือเกี่ยวกับการจำอดีตชาติได้ของคัตสึโกโร คันทซังเกิดความหวังว่าตนเองอาจจะได้มีโอกาสได้พบกับคุณหนูสึ ลูกสาวที่เสียชีวิตในวัย 6 ขวบ ด้วยโรคฝีดาษเช่นเดียวกับโทโซอีกครั้ง

บันทึกของคันทซังได้รับความสนใจในกลุ่มปัญญาชนในสมัยเอโดะอย่างยิ่ง นอกจากจะได้รับการคัดลอกสำเนาเอาไว้หลายฉบับตามที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น ยังส่งผลให้เกิดบันทึกอีก 2 ฉบับสำคัญตามมา บันทึกฉบับที่สองนี้ได้รับการเขียนขึ้นในเดือนเมษายน ปรัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823) หลังจากฉบับของคันทซังเพียง 2 เดือน ผู้บันทึกคือ “โอคาโดะ เต็มปาจิโร” (おかどてんぱちろう) (ต่อไปนี้จะเรียกว่า “โอคาโดะ”) โอคาโดะเป็นชาмуไรระดับสูงที่ปกครองหมู่บ้านนากาโนมูระซึ่งเป็นนิवासถานที่คัตสึโกโรเกิดและอาศัยอยู่

โอคาโดะเมื่อทราบเรื่องจึงได้เรียกตัวคัตสึโกโรกับเก็นโซผู้เป็นพ่อเลี้ยงมาที่ทำเนียบบ้านพักในเอโดะเพื่อสอบสวนเรื่องราวที่เกิดขึ้นและทำการจดบันทึกเป็นรายงานเพื่อส่งไปรายงานแก่ซาโต มิโนโนกามิ (佐藤美濃守) หัวหน้ากองทหารอารักขาโชกุน (御書院番頭) ที่อยู่ในเอโดะ แม้ว่าพ่อของคัตสึโกโรจะติดตามไปด้วย แต่จากการค้นคว้าของคณะสำรวจตำนานการกลับชาติมาเกิดของคัตสึโกโร (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023, p. 8) มีการระบุว่าหนังสือรายงานของโอคาโดะที่ส่งไปรายงานให้หัวหน้ากองอารักขาโชกุนนี้

⁸ 珍説集記 เป็นหนังสือที่รวบรวมเรื่องราวและเหตุการณ์แปลกประหลาดที่เกิดขึ้นในสมัยเอโดะช่วงปรัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823) ถึงปรัชศกเท็มโปที่ 6 (ค.ศ. 1835) โดยไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง ชื่อหนังสือนี้บางครั้งก็มีการเขียนว่า 椿説集記

⁹ โอคาโดะ เต็มปาจิโร มีชีวิตอยู่ในช่วง ค.ศ. 1658-1723 โอคาโดะ เต็มปาจิโร ยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า “โอคาโดะ ชิเงโตโมะ (多門重共)”

ไม่น่าจะใช้การเล่าเหตุการณ์จากปากของคัตสึโกโรโดยตรง แต่น่าจะเป็นเก็นโซผู้เป็นพ่อเลี้ยงของคัตสึโกโรเป็นผู้เล่าเหตุการณ์มากกว่า

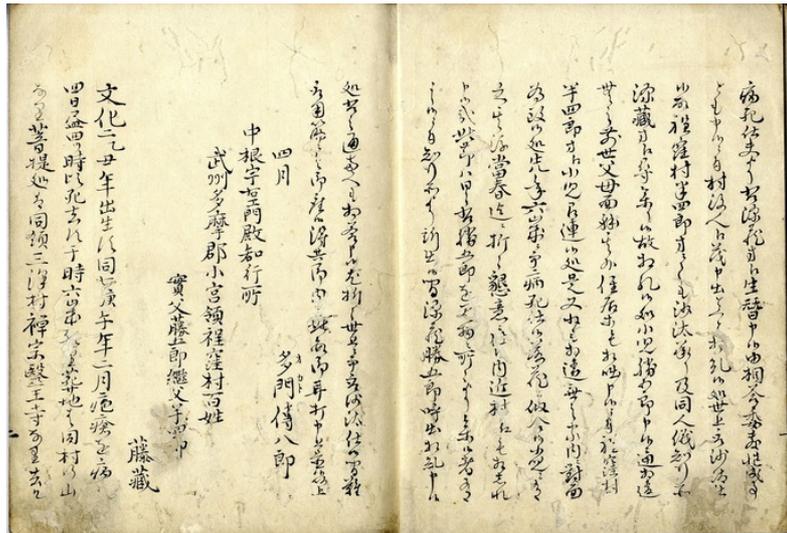
เนื้อหาในบันทึกรายงานของโอคาโตะที่ส่งไปรายงานหัวหน้ากองอารักขาโชกุนนั้น จากการวิเคราะห์ของผู้เขียน ประกอบด้วยเนื้อหา 4 ส่วนหลัก ได้แก่ 1) การบรรยายสรุปเรื่องราวการจดจำอดีตชาติได้ของคัตสึโกโรซึ่งอ้างว่าตนสามารถระลึกชาติได้ โดยในชาติก่อนคือโทโซ เด็กชายจากหมู่บ้านโฮโดคุโบมูระที่เสียชีวิตด้วยโรคฝีดาษเมื่ออายุ 6 ขวบ 2) การยืนยันข้อพิสูจน์ที่มีการระบุว่าคำกล่าวอ้างของคัตสึโกโรว่าได้รับการตรวจสอบและพบว่ามีมูลความจริง รายละเอียดที่คัตสึโกโรเล่าเกี่ยวกับครอบครัวและบ้านในชาติก่อนนั้นถูกต้องตรงกันทุกประการเมื่อเทียบกับข้อมูลของครอบครัวโทโซ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงคำยืนยันโดยชาวบ้านในหมู่บ้านโฮโดคุโบมูระที่ยืนยันว่าคัตสึโกโรมีหน้าตาเหมือนกับโทโซผู้ล่วงลับไปแล้วอย่างมาก 3) ผลสืบเนื่องของเหตุการณ์ซึ่งมีการบรรยายว่า ชาวสื่อเรื่องการจดจำอดีตชาติได้ของคัตสึโกโรได้แพร่สะพัดไปถึงหมู่บ้านโฮโดคุโบมูระซึ่งเป็นหมู่บ้านของโทโซในชาติก่อนทำให้ทั้งสองครอบครัวเริ่มไปมาหาสู่กัน และเรื่องราวของคัตสึโกโรได้แพร่สะพัดไปจนทำให้คัตสึโกโรมีชื่อเสียงโด่งดัง มีผู้คนจากทั่วทุกสารทิศเดินทางมาเพื่อขอพูดคุยจริงของคัตสึโกโร 4) ส่วนสุดท้ายเป็นคำยืนยันของโอคาโตะผู้เขียนรายงานว่าได้ทำการสอบสวนด้วยตนเองและยืนยันว่าคำให้การของคัตสึโกโรและครอบครัวนั้นสอดคล้องกัน แม้นตนเองจะยอมรับว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เหลือเชื่อ แต่ก็เห็นควรที่จะต้องรายงานให้ผู้บังคับบัญชารับทราบเพื่อพิจารณาต่อไป

บันทึกฉบับที่สามนี้ ผู้บันทึกคือ ฮิราตะ อัตสึตาดะ¹⁰ (平田篤胤) (ต่อไปนี้จะเรียกว่า “อัตสึตาดะ”) เมื่ออัตสึตาดะได้ทราบเรื่องราวของคัตสึโกโรจึงเกิดความสนใจเหตุการณ์นี้อย่างยิ่ง ช่วงเดือนเมษายน ปี ค.ศ. 1823 อัตสึตาดะได้ทราบข่าวว่าคัตสึโกโรและพ่อถูกโอคาโตะเรียกตัวเข้ามาสอบสวนที่เอโดะ อัตสึตาดะจึงเดินทางไปที่พักที่พักของโอคาโตะ แต่คัตสึโกโรไม่อยู่ ณ ที่นั้น อัตสึตาดะจึงยังไม่มีโอกาสได้พบกับคัตสึโกโร หลังจากนั้นอัตสึตาดะได้วานบ่าวรับใช้ในที่พักของโอคาโตะให้พาคัตสึโกโรมาพบที่บ้านของตนเอง ในช่วงวันที่ 22, 23 และ 25 เมษายน ในช่วง 3 วันนี้คนในครอบครัวของอัตสึตาดะได้แก่ภรรยาและลูกสาวได้พยายามสร้างความคุ้นเคยกับคัตสึโกโร จนในที่สุดคัตสึโกโรก็ยอมเล่าเรื่องความจำในอดีตชาติของตนเองให้ฟัง (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023)

คณะสำรวจตำนานการกลับชาติมาเกิดของคัตสึโกโร (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023, p. 16) ได้ระบุว่า “วันที่ 25 เมษายน ซึ่งเป็นวันสุดท้ายที่คัตสึโกโรและครอบครัวพำนักอยู่ในเอโดะ คัตสึโกโรและครอบครัวได้มาลาอัตสึตาดะและครอบครัวเพื่อจะเดินทางกลับเมืองทามะ วันสุดท้ายที่เป็นวันเดินทางกลับนี้เอง ที่สวนหย่อมภายในบ้านของอัตสึตาดะ คัตสึโกโรได้พูดเรื่องความจำอดีตชาติของตนเอง โดยที่อัตสึตาดะได้แอบฟังเรื่องเล่าของคัตสึโกโรอย่างเงียบ ๆ ในมุมหนึ่งของสวน โดยมีเพื่อนสนิทของอัตสึตาดะชื่อว่าบันโนบุโตโมะ (伴信友) เป็นผู้จดคำพูดของคัตสึโกโร แต่เนื่องจากเป็นภาษาพูดของเด็ก การเล่าเรื่อง

¹⁰ อัตสึตาดะถือได้ว่าเป็นนักวิชาการที่มีชื่อเสียงในสมัยเอโดะและอัตสึตาดะยังเป็นที่รู้จักกันในนามว่าเป็นนักค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ลับแห่งเอโดะ ผลงานสำคัญ ๆ ที่รวมเรื่องลับของอัตสึตาดะ เช่น ทามาโนฮาซึระ (霊能異柱) เซ็นเคียวอินุน (仙境異聞) อัตสึตาดะมีชีวิตอยู่ในช่วง ค.ศ. 1776-1843

คัตสึโกโรจึงมีความตะกุกตะกัก หรือเกิดความสับสนบ้าง ทำให้บันโนบุโตโมะบันทึกคำพูดได้ยากลำบากมาก จนกระทั่งเมื่อล่วงเข้าสู่เดือนมิถุนายน ปี ค.ศ. 1823 อตสึตานิเนะได้นำสิ่งที่บันโนบุโตโมะบันทึกไว้มาประมวล และเรียบเรียงใหม่และจัดทำเป็นบันทึกชื่อว่า “คัตสึโกโร ไชเซะ กิบุเน” (คัตสึโกโร ไซเซะ กิบุเน) (勝五郎再生記聞) บันทึกฉบับนี้จึงกล่าว ได้ว่าเป็นเอกสารเพียงฉบับเดียวที่บันทึกจากคำบอกเล่าของคัตสึโกโรโดยตรงซึ่งต่างจากสองฉบับแรกที่บันทึก จากคำบอกเล่าของสียะผู้เป็นย่าและเก็นโซผู้เป็นพ่อเลี้ยง

ภาพที่ 3 เนื้อหาบันทึกเกี่ยวกับการสอบสวนของโอคาโตะ เด็มปาจิโรที่ปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ “คัตสึโกโร ไชเซะ กิบุเน” (勝五郎再生記聞)

หมายเหตุ 『勝五郎再生記聞』に写されている多門伝八郎の取り調べ記録。

จาก “みんなのふるさとこぼれ話 55 勝五郎江戸へ行く” โดย 日野市 (Hino City), 2022, (<https://www.city.hino.lg.jp/bunka/bunka/kobore/1019204.html>).

นากางาวะ (中川, 2003) ได้ตรวจสอบต้นฉบับ “คัตสึโกโร ไชเซะ กิบุเน” ที่เก็บรักษาอยู่ที่หอเอกสารศาลเจ้าอิราตะ (平田神社) และได้ระบุว่าเนื้อหาบันทึกฉบับของอตสึตานิเนะประกอบด้วยเนื้อหา ดังนี้

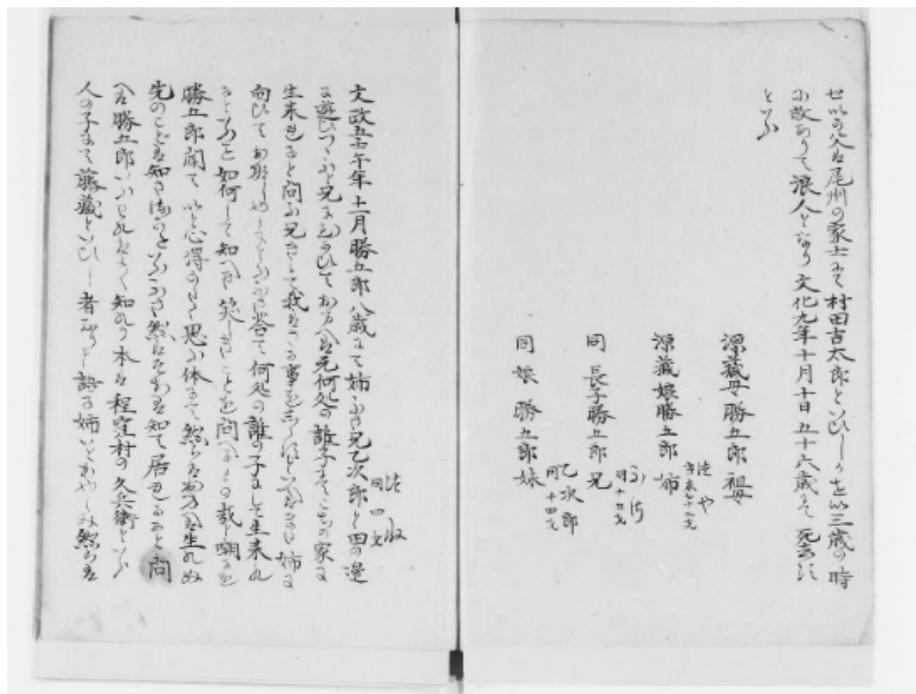
1. การอ้างอิงเนื้อหาจากความเรียงในหนังสือชื่อ “โฮคุโซซาดัง” (北窓瑣談) ที่เขียนโดย “ตาดิจิบานะ ดังเก” (橘 南谿) เนื้อหาส่วนนี้เป็นกระดาศที่แปะไว้อยู่ด้านหลังปกหน้าโดยไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้นำมาแปะ

2. ส่วนของคำนำ คำนำนี้เขียนโดยอตสึตานิเนะซึ่งมีการบรรยายว่าตอนที่อตสึตานิเนะเดินทางไปยังเกียวโต หนังสือเล่มนี้ยังไม่มีหน้าปกและคำนำ และยังได้มีการบรรยายถึงการได้รับคำเชิญจาก “โทมิโกจิ ซาดานาโอะ” (富小路貞直) ขุนนางระดับสูงให้มาเยือนที่ท่าเรือที่พักรถ และระบุว่าโทมิโกจิได้อ่านบันทึกฉบับนี้และโทมิโกจิผู้นี้เป็นผู้นำบันทึกไปทูลเกล้าถวายให้สมเด็จพระจักรพรรดิโคกาคุ มกุฎราชกุมารนิงโก และเหล่าสตรีใน

ราชสำนักฝ่ายในได้อ่าน สตรีในราชสำนักสนใจเรื่องนี้มากมีการยืมไปอ่านและคัดลอกไว้โดยกินระยะเวลาประมาณ 15 วันกว่าจะส่งหนังสือนี้กลับคืน และเมื่อกลับถึงเอโดะแล้วจึงมีการเพิ่มหน้าปกเข้าไป นอกจากนี้ใน ส่วนของคำนำยังระบุถึงรอยพับของหน้ากระดาษที่สมเด็จพระจักรพรรดิทรงพับไว้ระหว่างทรงอ่านด้วย

3. ส่วนเนื้อหา ประกอบด้วย 1) บันทึกรายงานการสอบสวนเรื่องการจำอดีตชาติของคัตสึโกโรที่ โอคาโตะส่งไปรายงานหัวหน้ากองทหารอารักขาโชกุน 2) รายละเอียดสาแทรกครอบครัวของคัตสึโกโรและโทโซ 3) เนื้อหาของบันทึกที่เขียนโดย “ทาเทริ โคโตโออิ” (立入事負)¹¹ ลงวันที่ 29 เมษายน รัชศกบุนเซย์ที่ 6 เนื้อหา ส่วนนี้จะบันทึกจากปากคำของเก็นโซผู้เป็นพ่อของคัตสึโกโร 4) เนื้อหาของบันทึกที่เขียนโดยอัสึตานิเอะ ลงวันที่ 8 พฤษภาคม รัชศกบุนเซย์ที่ 6 เนื้อหาส่วนนี้จะจดบันทึกคำพูดของคัตสึโกโรโดยตรง ตอนที่คัตสึโกโร และพ่อมาที่บ้านของอัสึตานิเอะ 5) เนื้อหาของบันทึกที่เขียนโดยอัสึตานิเอะ ลงวันที่ 7 มิถุนายน รัชศกบุนเซย์ ที่ 6 เนื้อหาส่วนนี้จะเป็นการอธิบายความเพิ่มเติม เช่น การขยายความเพิ่มเติมเกี่ยวกับเทพเจ้าประจำถิ่น (産土神)

4. ด้านหลังปกใน เป็นกระดาษปะที่กล่าวถึงเรื่องราวประสบการณ์ถูกผีบังตา (神隠し) ของฮาตาโนะ ทากาโอะ (羽田野敬雄) ลูกศิษย์ของอัสึตานิเอะ

ภาพที่ 4 เนื้อหาบันทึกเกี่ยวกับข้อมูลบุคคลในครอบครัวของคัตสึโกโร ปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ “คัตสึโกโร ไชเซ กิบุเน” (勝五郎再生記聞)

หมายเหตุ 勝五郎再生記聞. จาก “Union Catalogue Database of Japanese Texts” โดย 東洋大学附属図書館 (Toyo University Library), (<https://doi.org/10.20730/30000098>). CC BY

¹¹ ทาเทริ โคโตโออิ (立入事負) เป็นนามแฝงของ บัน โนบุโตโมะ (伴信友)

ภายหลังในปีรัชศกเมจิที่ 30 (ค.ศ. 1897) โคอิซุมิ ยาคุโมะ (小泉八雲) ได้แปลบันทึกฉบับของอิกะคะ คันซังเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อตีพิมพ์เป็นเนื้อหาบทหนึ่งในหนังสือชื่อ Gleanings in Buddha-Fields หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์และจัดจำหน่ายในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ผลจากการตีพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ทำให้เรื่องราวการจำอดีตชาติของคัตสึโกโรเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ชาวตะวันตก และเมื่อศาสตราจารย์นายแพทย์เอียน สตีเวนสันได้อ่านบันทึกเรื่องนี้จากฉบับภาษาอังกฤษ จึงเป็นหนึ่งในแรงบันดาลใจให้เริ่มการศึกษาค้นคว้าการจำอดีตชาติ โดยปรากฏการอ้างอิงถึงเรื่องราวของคัตสึโกโรในบทความวิชาการเรื่อง The Evidence for Survival from Claimed Memories of Former Incarnations (Stevenson, 1960) หน้า 65 หนังสือ Gleanings in Buddha-Fields นี้ภายหลังในปี ค.ศ. 1975 ได้รับการแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นและใช้ชื่อหนังสือเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า “โฮโตเกโนะ ฮาตาเกโนะ โอจิโอะะ” (ほとけ はたけ おちぼ)

ลำดับเหตุการณ์ตั้งแต่โทโซเกิดจนกระทั่งตายและได้กลับมาเกิดใหม่เป็นคัตสึโกโรและเหตุการณ์สำคัญหลังจากนั้นสามารถสรุปได้เป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 1 ลำดับเหตุการณ์สำคัญ

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
กรกฎาคม รัชศกบุงกะที่ 2 (ค.ศ. 1805)	โทโซเกิด ณ หมู่บ้านโฮโดคุโบมูระ
4 กุมภาพันธ์ รัชศกบุงกะที่ 7 (ค.ศ. 1810)	โทโซเสียชีวิตด้วยโรคฝีดาษ ขณะมีอายุ 6 ขวบ
มีนาคม รัชศกบุงกะที่ 12 (ค.ศ. 1815)	เซอิดินทางไปทำงานที่เอโดะ หลังจากนั้นทราบว่าตั้งท้องคัตสึโกโร
10 ตุลาคม รัชศกบุงกะที่ 12 (ค.ศ. 1815)	คัตสึโกโรเกิด ณ หมู่บ้านนากาโนมูระ
พฤศจิกายน รัชศกบุนเซที่ 5 (ค.ศ. 1822)	คัตสึโกโรเริ่มเล่าเรื่องความทรงจำเกี่ยวกับอดีตชาติตนเองขณะมีอายุได้ 8 ขวบ
20 มกราคม รัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823)	คัตสึโกโรและสียะผู้เป็นย่าเดินทางไปหมู่บ้านโฮโดคุโบมูระ เพื่อพบครอบครัวโทโซซึ่งเป็นครอบครัวในอดีตชาติ ขณะมีอายุได้ 9 ขวบ
กุมภาพันธ์ รัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823)	คันซังไปเยือนบ้านคัตสึโกโรและเขียนบันทึกชื่อ 勝五郎再生前生話
5 เมษายน รัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823)	โอกาโตะซามูไรระดับสูงที่ปกครองหมู่บ้านนากาโนมูระเรียกตัวคัตสึโกโรและเก็บไซผู้เป็นพ่อมาที่เอโดะ เพื่อสอบสวนข้อเท็จจริง
19 เมษายน รัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823)	โอกาโตะส่งบันทึกรายงานการสอบสวนไปยังหัวหน้ากองทหารอารักขาโชกุน
22,23,25 เมษายน รัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823)	อัสึตานะได้เจอกับคัตสึโกโร ใช้เวลาอยู่กับคัตสึโกโร 3 วัน เพื่อสอบถามและบันทึกข้อมูล
มิถุนายน รัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823)	อัสึตานะประมวลและเรียบเรียงเนื้อหาที่ได้ฟังจากคัตสึโกโรและเขียนเป็นบันทึกเรื่อง 勝五郎再生記聞
สิงหาคม รัชศกบุนเซที่ 6 (ค.ศ. 1823)	อัสึตานะเดินทางไปเกียวโต และได้ทูลเกล้าถวายบันทึกแต่สมเด็จพระจักรพรรดิโคกาคุ (光格上皇) และมกุฎราชกุมารนิงโก (仁孝天皇)
4 ธันวาคม รัชศกเมจิที่ 2 (ค.ศ. 1869)	คัตสึโกโร เสียชีวิต (อายุ 55 ปี)

เวลา	เหตุการณ์สำคัญ
กันยายน รัชศกเมจิที่ 30 (ค.ศ. 1897)	โคอิซุมิ ยาคุโมะ (小泉八雲) ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง “Gleanings in Buddha-fields (仏の畠の落穂)” ที่นิวยอร์กและลอนดอน ในหนังสือเล่มนี้มีการเผยแพร่เรื่องราวของคัตสึโกโร ทำให้ชาวตะวันตกได้รับทราบเรื่องราวการจำอดีตชาติของคัตสึโกโร

ที่มา : อ้างอิงจาก 勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023 หน้า 153-156

5. คุณค่าของบันทึกทั้ง 3 ฉบับ

ในบทนี้จะกล่าวถึงคุณค่าของบันทึกการจำอดีตชาติของคัตสึโกโร คุณค่าของบันทึกเรื่องนี้ สามารถจำแนกได้เป็น 2 ด้านหลักคือ คุณค่าในฐานะเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือ และคุณค่าในฐานะข้อมูลที่สะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมของสังคมในสมัยเอโดะ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

5.1 คุณค่าด้านความน่าเชื่อถือของเอกสาร

เรื่องเล่าการจำอดีตชาติของคัตสึโกโรไม่ใช่เป็นเพียงแค่คำเล่าลือที่แพร่กระจายอยู่แค่ในหมู่บ้านนากาโนมูระในแคว้นมุซาชิที่เป็นท้องที่เกิดเรื่องเท่านั้น แต่ยังแพร่สะพัดไปถึงเอโดะและเกียวโตด้วย จนทำให้บุคคลระดับสูงของทางราชการรวมถึงชนชั้นปัญญาชนอันได้แก่ ไตเมียวคังซัง โอคาโตะผู้ซึ่งเป็นชาмуไร ผู้ปกครองท้องที่เกิดเหตุและอัสตีดาเนะนักวิชาการในสมัยนั้น ต้องมาตรวจสอบข้อเท็จจริงและบันทึกข้อมูลไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงกล่าวได้ว่าข้อมูลที่ได้รับการบันทึกไว้ทั้งสามฉบับนี้เป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เนื่องด้วยเป็นเอกสารที่บันทึกโดยคนของทางราชการและนักปราชญ์ในยุคสมัยนั้น

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาในเรื่องของช่วงเวลาในการบันทึกของเอกสารทั้งสามฉบับ เอกสารทั้งสามฉบับได้รับการบันทึกขึ้นในระยะเวลาไล่เลี่ยกันนับตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ ข้อมูลที่คนในครอบครัวคัตสึโกโรและตัวคัตสึโกโรเองให้แก่ผู้บันทึกจึงน่าจะมีความคลาดเคลื่อนน้อย ยิ่งไปกว่านั้นการสอบสวนเรื่องราวของโอคาโตะและอัสตีดาเนะนี้ยังเท่ากับเป็นการตรวจสอบข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ที่คังซังบันทึกไว้ด้วย คณะสำรวจตำนานการกลับชาติมาเกิดของคัตสึโกโร (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023, p. 2) ระบุว่าบันทึกทั้งสามฉบับนี้ แม้จะบันทึกโดยบุคคลที่ต่างกันและผู้ให้ข้อมูลเหตุการณ์ของบันทึกแต่ละฉบับก็มีความแตกต่างกัน แต่เนื้อหาทั้งสามฉบับมีความสอดคล้องตรงกัน จึงกล่าวได้ว่าเอกสารทั้งสามฉบับมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เนื่องด้วยเป็นเอกสารของทางราชการในสมัยนั้น และนอกจากนี้ยังเป็นเอกสารที่ได้รับการตรวจสอบเนื้อหาโดยกลุ่มชนชั้นปัญญาชนด้วยกันจึงมีคุณค่าด้านความน่าเชื่อถือในเชิงเนื้อหาเป็นอย่างยิ่ง

5.2 คุณค่าในฐานะข้อมูลที่สะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมในยุคเอโดะ

คุณค่าของบันทึกการจำอดีตชาติของคัตสึโกโรในฐานะข้อมูลที่สะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมในยุคเอโดะ สามารถสรุปคุณค่าที่ปรากฏในบันทึกเรื่องนี้ได้ 3 ด้าน ดังนี้

5.2.1 คุณค่าในเชิงความรักความสัมพันธ์ในครอบครัวในยุคเอโดะ

คุณค่าของเรื่องราวของคัตสึโกโรสะท้อนให้เห็นถึงความรักความผูกพันภายในครอบครัว แม้ว่าโทโซจะตายแล้วเกิดใหม่เป็นคัตสึโกโร ความรักความผูกพันของบุตรต่อบิดามารดาก็มิได้จางหายไป คัตสึโกโรมีความปรารถนาอยากที่จะกลับไปเจอพ่อกับแม่ในอดีตชาติ ถึงขั้นบเร้าให้ครอบครัวในชาติปัจจุบันพาไปพบหลังจากได้เจอครอบครัวเดิมซึ่งได้แก่ แม่ พ่อเลี้ยงในอดีตชาติแล้ว เท่านั้นยังไม่พอคัตสึโกโรยังได้เดินทางไปเคารพหลุมศพควิเบผู้เป็นพ่อแท้ ๆ ในอดีตชาติด้วย หลังจากนั้นคัตสึโกโรยังได้เดินทางไปมาหาสู่พ่อกับแม่และครอบครัวในอดีตชาติเป็นประจำ

เด็กที่จำอดีตชาติได้แม้จะเกิดในชาติภพใหม่ความผูกพันกับครอบครัวเดิมมักจะยังคงอยู่ ความผูกพันกับครอบครัวในชาติก่อนของคัตสึโกโรสอดคล้องกับผลการศึกษาปรากฏการณ์การจำอดีตชาติได้ในเด็กที่เกิดในยุคสมัยปัจจุบันด้วย ทักเกอร์ (Tucker, 2007) กล่าวว่าหนึ่งในลักษณะร่วมของบรรดาเด็ก ๆ ที่จำอดีตชาติได้ก็คือความปรารถนาที่จะพบเจอพ่อแม่และครอบครัวในชาติก่อนนี้

ความรักความผูกพันในครอบครัวอีกประการหนึ่งที่ได้เห็นได้จากเรื่องนี้คือ ความรักของบิดาที่มีต่อบุตรตามที่ได้กล่าวไว้ในข้อ 3. เหตุผลที่แท้จริงที่ไคเมียวคันซังมาสอบสวนเรื่องราวของคัตสึโกโรเป็นเพราะว่าคันซังมีความปรารถนาที่จะได้เจอคุณหนูสึย ลูกสาวที่เสียชีวิตในวัย 6 ขวบ ด้วยโรคฝีดาษเช่นเดียวกับโทโซอีกครึ่ง

5.2.2 คุณค่าด้านความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพุทธของชาวญี่ปุ่นในยุคเอโดะ

บันทึกฉบับของคันซังสะท้อนให้เห็นเกี่ยวกับความเชื่อและการนับถือศาสนาพุทธของคนญี่ปุ่นในสมัยเอโดะด้วย คันซังคงจะมีความเชื่อว่าครอบครัวของคัตสึโกโรเป็นครอบครัวที่มีบุญ ได้ทำความดีสั่งสมไว้ทำให้ได้เด็กที่มีความสามารถพิเศษเหนือเด็ก ๆ คนอื่นมาเกิดในครอบครัว ดังจะเห็นได้จากตอนท้ายของบันทึกที่มีการระบุเกี่ยวกับเหตุการณ์การสอบถามครอบครัวคัตสึโกโรเรื่องการทำความดีของคนในครอบครัวคัตสึโกโรไว้ด้วย ดังนี้

ข้อความที่เป็นภาษาญี่ปุ่นโบราณ (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023, p. 140)

近頃村中にてハ勝五郎とハいわずして程窪小僧とあた名を呼事村より見に来る人もあれバはづかしがりてやにハににけ隠るにより勝五郎が直咄しハ聞事不叶、祖母の物語にてこれを書とむるもの也、扱源蔵夫婦祖母つやの内何そ兼て善根をせし覚へあるやと問ふに、何もさのミ能き事もせず、祖母つや明ケ暮念仏を唱へ出家乞食の門口に立つあれハいつも銭二文ツ、法捨をする外善事と云程の事もせざりしといふ

คำแปลภาษาญี่ปุ่นปัจจุบัน แปลโดย มัตสึมุระ ฮิซาชิ (松村, n.d.)

村人はもう勝五郎とは呼ばずに、程久保小僧とあた名をつけました。誰かが勝五郎を見ようと家を訪れると、勝五郎はたちまちに恥ずかしくなり、家の中に走り隠れてしまうのです。だから勝五郎と直かに話すことは不可能でした。私はお祖母さんが語った通りのそのまを書き記したのです。

私は源蔵かその妻、祖母つやのいずれかが善い行いをしたかどうか尋ねてみました。源蔵と妻は何も特に善行をしたことはないとのことでしたが、お祖母さんであるつやは絶えず朝な夕なに念仏を繰り返す習慣があり、僧侶か巡礼が門口に来ると必ず 2 文を布施していました。この些細なことを除けば、お祖母さんも特に善行というほどのことはしていないということでした。

คำแปลภาษาไทยโดย ผู้เขียน

ชาวบ้านไม่มีใครเรียก “คัตสึโกโร” อีกต่อไป หากแต่พากันตั้งฉายาให้ใหม่ว่า “เจ้าหนูแห่งหมู่บ้านโฮโดคุโบะ” แทน เวลาที่มีใครมาเยี่ยมบ้านเพื่อขอพบคัตสึโกโร คัตสึโกโรจะรู้สึกอายและวิ่งหนีไปซ่อนตัวอยู่ในบ้านทันที ดังนั้น จึงเป็นไปได้เลยที่จะได้พูดคุยกับคัตสึโกโรโดยตรง ข้าพเจ้าจึงได้บันทึกเรื่องราวทั้งหมดตามสิ่งที่ได้ฟังมาจากคุณย่าของคัตสึโกโรเล่า

ข้าพเจ้าถามเกินโซและภรรยา รวมถึงคุณย่าลึะว่า ได้ประกอบความดีอะไรบ้างหรือไม่ เกินโซและภรรยาบอกข้าพเจ้าว่าไม่ได้ทำคุณงามความดีอะไรเป็นพิเศษ แต่คุณย่าลึะชอบสวดมนต์เป็นประจำ ทั้งเช้าและเย็น เมื่อมีพระหรือนักแสงบุญมาถึงประตูบ้าน คุณย่าก็จะทำบุญให้ด้วยเงิน 2 มง¹² ทุกครั้ง นอกจากเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้ คุณย่าก็ไม่ได้ทำความดีอะไรเป็นพิเศษเลย

นอกจากนี้ฉันยังตั้งใจจะใช้เรื่องเล่าของคัตสึโกโรเป็นเครื่องมือในการให้คนญี่ปุ่นในสมัยนั้นหันมานับถือพระพุทธศาสนามากขึ้นด้วย ในหนังสือ 珠説集記 ปรากฏหลักฐานเจตนาที่ฉันส่งไปยังหลวงพ่อโตโดเตกิน (大道貞鈞) เจ้าอาวาสวัดเซ็งงากุจิ (泉岳寺) โดยมีใจความดังนี้

ข้อความที่เป็นภาษาญี่ปุ่นโบราณ (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023, p. 138)

勝五郎再生話入尊覧候、是ハ仏説不信の族ヲ降伏之方便にて鄙俗ニしたゝめ申候、御慰而已差上申候、私自ら勝五郎祖母へ承り候ニ付話ハ相違無御座候、御一覽之上御返却可被下候、以上

廿日

冠山拜

คำแปลภาษาญี่ปุ่นปัจจุบัน แปลโดย มัตสึมุระ ฮิซาชิ (松村, n.d.)

勝五郎の生まれ替わり物語を同封いたします。仏のみ教えに信を置かない者共をも納得させる手段として、広く日常で用いられる話し言葉の文体にて書き連ねました。お座興にてお読み頂くばかりのものに過ぎませんが、私が自分で直接勝五郎の祖母より聴いたものなので、間違いはございません。ご一読の上はご返却下されます様。以上。

20日

冠山拜

คำแปลภาษาไทยจากภาษาญี่ปุ่นปัจจุบันโดยผู้เขียน

กระผมได้ส่งบันทึกตำนานการกลับชาติมาเกิดของคัตสึโกโรมาถวายด้วย กระผมเขียนบันทึกฉบับนี้ด้วยภาษาธรรมดาที่ชาวบ้านทั่วไปใช้พูดกันในชีวิตประจำวัน ด้วยหวังใจว่าบันทึกเรื่องนี้จะเป็นเครื่องน้อมนำให้คนที่มิได้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาหันมาเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ตำนานเรื่องนี้ส่งมาเพียงเพราะหวังให้พระคุณเจ้าได้อ่านเพื่อความเพลิดเพลิน สิ่งที่เขียนไว้เป็นเรื่องราวจริงที่กระผมได้ฟังมา

¹² เงินมูลค่า 2 มง ถ้าคิดเป็นเงินปัจจุบันมีมูลค่าประมาณ 20-60 เยน

จากคุณย่าของคัตสึโกโรโดยตรง ดังนั้น จึงไม่มีความผิดเพียงแต่ประการใด ขอพระคุณเจ้าได้โปรด
ส่งคืนหนังสือให้แก่กระผมหลังจากที่ได้อ่านจบแล้วด้วยขอรับ

วันที่ 20

คันซัง

5.2.3 คุณค่าด้านประเพณีและพิธีกรรม

บันทึกเรื่องเล่าของคัตสึโกโรได้สะท้อนให้เห็นถึงพิธีกรรมในการทำศพของชาวญี่ปุ่นในสมัยเอโดะด้วย
ประเพณีการทำศพในสมัยเอโดะมีทั้งการฝังและการเผา แต่จากข้อมูลของมูลนิธิโบราณคดีคานางาวะ (かなが
わ考古学財団, 2024) ระบุว่า การฝังศพเป็นวิธีหลักที่นิยมในสมัยเอโดะ โดยจะบรรจุศพลงในทำนองลงใน
โลงไม้หรือถังไม้ จากบันทึกคำบอกเล่าของคัตสึโกโรที่เล่าให้อัตสึตาดะฟังมีความสอดคล้องกับหลักฐานทาง
โบราณคดีตามที่มีมูลนิธิโบราณคดีคานางาวะได้ระบุไว้ เนื้อหาที่ปรากฏเกี่ยวกับการทำศพปรากฏอยู่ในบันทึก
ฉบับของอัตสึตาดะ โดยมีข้อความดังต่อไปนี้

บันทึกฉบับของอัตสึตาดะที่แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นปัจจุบันโดยนิชิตะ (西田, 2016, p. 30) ได้บรรยาย
ถึงคำพูดที่คัตสึโกโรบอกเล่าถึงตอนที่ร่างถูกฝังไว้ดังนี้

ข้อความที่เป็นภาษาญี่ปุ่นโบราณ ที่มา (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023, p. 111)

さて^{カラ}體^ヲを桶の中へつよく押入るゝとき飛出て^{カタヘ}傍にをり、山へ葬りにもて行ときは、白く覆^{オホヒ}
たる龕の上に乗りに行たり。さて其ノ桶を穴へおとし入れたるとき、其ノ音^{オト}のひゞきたること、心にこたへて今もよく覚えたり。

คำแปลภาษาญี่ปุ่นปัจจุบัน แปลโดย นิชิตะ มิโคริ (西田, 2016, p. 30)

体 (死んだ体) を桶 (棺桶。座棺のこと) の中に強く押し込んだとき、おら (靈魂) は体か
ら飛び出して桶の傍らにいた。山にある墓地に葬るために桶を皆で運んでいくとき、おらは
白い布でおおった龕 (ひつぎ) の上に載っていた。おらの死んだ体が入った棺桶を穴の中に
落とし入れたとき、その音がすごく大きく響いて、心に刻み込まれた。その音は今もありあ
りと思い出すことができる。

คำแปลภาษาไทยจากภาษาญี่ปุ่นปัจจุบันโดยผู้เขียน

ตอนที่ร่าง (ร่างที่ตายแล้ว) ถูกยัดลงไปในถัง (โลงศพแบบนั่ง) อย่างแรง ตัวฉัน (วิญญาณ) ก็ลอย
ออกจากร่างและไปอยู่ข้าง ๆ โลง ขณะที่พวกเขาพากันหามถึงใส่ร่างฉันไปยังสุสานบนภูเขา ฉันนั่งอยู่
บนโลงศพที่คลุมด้วยผ้าขาว เมื่อพวกเขาเอาโลงศพที่ใส่ร่างฉันลงในหลุม เสียงดังก้องจนฝังเข้าไปในใจ
ฉันยังจำเสียงนั้นได้อย่างชัดเจนจนถึงตอนนี้

ในบันทึกของอัตสึตาดะยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ปรากฏในอาหารที่ใช้ในการเซ่นไหว้ผู้ตายด้วย
เอกสารฉบับของอัตสึตาดะ ตอนที่คัตสึโกโรพรรณมาถึงเหตุการณ์ที่วิญญาณของโทโซได้กลิ่นของเครื่องเซ่น

ปรากฏแต่คำว่า “ของกิน” ซึ่งไม่ได้ระบุว่า เป็นของกินชนิดใด และปรากฏการระบุชื่ออาหารที่เป็นเครื่องเช่น อีกครั้งในตอนทีกล่าวถึงว่าวิญญาณของโทโซกลับมาบ้านในช่วงเทศกาลโอบงในช่วงเดือนกรกฎาคม ของกินดังกล่าวคือ ขนม “ดั่งโงะ”

นอกจากนี้ นิชิตะ (西田, 2016) ผู้แปลเป็นภาษาญี่ปุ่นปัจจุบัน ยังได้สันนิษฐานอีกด้วยว่า ไฟที่จุดขึ้นในสวนที่บ้านช่วงเดือนกรกฎาคมตามที่คัตสึโกโรเล่า น่าจะเป็นไฟที่จุดต้อนรับดวงวิญญาณที่จะกลับมาบ้านในช่วงเทศกาลโอบง

ข้อความที่เป็นภาษาญี่ปุ่นโบราณ ที่มา (勝五郎生まれ変わり物語探求調査団, 2023, p. 111)

食物を^{ソナヘ}供たるも、食ふことハ^セ為ざれど、中に^{アタカ}温なるものハ、其ノ^{ケブリ}烟気の^{ニホ}香ひて^{ウマ}甘く覚えたりき。七月には庭火をたくとき家へ帰りたるに、団子などを備へてありき。

คำแปลภาษาญี่ปุ่นปัจจุบัน แปลโดย นิชิตะ มิโคริ (西田, 2016, p. 31)

お供えされた食べ物、口に入れて食べることはできなかつたけれども、温かい食べ物は湯気と一緒に立ちのぼる香りで、おいしいと感じた。七月には、家で庭火をたいたので、そのときは家に帰った。お団子なんかがお供えされていた。そこでしばらく過ごしていた。

คำแปลภาษาไทยจากภาษาญี่ปุ่นปัจจุบันโดย ผู้เขียน

ของกินที่นำมาเช่นไหว้ไม่สามารถเอาใส่ปากกินได้เลย กลิ่นหอมลอยขึ้นมาพร้อมกับไอระเหยของของเครื่องเซ่นที่อุ่น ๆ รู้สึกได้ว่าอร่อย พอตอนเดือนกรกฎาคมมีการจุดไฟภายในสวนของบ้าน ตอนนั้นก็กลับมาที่บ้าน มีขนมดั่งโงะมาเช่นไหว้ ใช้เวลาอยู่ที่บ้านอยู่สักระยะหนึ่ง

อย่างไรก็ตามบันทึกฉบับของคันซังมีการระบุชัดเจนว่าของกินที่นำมาเช่นวิญญาณของโทโซ คือ “ขนมโบตาโมจิ (牡丹餅)” กระทรวงเกษตร ป่าไม้ และการประมงของญี่ปุ่น (農林水産省, 2024) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมการกินโบตาโมจิของชาวญี่ปุ่นไว้ว่าในช่วงวันสัตรีซุวัตซึ่งตรงกับช่วงฤดูใบไม้ผลิ คนญี่ปุ่นมีธรรมเนียมไปไหว้สุสานบรรพบุรุษ ช่วงเทศกาลนี้คนญี่ปุ่นมีธรรมเนียมการกินโบตาโมจิซึ่งเชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่สมัยเอโดะ สีแดงของถั่วแดงหมายถึงการปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายและปกป้องจากภัยพิบัติ นอกจากนี้ การเซ่นไหว้ด้วยขนมโบตาโมจิที่มีส่วนผสมของน้ำตาลซึ่งในอดีตถือเป็นของมีราคาแพง ยังแฝงความหมายถึงการแสดงความขอบคุณต่อบรรพบุรุษอีกด้วย เมื่อพิจารณาถึงวันตายของโทโซ ซึ่งตรงกับวัน 4 กุมภาพันธ์ ปีรัชศกบุงกะที่ 7 (ค.ศ. 1810) ตรงกับวันแรกของฤดูใบไม้ผลิ (立春) พอดี บันทึกของคันซังที่กล่าวว่าการเซ่นด้วยขนมโบตาโมจิจึงมีความเป็นไปได้อย่างสูง

การศึกษาของอาราอิ (荒井, 2017) ระบุว่าอาหารที่ชาวญี่ปุ่นใช้อาหารที่มีลักษณะทรงกลม เช่น ขนมดั่งโงะ ขนมโบตาโมจิ ขนมโอฮาจิเช่นไหว้ผู้ตาย เพราะเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ตายมีลักษณะเป็นทรงกลมของเซ่นไหว้ที่มีลักษณะทรงกลมจึงเปรียบเสมือนภาชนะรองรับที่ดวงวิญญาณผู้ตายจะได้เข้ามาสิงสถิต

6. บทสรุป

ปัญหาเรื่อง “การตายแล้วสูญ” หรือ “การตายแล้วเกิด” รวมถึงชีวิตหลังความตายเป็นสิ่งเคลือบแคลงที่ผู้คนตั้งข้อสงสัยและพยายามแสวงหาคำตอบกันมานาน กรณีการจดจำอดีตชาติของเด็กชายชาวญี่ปุ่นชื่อคัตสึโกโรซึ่งเกิดขึ้นในสมัยเอโดะ เมื่อปี ค.ศ. 1822 นับเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากคนในทุกชนชั้นของสังคมญี่ปุ่น รวมถึงได้รับความสนพระทัยจากสมเด็จพระจักรพรรดิข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ได้รับการบันทึกไว้อย่างเป็นระบบโดยนักวิชาการร่วมสมัย และต่อมาได้มีการแปลบันทึกดังกล่าวเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งมีอิทธิพลสำคัญต่อการศึกษาทางวิชาการของศาสตราจารย์เฮียนสติเวนสัน แห่งมหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย ผู้บุกเบิกการวิจัยเกี่ยวกับความทรงจำในอดีตชาติของเด็กจากทั่วโลก

จากการศึกษาข้อมูลและการวิเคราะห์ที่เอกสาร สามารถสรุปคุณค่าของบันทึกการจดจำอดีตชาติของเด็กชายของคัตสึโกโรได้ 2 ด้าน ได้แก่ 1) คุณค่าด้านความน่าเชื่อถือของเอกสารในฐานะหลักฐานร่วมสมัยที่จัดทำโดยชนชั้นนำและนักวิชาการในยุคเอโดะ 2) คุณค่าในฐานะข้อมูลที่สะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมในยุคเอโดะ คุณค่าด้านที่สองนี้ช่วยสะท้อนค่านิยมและความสัมพันธ์ในครอบครัวของสังคมญี่ปุ่นยุคเอโดะ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของชาวญี่ปุ่นในสมัยเอโดะ และแสดงให้เห็นบทบาทของประเพณีและพิธีกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนในสมัยเอโดะอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ กรณีศึกษาดังกล่าวจึงมิใช่เพียงเหตุการณ์ในอดีตที่น่าสนใจเท่านั้น หากยังเป็นแหล่งข้อมูลอันทรงคุณค่าที่เปิดโอกาสให้เกิดการอภิปรายข้ามศาสตร์ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา มานุษยวิทยา และจิตวิทยาข้ามวัฒนธรรมอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม บันทึก 3 ฉบับนี้แม้ห้วงเวลาของการบันทึกเหตุการณ์จะกระทำขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน แต่ทว่าผู้ให้ข้อมูล ผู้จดจำบันทึก ความละเอียดของเนื้อหาที่ได้รับการบันทึกย่อมมีความแตกต่างกันไปตามเอกสารแต่ละฉบับ เนื่องจากบันทึกความทรงจำอดีตชาติของคัตสึโกโรยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก บทความเรื่องนี้จึงมุ่งแต่เพียงการนำเสนอเหตุการณ์ที่ปรากฏในบันทึกแต่เพียงสังเขปและวิเคราะห์คุณค่าของเอกสารประเภทบันทึกเท่านั้น โดยที่ยังไม่ได้ศึกษาและวิเคราะห์เนื้อหาเอกสารทั้ง 3 ฉบับมีความเหมือนหรือต่างกันในแต่ละมุมใดบ้างโดยละเอียด ดังนั้น ข้อเสนอแนะของผู้เขียนคือผู้ที่สนใจในวรรณกรรมประเภทบันทึกเรื่องการจดจำอดีตชาติของคัตสึโกโรนี้ควรที่จะต้องวิเคราะห์ความแตกต่างในรายละเอียดปลีกย่อยของบันทึกทั้ง 3 ฉบับเพิ่มเติมว่ามีความเหมือนหรือความต่างกันประเด็นใดบ้างต่อไป ก็จะช่วยให้การศึกษาเกี่ยวกับบันทึกเรื่องนี้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

- พระมหาคมคาย สิริปณฺโญ สิंहทอง, พระสุชาติ เชื้อรุ่ง และ พระมหาไพฑูริย์ นิवास. (2565). ความตายใน
มุมมอง 4 ศาสนา. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 27(2), 284-302.
- Mills A. (2008). Comments on Ian Stevenson, M.D., Director of the Division of Personality
Studies and Pioneer of Reincarnation Research. *Journal of Scientific Exploration*,
22(1), 104-106.
- Ohkado M. (2021, August 14). *Katsugoro (reincarnation case)*. Psi Encyclopedia. <https://psi-encyclopedia.spr.ac.uk/articles/katsugoro-reincarnation-case>
- Ohkado Masayuki. (2013). A case of a Japanese child with past-life memories. *Journal of
Scientific Exploration*, 27(4), 625-636.
- Stevenson, I. (1960). The evidence for survival from claimed memories of former
incarnations: Part I. Review of the data. *Journal of the American Society for Psychical
Research*, 54, 51-71.
- Tucker, J. B. (2007). Children who claim to remember previous lives: Past, present and future
research. *Journal of Scientific Exploration*, 21(3), 543-552.
- Tucker, J. B. (2008). Ian Stevenson and cases of the reincarnation type. *Journal of Scientific
Exploration*, 36-43.
- 荒井優. (2017). 日本人の靈魂観—団子はなぜ丸い—. 鳥取看護大学・鳥取短期大学研究紀要, 15-28.
- 小河浩. (2017). 神峰の「さいのかわら」と「はさみ岩」伝承の背景 : 歴史・文化的資源の活用と
行政的課題. 広島商船高等専門学校紀要, 39, 93-106.
- 勝五郎生まれ変わり物語探求調査団. (2023). ほどくぼ小僧 勝五郎生まれ変わり物語 調査報告書
—改訂版—. 東京: 日野市郷土資料館.
- かながわ考古学財団. (2024年06月25日). 近世の墓. 参照先: かながわ考古学財団:
https://www.kaf2.org/josetsu/kinse/kinse_iko/kinse_grave
- 北村澄江. (2023) ほどくぼ小僧 勝五郎生まれ変わり物語 調査報告書—改訂版— 勝五郎生まれ
変わり物語探求調査団 (編) (調査報告⑩) 『珍説集記』の発見 (p. 36). 東京: 日野市郷土資
料館.
- 佐藤弘夫. (2013) 江戸の怪談にみる死生観. 死生学年報, 9, 49-65
- 東洋大学附属図書館. [画像]. 勝五郎再生記聞 (かつごろうさいせいきぶん) .
<https://kokusho.nijl.ac.jp/biblio/300000989/1?ln=en>
(<https://doi.org/10.20730/300000989>)
- 中川和明. (2003). 平田篤胤の転生観. 日本思想史学, 35, 132-150.
- 西田みどり. (2016). [異界見聞録6] 平田篤胤著「勝五郎再生記聞」現代語超編訳版 ——前世の
記憶を持つ子どもの話. 埼玉: 知玄舎.

- 農林水産省. (2024年06月25日). 春の和菓子ぼたもち. 参照先: 農林水産省:
https://www.maff.go.jp/j/keikaku/syokubunka/culture/wagohan/articles/2302/spe14_04.html
- 日野市. [画像]. (2022). 『勝五郎再生記聞』に写されている多門伝八郎の取り調べ記録.
<https://www.city.hino.lg.jp/bunka/bunka/kobore/1019204.html>
- 東洋大学附属図書館. [画像]. 勝五郎再生記聞 (かつごろうさいせいきぶん).
<https://kokusho.nijl.ac.jp/biblio/300000989/1?ln=en>
(<https://doi.org/10.20730/300000989>)
- 松村恒. (n. d.). 物語の現代語訳. 勝五郎生まれ変わり物語.
<https://umarekawari.org/kaisetsu/index06.html>

ภาคผนวก

ภาพที่ 1 เส้นทางเดินเท้าของคัตสึโกโรและสียะเพื่อไปพบครอบครัวของโทโซซึ่งเป็นครอบครัวในอดีตชาติ ปัจจุบันเส้นทางนี้อยู่ภายในพื้นที่มหาวิทยาลัยจูกุโอ วิทยาเขตทามะ (中央大学 多摩キャンパス)
ที่มา ถ่ายภาพโดยผู้เขียนเมื่อเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2565

ภาพที่ 2 และ ภาพที่ 3

สุสานบรรพบุรุษของโทโซ ภายในวัดทากาฮาตาฟุโดเซน คังโกจิ เมืองฮิโนะ กรุงโตเกียว
(高幡不動尊金剛寺、東京、日野市)
ที่มา ถ่ายภาพโดยผู้เขียนเมื่อเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2565

ภาพที่ 4 และ ภาพที่ 5 สุสานบรรจุอัฐิของคัตสึโกโร ภายในวัดเอรินจิ เมืองฮาจิโองิจิ กรุงโตเกียว
(永林寺、東京、八王子市)
ที่มา ถ่ายภาพโดยผู้เขียนเมื่อเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2565

ภาพที่ 6 รูปเคารพพระกษัตริศรรักษ์โพธิสัตว์ 6 องค์ ประจำหมู่บ้านโฮโดคุโบะ (程久保六地藏) ซึ่งอยู่บริเวณใกล้กับบ้านที่โทโซฮาคัย พระกษัตริศรรักษ์โพธิสัตว์ทั้ง 6 องค์นี้ได้รับการสร้างขึ้นในช่วงปีรัชศกคันเซอิที่ 7 (ค.ศ. 1795) ซึ่งเป็นช่วงกลางสมัยเอโดะ โดยกลุ่มสตรีผู้ปฏิบัติธรรมเน็มบุตสึแห่งหมู่บ้านโฮโดคุโบะมุระ (程久保村女念仏講) เพื่อช่วยปัดเป่าเภทภัย ความทุกข์ของคนในหมู่บ้านและเพื่อให้วิญญาณของเด็กที่เสียชีวิตตั้งแต่ยังเล็กได้รับการช่วยเหลือให้หลุดพ้นด้วยบารมีแห่งพระกษัตริศรรักษ์โพธิสัตว์ หลังจากที่โทโซเสียชีวิตไป แม่ของโทโซมักจะมาสักการะบูชาพระกษัตริศรรักษ์โพธิสัตว์ทั้ง 6 องค์นี้
ที่มา ถ่ายภาพโดยผู้เขียนเมื่อเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2565

Book Review

Tales of Plague and Pestilence: A History of Disease in Japan

Benjamin Ivry

The Thammasat University Library

Corresponding Author:

Benjamin Ivry

The Thammasat University Library

2 Prachan Road, Phra Barom Maha Ratchawang, Phra Nakhon, Bangkok 10200, Thailand

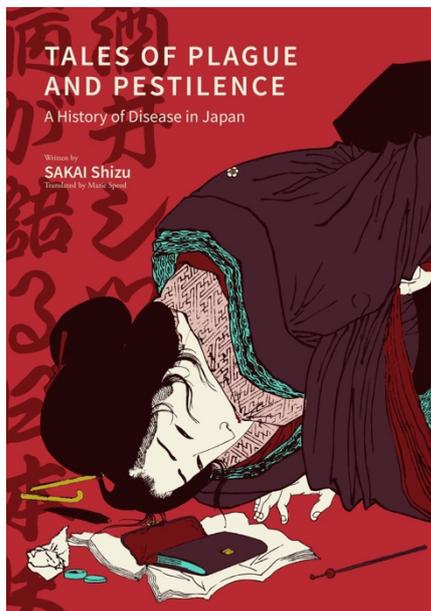
E-mail: ibenjamin@tu.ac.th

Received: February 7, 2025

Revised: March 3, 2025

Accepted: March 3, 2025

Book Review

Tales of Plague and Pestilence:

A History of Disease in Japan

By Sakai Shizu

Translated by Marie Speed

Japan Publishing Industry Foundation for Culture.

March 2025

224 pages.

Open Access book for free download:

<https://www.jpacificinternational.com/books/history/8f4af53a5fe39b0ab4e04a29b5b8e2f317751329.html>

Abstract

This book explains how from earliest recorded history to the modern era in Japan, disease has impacted religion, politics, culture, and other aspects of life.

Discussions and, in many cases, belated diagnoses clarify the experiences of Japanese rulers and writers with smallpox, cholera, influenza, syphilis, cancer, diabetes, and the Coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic. The choice of isolationism or accepting the risk of infection from diseases originating in other countries has gripped Japan throughout history.

Yet as the author observes, most incidents of mass illness over the years have been locally based epidemics caused by specific conditions in Japan as opposed to sweeping pandemics that affect all of humanity.

Some diseases were provoked by dietary customs, while others related to the environment and community lifestyles. The recent appearance of acquired immunodeficiency syndrome (AIDS) is also discussed in this informed overview by the medical historian Sakai Shizu.

Although in places perhaps too concise and lacking in supporting data, this volume is a highly informative, welcome addition to the bibliography on medicine and society in Japan.

Keywords: illness, disease, epidemics, Japan

The history of disease in Japan has been studied in many books and articles about specific subjects (Aoki, 2006; Bay, 2012; Brunner et al., 2020; Burns, 2019; Farris, 2008; Fukuda, 1994; Johnston, 1995; Mori & Ishikawa, 2018; Walker, 2010), but this brief Open Access overview available for free download on different platforms¹ is a timely addition to the bibliography. The book reminds us that how a nation confronts illness is influenced by political, economic, and sociological factors, making the subject of interest to all students of Japanese history and society.

Sakai Shizu, M.D., professor emerita at Juntendō University, where she served as professor in the Faculty of Medicine, is former president of the Japanese Society for the History of Medicine. Among her many other publications in the field, *Nihon no iryōshi* (*A Medical History of Japan*) was originally published by Tōkyō Shoseki in 1982). Updated two decades later (Sakai, S. (2002)) and now translated, the book offers a succinct summary of leading issues in public health and disease prevention throughout the history of Japan.

Tales of Plague and Pestilence comprises three sections of eight, eleven, and seven brief chapters respectively, and an afterword.

The first chapter offers a medical, anthropological, and archaeological approach to evaluating finds from the Jōmon (ca. 10,500–ca. 300 BCE) and Yayoi (ca. 300 BCE–ca. 300 CE) periods to provide a historical background in Japan for understanding diet, disease, and related issues.

Chapter two continues the investigation of ancient illness by weighing how people believed that disease was a form of divine retribution, with epidemics considered as resulting from misgovernment by the emperor that disrupted the natural order.

Chapter three, still focused on events before 705 CE, defines epidemics as local phenomena, endemic rather than pandemic. As in China and Korea, outbreaks of such epidemics were likely linked to the spread of irrigation agriculture.

Chapter four considers medical treatment as a significant Buddhist ritual, insofar as Buddhist scripture teaches that merit making can prevent epidemics. Legend has it that Prince Shōtoku, a semi-legendary regent and a politician of the Asuka period who promoted Buddhism in Japan, founded a medical dispensary where medicinal herbs were cultivated and

¹ See <https://www.jstor.org/stable/jj.23996202> and <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/97062> as well as the publisher's homepage at <https://www.jpiciinternational.com/books/history/8f4af53a5fe39b0ab4e04a29b5b8e2f317751329.html>

medicine dispensed to the sick, while an adjacent hospital provided beds and medical care for invalids with no relatives.

Chapter five discusses how diabetes was originally diagnosed solely among royalty, the nobility, and the wealthy in Japan, as elsewhere.

Chapter six notes the impact of the commonly shared belief in mononoke (malicious spirits). Heian nobles believed their lives were haunted by mononoke, sometimes just making trouble but other times causing death. At the time, when medical knowledge was unsophisticated, monks and shugensha (mountain ascetic hermits) would perform incantations and prayers against diseases caused by mononoke. Temporarily shifting the mononoke into a servant or apprentice, they would exorcize the mononoke to cure the illness. Descriptions of this treatment may be found in such literary works as *The Pillow Book of Sei Shonagon* and *The Diary of Lady Murasaki*.

Chapter seven is about malaria, which was so prevalent by the Edo period that satirical poems and kabuki plays even mentioned its symptoms.

Chapter eight deals with parasitic diseases, once rife in Japan but now quite rare.

Section Two presents in eleven successive chapters succinct descriptions of cancer; ophthalmological disease; the common cold; leprosy; beriberi; cholera; smallpox; syphilis; occupational disorders; dysentery; and measles, respectively.

Section three delineates how Meiji era Japanese society and history were impacted by cancer; tuberculosis; plague; violence and terrorism; former diseases made obsolete by the advance of Western medicine; newly emerging ailments; and changing life expectancy and attitudes about death.

With a healthy sense of irony, the author perceives that ancient rulers adopted a karmic attitude about illness inspired by Buddhism. When disease occurred, it was assumed that human misbehavior of some kind was the cause, if not ancestral misdeeds.

Large-scale benevolent actions were usually the response to such situations, although this was only possible for rulers and other elites who had the resources to organize public projects to reestablish their health. Dr. Sakai points out that lower level employees such as scribes, hired to make new copies of Buddhist sutras as religious merit making, had specific occupational ailments. Yet there is no historical record of any sutra copyists having the income or influence to perform lavish public good deeds to cure themselves of illness, as rich employers could and did.

Nevertheless, the enduring strength and willpower of the Japanese working class is an essential message of this account. Paleopathologists, anthropologists, and archaeologists have studied the Jōmon people, the indigenous hunter-gatherer population that lived in the Japanese archipelago during the Jōmon period (circa 14,000 to 300 BCE).

They concluded that the hunter-gatherers survived wounds and injuries, while coping with chronic arthritis, polio, tuberculosis, and internal parasites which caused constant pain. These ailments, in addition to others that left no traces on the disinterred bones, did not prevent the Jōmon people from fulfilling their daily tasks.

In some cases, informed guesswork is involved in suggesting diagnoses for epidemics from millenia ago. Evocative illustrations from centuries of Japanese popular prints underline how the interpretation of illness transcended medicine to involve folklore, religion, and mythology.

An eye ailment that afflicted Emperor Sanjō, Japan's 67th emperor who reigned from 1011 CE through 1016 CE, was attributed by his contemporaries to "vengeful ghosts" (Sakai, 2025, pp. 61-64). But Dr. Sakai, in a belated diagnosis, suggests that the emperor's intermittently improving and worsening eyesight might point to a psychological or emotional disorder.

One of the few possible flaws to be observed in this otherwise cogent volume is that the list of References (Sakai, 2025, pp. 219-221) cites only Japanese publications, and nothing more recent than 1999. As this translation into English was clearly intended for an international audience across Asia and the wider world, an up-to-date bibliography of English language titles would have been a helpful guide to further reading for students (Sakai, 2025, p. 13).²

The brevity of this survey might also leave unexplained some assertions. For example, after Dr. Sakai notes that Japanese plague prevention measures were largely successful, she adds: "The more relaxed attitude taken to AIDS in Japan compared with the West has undoubtedly been influenced by the country's much milder brush with the Black Death" (Sakai, 2025, p. 186).

Exactly what is meant by "relaxed attitudes" about AIDS is uncertain, as documented cases of Japanese HIV-related stigma and discrimination have been extensively described by researchers (Japan Center for International Exchange, 2004; Kuroda, 2020). Another sentence or two to expand on the allusion might have clarified matters.

² Nevertheless, getting this book translated was clearly a considerable achievement in itself. In a preface from 2024, the author thanks the editorial team and a scholar who provided a "careful academic review of the translation".

Similarly, the book's origins in the early 1980s might explain the absence of discussion of more recently researched subjects of topical interest, such as the medical history implications of Unit 731. This covert biological and chemical warfare research and development section of the Imperial Japanese Army was engaged in lethal human experimentation and biological weapons manufacturing during the Second Sino-Japanese War (1937–1945) and World War II (Devolder, 2015; Nie et al., 2010).

This extended activity, in which up to an estimated 12,000 prisoners died during biological experiments, was conducted under the aegis of the Epidemic Prevention and Water Purification Department of the Imperial Japanese Army. Again, a slightly longer text might have allowed room for discussion of this major subject that raises ongoing issues of historical Japanese medical ethics.

Likewise, an incomplete description of the attempted assassination in 1964 of the historian Edwin O. Reischauer, US Ambassador to Japan, might have benefited from expanded explanation of its medical context. Ascribed here to an anonymous “nineteen-year-old youth” (Sakai, 2025, p. 207), the stabbing was carried out by Shiotani Norikazu, who had a history of mental illness and Ménière's disease, an inner ear disorder. The attacker felt that he had not received proper medical treatment by postwar American occupation forces, and wished to make a public protest by assassinating Reischauer, founding director of the Harvard University Japan Institute (Packard, 2010).

Despite these lacunae, *Tales of Plague and Pestilence* is a useful and informed account that should prove helpful to students and instructors interested in the societal and historical impact of medicine and disease.

References

- Aoki, K. (2006). Short history of epidemiology for noninfectious diseases in Japan. Part 1: selected diseases and related episodes from 1880 through 1944. *Journal of Epidemiology*, 17 (1), 1–18. <https://doi.org/10.2188/jea.17.1>
- Bay, A. R. (2012). *Beriberi in modern Japan: The making of a national disease* (Vol. 24). Boydell & Brewer. <http://www.jstor.org/stable/10.7722/j.ctt1x745m>
- Brunner, E., Cable, N., & Iso, H. (Eds.). (2020). *Health in Japan: Social epidemiology of Japan since the 1964 Tokyo Olympics*. Oxford University Press.
- Burns, S. L. (2019). *Kingdom of the sick: A history of leprosy and Japan*. University of Hawaii Press.
- Farris, W. W. (2008). Diseases of the Premodern Period in Japan. In K. F. Kiple (Ed.), *The History of Human Disease in Asia* (pp. 376-385). Cambridge University Press.
- Fukuda, M. H. (1994). Public Health in modern Japan: From regimen to hygiene. In D. Porter (Ed.), *The History of Public Health and the Modern State*, Volume 26 (pp. 385-402). Brill.
- Japan Center for International Exchange. (2004). *Japan's response to the spread of HIV/AIDS*. <https://jcie.org/researchpdfs/JapanResponseAIDS/Japansurvey.pdf>
- Johnston, W. (1995). *The modern epidemic: A history of tuberculosis in Japan*. Harvard University Asia Center.
- Kuroda, S. (2020, December 1). HIV patients still face widespread discrimination, prejudice. *The Asahi Shimbun*. <https://www.asahi.com/ajw/articles/13978907>
- Mori, T. & Ishikawa, N. (2018). Tuberculosis in Japan before, during, and after World War II. In J. F. Murray & R. Loddenkemper (Eds.), *Tuberculosis and War: Lessons Learned from World War II* (pp. 188-196). S. Karger AG. <https://doi.org/10.1159/000481487>
- Nie, J. B., Guo, N., Selden, M., & Kleinman, A. (2010). *Japan's wartime medical atrocities: Comparative inquiries in science, history, and ethics*. Routledge.
- Packard, G. (2010). *Edwin O. reischauer and the American discovery of Japan*. Columbia University Press.
- Sakai, S. (1982). *Nihon no iryōshi (A Medical History of Japan)*. Tōkyō Shoseki.
- Sakai, S. (2002). *E de yomu Edo no yamai to yōjō (Disease and Treatment in the Edo Period Understood through Pictures)*. Kodansha.
- Walker, B. L. (2010). *Toxic archipelago: A history of industrial disease in Japan*. University of Washington Press.

Thammasat Journal of Japanese Studies

Vol. 42 No. 2

July - December 2025

Research Articles

The Decline of Alcohol Consumption in Japan (1990-2024): An Analysis of
Socio-cultural Changes in Japanese Society.....1

Frichicilia Grace Stahlumb, Kurniawaty Iskandar and Jeremy Ivander

Survey and Practical Report on improving the skills of an oral presentation.....24
using Anime as learning materials

Kazuyoshi, Tajima

Translation Strategies of Technical Terms in Elderly Care from Japanese into Thai.....39

Sirikwan Sanguanphon

Economic Diplomacy and Third-Party Market Cooperation: A Case Study of Japan-China.....57
Collaboration in Thailand

Pornpawis Lhapeerakul and Weerapat Putthasawat

Academic Articles

The Intensification of the Mekong Subregion-Japan Relations Amidst Global.....90
Interregnum: Strategic Co-operation, Regional Dynamics and Implication for Thailand

Narut Charoensri

The Case of Katsugoro's Past-Life Memories: An Analysis of the Value of an Official.....120
Edo-Period Record Concerning Reincarnation

Thitsorn Saeng-urai

Book Review

Tales of Plague and Pestilence: A History of Disease in Japan.....145

Benjamin Ivry